

İktisat dergisi

ORTAĞYÖNETİMİ-özel eki ile

Aralık 1993

Yıl: 29

Sayı: 344

25.000 TL (KDV Dahil)

Dosya: Rusya'da yeni kriz kasırgası. Reform mu, yıkım mı?

Hükümet: Koalisyonun iki yılı **Orta Asya:** Kaynayan uluslar

azanı **Para:** Hazine'nin faiz inadı **İnceleme:** Yeni liberalizm

ve kent sanayileri **Tartışma:** Zorunlu tasarruf **Eksen:** "Talk

show" kabusu **Medya:** Yabancılar Türkiye'ye farklı bakıyor

Sanayileşme Stratejisi

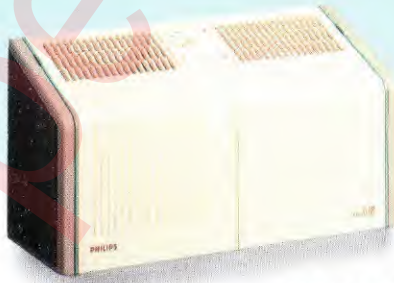
Gerekli mi?
Uygulanabilir mi?

İktisatçılar ve
sanayiciler
tartışıyor

PHILIPS AIR CLEANER İLE TOZA, HAVA KİRLİLİĞİNE, POLENE SON.

HR 4381

HR 4383

HR 4385

Her nefeste temiz hava.

Evinizde, işyerinizde artık kirli hava solumak yok. Philips Air Cleaner'ı takın prize, odanızın havasını tozdan, kirden, dumandan, kokudan arındırın. Odanızda kirli hava barındırmayın.

Sessiz, portatif, ekonomik.

Philips Air Cleaner sessiz çalışır. Portatiftir. Sürekli "alçak" ayarında çalıştırıldığında, ufak bir ampulün harcayacağı enerjiyle odanızın havasını sürekli temiz tutar.

Her mekâna uygun model.

Philips Air Cleaner HR 4381 yat odaları ve mutfaklarda, HR 4383 orta büyüklükteki oturma odalarını, HR 4385 daha büyük iç mekânlar mükemmel hava temizliği sağlar.

SIEMENS

Uluslararası kalitenin temel taşlarından biri olan ISO 9000, kalite güvencesini ürün denetiminin ötesinde üretim ve hizmetlerin tüm aşamalarına yayan bir bütünlük anlayışdır.

Ve şimdi SİMKO ve TÜRK SIEMENS, Türkiye'de ISO 9000'in ilk üyeleri olmanın gururunu taşıyor.

Kaliteyi yaratan kalite

ISO 9000, kalitede bir gerçeği belgeliyor: Yaratılan kalite şirket çalışanlarının ürünüdür. Siemens'te biz, çalışanlarımızın kalitesine özen gösterdikçe, gerisi zaten geliyor. Belgeler ve kendini yöneten kalite ile...

SİMKO A.Ş.

Meclisi Mebusan Cad. 125
Fındıklı 80040 İstanbul
Tel : 0 (212) 251 09 00
Fax: 0 (212) 252 41 34

SİMKO FABRİKASI

Yakacık Yolu No: 111
Kartal 81430 İstanbul
Tel : 0 (216) 389 59 40
Fax: 0 (216) 353 66 53

TÜRK SIEMENS

KABLO FABRİKASI

Bursa Yolu, İncirdibi Mevkii No: 1
16941 Mudanya
Tel : 0 (224) 544 18 00
Fax: 0 (224) 544 32 52

Kalite aücümüzdür.

Bu sayıda

Sanayileşmede Strateji Tartışması

Türkiye'nin sanayileşme olanaklarının sınırları ne? Ulusal bir sanayileşme stratejisi uygulayarak Türkiye geç kalmanın avantajını kullanabilecek mi? Dünya ekonomisinin bugünkü şekillenişinde ulusal bir kapitalizm mümkün mü?

Sanayinin freni kaynak sorunu

Hakan Güldağ..... **14**

Kamu açığı her sorunun önüne geçti

Memduh Hacıoğlu..... **14**

Taşeronluk yaparak sanayileşemeyiz

Doç. Dr. Öztin Akgüç..... **18**

Kapitalizme düşmanlıktan, Kapitalizme bayranlığa

Fügen Eryılmaz..... **22**

Öncelikle sanayileşme stratejisinin gerekliliği tartışılmalı

Prof. Dr. Ercan Uygur..... **27**

Bir alternatif

Aydın Demirer..... **30**

Ulusal kalkınmacılığın iflası

Hakan Güldağ..... **32**

Bilişim sibirli bir değnek midir?

Dr. Asu Aksoy..... **34**

Nasıl bir sanayileşme stratejisi

Prof. Dr. Erdoğan Alkin..... **38**

İFMC

İ. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti yayın organıdır.

İktisat Dergisi, aylık olarak yılda 12 sayı yayımlanır. Temmuz ve Ağustos aylarında ortak b sayı hazırlanır.

Dergideki yazılar Cemiyeti bağlamaz. Görüşler yazarlarına aittir.

Ekonomi-Politika

Koalisyonun iki yılı

Yurdağül Erkoca

8

Para-Banka

Hazine'nin faiz inadı

Doç. Dr. Sadi Uzunoglu

39

Dosya

Kapitalizm Nereye Gidiyor?

Dosyanın bu bölümünde eski SSCB'nin dağılmasından sonra çeşitli cumhuriyetlerde ortaya çıkan gelişmeler ele alınıyor.

Rusya: Reform mu, yıkım mı?

Dr. Ergin Yıldızoglu

42

Orta Asya Kazanı Kaynıyor

Saruhan Oluç

49

"Bağımsızlık başımıza düştü..."

Doç. Dr. Nesrin Ertel

52

"Merkezin intiharı"

Doç. Dr. Günay Özdoğan

55

Rusya'da kriz kasırgası

Jean-Marie Chauvier

58

Bayramlık elbise çok çekici ama...

Ragıp Duran

63

Olaylar ve yorumlar

4

Ekonomik ve sosyal göstergeler

6

Parahistorya

Racaların ülkesi

Osman Şenkul

66

Eksen

Her aileye bir "Talk Show"...

Refik Şentürk

70

Medya

Onlar farklı bakıyor...

Ragıp Duran

71

Akademik Bölüm

Yrd. Doç. Dr. Emel Yurt

Zorunlu tasarruf

74

Doç. Dr. Kuvvet Lordoğlu

Bir özelleştirme hikayesi

80

Doç. Dr. Melih Ersoy

Yeni liberal politikaların

kentsel sanayiye etkileri

82

Veysel Bilen

Bankacılıkta kalite yönetimi

87

İktisat

Aylık Dergi Yıl: 29 Sayı: 544 Aralık 1993

Sahibi: İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti adına Yönetim Kurulu Başkanı Ufuk Uras

• Genel Yayın Yönetmeni: Fehmi Köfteoğlu • Sorumlu Yazışları Müdürü: Hakan Güladağ

• Redaksiyon: Saruhan Oluç • Yazışları: Belgin Demirer, İrfan Akgündüz, Siren İdemen, Yücel Göktürk

• Akademik Bölüm Sorumlusu: Eser Karakaş • Reklam Sorumluları: Nur Balkanlı, Remziye Özcan

• Tasarım Uygulama: İrfan Yalçın • Montaj: Turgay Tekatan • Yönetim Yeri: Cumhuriyet Cad. No: 27/6 Taksim/İSTANBUL

• Tel: 250 44 11 - 250 50 34 • Fax: 250 16 42 • Ofset Hazırlık: Stüdio Mac 513 88 58 • Basıldığı Yer: Çınar Ofset • Dağıtım: YAY-SAT

“Sessiz darbe olmuş” diyorlar... —

Geçenlerde bir toplantıda iş dünyasından bir yönetici çevresindekilerle sohbet ederken, Türkiye'ye gelen yabancı bir işadami ile aralarında geçen konuşmayı aktarıyordu.

Yabancı işadami, Türk partnerine “parlamentonuzda ve kabinede kaç asker var?” diye sormuş. Türk partner “Parlamento ya da hükümette görev alan hiçbir muvazaf asker yok.” yanıtını verince, yabancı işadami şaşırarak, “Peki hükümet nasıl oluyor da bu kadar askeri içrikli kararlar alabiliyor? Bu kararlar kimin isteği ile alınıyor?” demiş. Türk partner ise bu soruya yanıt veremeyen sözünü değiştirip başka konularda sohbet etmeyi yeğlemiş.

Olayı aktaran yönetici, “Arkadaşımız ne yapsın. Biliyorsunuz, geçenlerde başka bir arkadaşımız bürosunda gazetecilerle konuşurken, sohbet sırasında askerlerin hoşuna gitmeyen bir laf etti diye hakkında Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde dava açıldı. Üstelik bu arkadaşımız bir siyasi partinin de yöneticisiydi. Bu yüzden arkadaşlarımız şimdi başlarına bir şey gelmesin diye sohbetlerinde konuşmalarına daha çok dikkat ediyor. Karşılarındaki yabancı bile olsa.”

Yönetici işadami, bu olayı aktarırken dinleyenlerden biri kendini alamayıp sordu: “Desenize, meğer tartışılan darbe olmuş da bizim haberimiz yok?”

Yöneticinin yanıtı ilginçti: “Evet, Türkiye’de sessiz sedasız bir darbe oldu. Ama bunun tam gün ve saati belli değil, lideri de tek bir kişi değil. Darbeciler de şimdi vitrine çıkarılacak ‘sivil’lerini arıyor. Bir başka deyimle şimdi bir Nihat Erim ya da Naim Talu aranıyor.”

İşte Türkiye’nin bugünkü durumu budur. TBMM’nin açık, partilerin faaliyette olduklarına bakarak “demokratik parlamenter sistem”in işlediği söylenebilir mi? Bu soruya biçimsel olarak “evet” yanıtı verilse de, gerçek anlamda ne parlamenter ne de demokratik sistemin işlediği söylenemez.

Herşeyden önce, eğer Türkiye kendi Anayasası’nda belirtildiği gibi kuvvetler ayırımına dayanan bir sistem ile yönetiliyorsa, o zaman Lice’ye gidilip gidilmeyeceğine Genelkurmay değil, yürütmenin başı sıfatıyla Başbakan karar vermelidir.

Yine eğer gerçekten aynı siyasal sisteme göre yargı bağımsız ise, Genelkurmay Başkanlığı’nın “Bugüne kadar 117 suç duyurusunda bulunduk ancak bunlardan sonuç alamadık” açıklamasının ardından, başta DGM olmak üzere diğer yargı organları ile parlamento idam konusunu yeniden gündeme getirmemelidir.

Bunların olmaması için öncelikle başta siyasal partiler olmak üzere bütün anayasal kurum ve kuruluşlar görev ve yetkilerini başkasına devretmeden kendileri kullanmalıdır.

Güneydoğu’da yerel seçimler ertelenecek ise ya da partiler ortak aday çıkaracaklar ise buna ancak siyasal partiler ve hükümet karar vermelidir. Oysa şimdi ülkenin en yaşamsal konularından basit günlük işlere kadar her konuda kararlar başka merkezlerde alınıyor, hükümete ise yalnızca bunları onaylamak kalıyor.

Yani bir tür 12 Mart rejimi hüküm sürmektedir. Görünüşte Meclis var, partiler açık, kurumlar çalışıyor. Ama fiilen bütün yetkiler başka bir gücün elinde. Bu güç her gün biraz daha ağırlığını hissettiren Genelkurmay ve Milli Güvenlik Kurulu’dur. Oysa her iki kurumun da görev ve yetkileri Anayasa’da çok açık biçimde belirlenmiş. Anayasa’nın bu kurumlara verdiği görevler arasında yürütmenin görevini üstlenme ve yargıya müdahale yoktur.

Peki Anayasa ile belirlenmiş görevler ile yasaların usulüne uygun biçimde uygulanıp uygulanmadığını denetlemekle görevli olanlar neden buna ses çıkarmıyor? Ses çıkaramıyor, çünkü kendileri de estirilen rüzgarlara boyun eğmişlerdir.

Fehmi KÖFTEOĞLU

Soğuk Barış Paktı NATO

NATO’nun yeni görevleri ne olacak? Aralık ayında yapılacak NATO dışişleri bakanları toplantısında alınacak ve Ocak ayındaki zirvede 16 NATO başbakanı ve devlet başkanı tarafından onaylanacak kararlarla bu sorunun yanıtları verilmeye ve yeni durum daha iyi tanımlanmaya çalışılacak.

Batılı hükümetlerin başını ağrıtan yeni durumun yarattığı sorunların çözümü henüz bulunabilmiş değil. Kendisini ‘Doğu’dan gelecek tehlikelere ve saldırılara karşı korunma paktı’ olarak tanımlamış olan bu askeri ittifakın, Varşova Paktı’nın feshinden sonra ne işe yaraması gerektiği konusunda uzun süredir yapılan tartışmalarda bir sonuca ulaşılamadı.

Batı’nın bu tartışma sürecinde yeni görevler için bul-

duğu bir kavram da var: ‘Barış içinde ortaklık’. Bu kavramla farklı iki ayrı alan hedefleniyor. Birincisi, Avrupa’nın doğusunda, yani Doğu Avrupa ülkelerinden Ukrayna’ya kadar olan bölgede güvenliği sağlamak; ikincisi, NATO’ya üye olmayanlara yönelik verilecek askeri hizmetler, ki bu hizmetler Birleşmiş Milletler ve AGİK gibi kuruluşlar tarafından NATO’ya havale de edilebilir. Örneğin BM, Bosna sorununda NATO’ya bir görev verebilir. Özellikle üzerinde durulan konu ise NATO’nun görevinin ‘barışı sağlamak’ değil, ‘barışı korumak’ olması gerektiği. Körfez Savaşı ve Somali işgali ‘barışı sağlamak’ için yapılan müdahaleler kategorisine dahil ediliyor. Yani önce savaş, sonra barışı sağla...

Ancak sorun tam da bu noktada ortaya çıkıyor. Çün-

kü yakın geçmişte de görüldü ki, Avrupa'nın orta yerinde, insanların birbirlerini boğazladıkları eski Yugoslavya'da NATO üyeleri arasındaki ekonomik ve politik çıkar farklılıklarından dolayı, ortak bir NATO politikası geliştirilemedi. Dünyanın tüm bölgelerine yönelik rekabetin büyük ölçüde arttığı ve kapitalizmin önde gelen devleri arasında bir hegemonya mücadelesinin yaşanmaya başladığı dönemde ortak çıkarları, hele hele eski Sovyetler Birliği gibi bir kutup olmadığı durumlarda tanımlamak çok zorlaşıyor.

Öte yandan tek tek NATO üyelerinin kendi askerlerini üçüncü devletlerin çıkarları doğrultusunda çeşitli cephelere sürecekleri de pek şüpheli. Ancak o devletin ekonomik ve politik çıkarları bunu gerektirirse böyle bir adım atılabilir. Üstelik bugünkü dünya konjonktürü ve rekabet potansiyelinin büyük oranda artmış olması bu davranışı iyice meşrulaştırıyor.

NATO büyümeli mi, yoksa aynı çapta mı kalmalı? Bu çerçevede, NATO zirvesinden önce Doğu Avrupa ile ilişkilerin nasıl şekillendirileceği sorusu bir başka çözümsüz konuyu oluşturuyor. Daha önceki eğilimlerin aksine Fransa, İngiltere ve Almanya arasında Polonya, Çek ve Slovak Cumhuriyetleri ve Macaristan'ın NATO'ya üyelik başvurularının şu aşamada kabul edilmemesi konusunda bir fikir birliği oluşmuş durumda.

Hem Rusya'nın itirazları hem de ABD'nin de konuya soğuk bakışı dikkate alınıyor. 16 üye ülkenin oybirliği olmadan NATO'yu genişletmek mümkün değil ve ABD de büyümeye yanaşmıyor.

Rusya'da ise askeri ve milliyetçi çevrelerin Doğu Avrupa ülkeleri ile girilecek böylesi bir ilişkiden rahatsız-

lık duyacağından ve çeşitli adımlar atabileceğinden endişe ediliyor. Hele hele Ukrayna'nın da böylesi bir ittifaka dahil olmayı istemesi halinde ortalığın iyice karışacağından çekiniliyor.

O zaman önerilen çözüm ne? Bütün NATO üyelerinin tek tek Doğu Avrupa ülkeleri ile ikili askeri işbirliği anlaşmaları yapmaları ve gelecekteki olası üyeliğin yolunu açık tutmaları.

Tüm bu tartışmalar NATO'nun geleceğini şekillendirmeye devam edecek. 'Soğuk Savaş' dönemi sona erdi, ama şimdi de soğuk barış dönemi yaşanıyor. Çünkü 80'li yıllarda gerek NATO gerekse Varşova Paktı ülkelerinde dünyayı 30 kûsur kez ortadan kaldırma potansiyeline sahip bir silah stoku oluşmuştu. Hadi, doğru olmasa da 10 ya da 20 kûsur kez azaltıldı diyelim, gerisi ne oldu?

Bugün silahlanma ve silah teknolojisi geliştirme çalışmaları hangi aşamada? Bu soruların yanıtları verilmeye çalışıldığında pek de olumlu bir tablo ile karşı karşıya kalınmayacağı görülüyor. Çünkü her ikisi de doludizgin sürüyor. Hiç olmazsa o dönemde silahlanma karşısında duyarlı olan bir muhalefet vardı. Şimdi bu duyarlılığın da önemli ölçüde ortadan kalktığı görülüyor.

Bu duyarlılığın ortadan kalkması dünyada barış döneminin yaşandığına dair bir yanılsama ise bir an evvel bundan kurtulmakta yarar var. Çünkü Varşova Paktı çözüldü, NATO hala sürüyor ve kendini yeniden tanımlamaya çalışıyor. Biz Varşova Paktı'nı istemeyenler, Nato'yu da istemiyorduk..

Saruhan OLUÇ

Park Otel ve timsahın gözyaşları

Yıllardır ne adlarla anılmadı ki... Park Otel'in İstanbul için ne kadar büyük bir felaket olduğuna ilişkin neredeyse romanlar yazılacaktı. Park Otel'in çevreye, doğaya ve İstanbul'a verdiği zararları en veciz biçimde anlatabilmek için neredeyse kompozisyon yarışmaları düzenlenecekti. Park Otel ile ilgili protestoları sayfalarına taşıyanlar, gün gelip de Park Otel için 'gereği yapıldığında ise 'Bu kadar para harcanmışken, böyle binalar yıkılır mıymış, bu para halkın cebinden çıkmıyor muymuş, böyle binaları yıkmak çağdaşlığa karşı gelmek değil miymiş' vs. demeye başladılar.

Hani "Halıza-i beşer nisyan ile malûdür" diye bir söz var. Park Otel'in yasal olmayan bölümlerinin mahkeme kararı ile sembolik olarak yıkılmasının fiilen gerçekleştiği günün ertesi, bazı gazete ve televizyonlar olayı adeta bir yas havası içinde verdi. Oysa "Böylesine büyük bir yatırımın yıkılması ile uğranılacak kayıplar üzerine inci döktürenler, kısa bir süre öncesine kadar neredeyse ayda bir, Park Otel rezaleti ile ilgili gazete ve televizyonlarında haberler yapıyorlardı..

O gün "Okuyucu böyle şeyler istiyor, bu tür haberler ilgi çekiyor, prim yaparız" diye, gazete ve ekranlarında

Park Otel'in yarattığı çirkinlikler üzerine ahkam kesenler, gün gelip bu çirkinliğin kısmen ortadan kaldırılması laf olmaktan çıkıp uygulamaya konulma aşamasına geldiğinde, "Beton canavarı" diye otele isim babalığı yapanlar, bu kez "Büyük proje"yi sahipleniyordu.

Onlar için İstanbul'un tarihi güzelliği, mimarisi, şehir planı falan hiç önemli değildir. Önemli olan tek şey paradır. Bu oteli yapan ve yapımına izin verenler de bu işten epey para kazanacaklardı.

Nereden çıktı şimdi Ayazpaşa Mahallesi sakinlerinin örgütlenip de buna karşı dava açması...

Onlar şimdi moral veriyorlar. "Yerel seçimlere az kaldı. Nasıl olsa Sözen kazanmayacak, yeni başkan ile bu iş halledilir."

Peki yasaya aykırı bölümlerinin yıkılması gerektiğine ilişkin hakkında bunca mahkeme kararı olan Park Otel'in yıkımı parasal bir zarara yol açacak da, mahkeme kararlarına karşın bu otel yıkılmazsa, o zaman bu durum insanlarda 'yapanın yanına kar kalıyor' duygusu oluşmaz mı?

Levent YILDIRIM

■ GAZETE TIRAJLARI

Gazetelerin son 5 aylık günlük ortalama net satışları (Bin Olarak)

	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım
Sabah	835	820	797	804	658
Hürriyet	705	698	670	793	631
Milliyet	904	889	879	872	578
Türkiye	276	276	274	361	400
Zaman	114	112	129	295	290
Gün	89	91	86	53	224
Meydan	164	157	184	174	152
Fotomaç	177	186	131	176	137
Bugün	113	112	109	109	100
Fotospor	67	63	71	70	68
Cumhuriyet	72	70	67	67	62
Milli Gazete	32	32	32	33	30
Süper Tan	32	33	32	33	29
Özgür Gündem	29	28	30	23	20
Yeni Günaydın	14	15	43	38	24
Tercüman	13	13	13	11	10
Vakit	—	—	13	9	10
Aydınlık	14	12	9	9	7
TOPLAM	3.621	3.607	3.569	3.893	3.430

■ **BİLİMSSEL ARAŞTIRMALARDA YOKUZ** Ülkelerin kalkınmışlık ve gelişmişliklerini herkes farklı göstergelerle ölçüyor. Kimine göre gelişmişlik; tüketimle, kimine göre üretimle, kimine göre yeryüzünde ve diğer ülkelerle karşılaştırmada dünyada yer aldığı kadarıyla ölçülebilir. Bütün bu tezlerde doğru yanlarla birlikte eksikler olduğu da kabul edilen görüştür. Ancak ülkelerin kalkınmışlık ve gelişmişlikleri konusunda yapılan bilimsel araştırmaların ölçü alınması gerektiği tezi herhalde en geniş kabul gören tezdur. Eğer bu tez doğru ise, Türkiye gelişmişlik konusunda Mısır'ın bile gerisinde. Ünlü Science Dergisi'nin Temmuz 1993 sayısında yayımlanan araştırmaya göre, uluslararası düzeyde yazılıp yayınlanmış bilimsel makale sayısında Türkiye ilk 20 sıralamasına bile giremedi. Dünyada en çok bilimsel araştırma yapan ülkenin, dolayısıyla en çok bilimsel makale yayımlayan bilimadamlarının ise ABD'den çıktığı görülüyor.

Araştırmaya göre ABD 1988-1992 yılları arasında toplam 94.237 bilimsel makale yayımlayarak dünya birincisi olurken, onu izleyen Rusya ancak yarısı kadar bilimsel makale yayımlatabilmiş. Eski SSCB ve bugünkü Rusya'nın yayınlanmış toplam bilimsel makalesi 47.870. Science Dergisi'nin yaptığı sıralamaya göre ilk 20'ye son sırada da olsa giren Mısır, son dört yılda toplam 3067 bilimsel makale yayımlayarak uluslararası bilimadamlarının bilgisine sunmuş.

Türkiye'nin ise bu dönemde yayımlanmış bilimsel makale sayısı 1000'in altında kalıyor. Bu arada yurtiçinde yapılan bilimsel araştırma ve yayımlanan bilimsel makale sıralamasında ise Hacettepe Üniversitesi birinci sırada yer alıyor. Hacettepe Üniversitesi'nin yayımladığı toplam bilimsel makale 1453 iken onu izleyen ODTÜ 1303'te kalıyor.

■ **TİRAJLAR TV'Lİ PROMOSYONU BEKLİYOR** Milliyet ve Hürriyet'in "Birkaç ansiklopedi birden" kampanyası ile giriştikleri 2. ansiklopedi savaşından beklenen sonuçlar alınmadı. Beklenen tirajın elde edilememesi yalnız kampanyayı yürüten Hürriyet ve Milliyet'i değil, savaş sürerken kendisini "şimdilik" promosyon dışında tuttuğunu açıklayan Sabah'ı da telaşlandırdı. Demek ki kupon kesiciler için artık, "kiminki kaç kârış, seninki hangi matbaada basıldı" tartışmalarıyla yürütülen ansiklopedi promosyonları yetmiyor. Kupon için bu gazeteleri alanlar şimdi daha iyi "Hediye"ler istiyor.

Bir pazarlama olayı olarak düşünüldüğünde, promosyonun bir mantığı, bir anlamı olabilir. Ancak bunun gazetecilikle ilgili yok. Herkese kupon karşılığında TV vermeye hazırlanan Sabah, diğer çok satan iki gazetesinin ansiklopedi savaşı sürerken, televizyonlarda şöyle bir reklam yayımlatıyordu:

"Türk halkı gazete okur, yeter ki Sabah olsun" Sabah bu reklamı ile gazete okurlarının promosyon değil, iyi gazete peşinde olduğunu ima ediyor, tabii iyi gazetesinin de kendisi olduğunu öne sürüyordu. Şimdi ne olduğunu sormak gerekmez mi? Hani Türk halkı gazete okurdu, yeter ki Sabah olsundu?

Gerçekler böyle değil. Öyle bir okuyucu, daha doğrusu gazete alıcısı yaratıldı ki, bu alıcı aldığı malın kendisine değil, yanında verilene bakıyor. Sabah yöneticileri de bunu görmüş olmalı ki, şimdi "en iyi hediye"yi vermeye hazırlanıyorlar. Zira, oluşan alıcı tipi, gazeteleri varolduğu iddia edilen haberler ya da en iyisi yapıldığı savunulan gazetecilik ölçüsü ile değil, alınacak hediyelere göre belirliyor.

Ölçü bu olunca herkesin en iyi hediye peşinde koşması da doğaldır. Dolayısıyla 2 milyon satış hedefi gerçekleşse de, unutulmasın ki, satın alınan gazete değil, yanında verilen hediye-dir. Bunu kimse gazetecilik diye anlatmaya kalkmasın.

En çok bilimsel makale yayımlatan ülkeler

Sıra/Ülke	Yayın
1 ABD	94.237
2 SSCB	47.870
3 Japonya	42.229
4 Almanya	36.859
5 İngiltere	26.685
6 Fransa	21.342
7 Hindistan	15.719
8 Kanada	13.430
9 İtalya	12.508
10 İspanya	10.566
11 Polonya	8.408
12 Hollanda	6.872
13 Çin	6.178
14 Çekoslovakya	5.716
15 Avusturya	5.981
16 İsviçre	5.197
17 İsveç	4.440
18 Macaristan	3.570
19 Belçika	3.316
20 Mısır	3.067

Türkiye'de yayımlanan bilimsel makale ve yayınlar

Kurum	Yayın Sayısı
Hacettepe	1453
ODTÜ	1303
İst. Ün.	1085
İTÜ	806
Ankara Ün.	771
Ege Ün.	422
Bogazici	386
TUBİTAK	341
Gazi Ün.	267
Çukurova	258
Atatürk	212
KTÜ	193
Marmara	161
Bilkent	145
Erciyes	130
9 Eylül	114
Dicle	100
19 Mayıs	78
Uludağ	77
GATA	64
Yıldız	69
Selçuk	54
Akdeniz	53
Cumhuriyet	50
Fırat	39
İnönü	20
Trakya	15
G. Antep	13
Mimarsinan	3
100. Yıl	1

Altın Madalyalı

Tekirdağ yöresi "GAMAY" üzümünden elde edilen koyu kırmızı renkte, hoş meyve çeşnisinde, yumuşak içimli bir kalite sek şarap olup, eskitmeye son derece uygundur.

1993 yılında Ürgüp'te yapılan 7. Uluslararası Şarap Yarışmasında "ALTIN MADALYA" kazanmıştır.

TEKEL

Koalisyonun İki Yılı

Koalisyon hükümeti, ekonomik alanda ve sosyal alanda başarılı mı sorusuna toplumun hemen her kesiminden "bayır" cevapları yükseliyor. İki yıllık tablonun ardından bu koşullarda üçüncü yılına giren ve yerel seçimlere doğru yol alan DYP ve SHP koalisyon treninin son aylardaki görünümü ve icraatı "treni sallıyorlar" izlenimi yaratıyor.

**YURDAGÜL
ERKOCA**

Takvimler 1991 yılı ekim ayını gösterdiğinde, Türkiye'de son on yılın en büyük heyecanı yaşanıyor belki de. Yaklaşan seçimler nedeniyle siyasi tansiyon yükselmiş, umutlar, beklentiler artmıştı. ANAP, seçimlere yedi yıllık iktidarının kamburuyla hazırlanırken, SHP'nin yerel iktidarlardaki başarısızlığı genel seçimlerdeki şansını zorluyordu. DYP ise 10 yıldır hem yerel hem merkezi iktidardan uzak olmanın avantajına sahipti... 12 Eylül darbesiyle iktidardan uzaklaştırılan DYP Genel Başkanı Demirel, alışılmadık dışarıda bir kimlikle çıkıyordu kitlelerin önüne. Gazetelere verilen tam sayfa ilanlarda, lacivert mavi pötikareli ceketi, havacı mavisi pantolonu, beyaz çizgili veya yeşil lacivert desenli gömleği ile en az on yaş genç, çağdaş giysili Demirel fotoğrafları yer alıyordu. Demirel'in boydan çekilmiş fotoğraflarının yanında ise vadeler sıralanıyordu:

- Bütün karakol duvarları camdan olacak.
- Ekonomik ve toplumsal programlarımız herkesçe bilinecek ve geceyarısı kararnameleriyle de-giş-ti-ril-meyecek.
- Herkes düşündüğünü özgürce söyleyecek, yazabilecek.
- Kamuoyunda tartışılmamış hiçbir konu gündeme getirilmeyecek.
- Açık rejim yaşama biçimi olacak.

DYP üç kitapçıkta topladığı seçim bildirgesinde ise ekonomik programı ayrıntılıyordu:

- Denk bütçe kuralı uygulanacak.

- Enflasyon ilk yılın sonunda yüzde 30'lara, onu izleyen yıllarda yüzde 10'a indirilecek.

- 1994 yılı sonu itibarıyla ihracat hedefi 38 milyar dolardır.

Topluma çağdaş, yaygın, etkin ve dünya ile bütünleşmiş bir eğitim politikası sunuluyordu. YÖK kaldırılacak, üniversiteler özerk ve özgür olacaktı.

İşçi haklarını kısıtlayan 12 Eylül hukuku kurulları yürürlükten kaldırılacak ve memurlara sendikal hakları verilecekti.

Sağlık hizmetleri içinse ayrı bir bildirge hazırlanıyordu. Sahibine tüm hastanelerde ücretsiz sağlık hizmeti sağlayacak olan yeşil kart, prim ödeyen herkese verilecek. Prim ise herkesin gücüne göre belirlenecekti.

DYP, propagandalarında son 10 yıldır rafa kaldırılan, çağdaş Avrupa'nın sahip olduğu toplumsal ve ekonomik hakların hepsini geri getirmeye, bunlar için de bütün yasal düzenlemeleri yapmaya "ant" içiyor ve iktidarında herkese "tam demokrasi" sözü veriyordu.

Asgari ücretin vergi dışı bırakılması, KİT reformu, KİT'lerde partizanlığa son verilmesi, eğitimde bilgi çağına girilmesi, özerk, özgür üniversitelere geri dönülmesi, Paris Şartı'ndaki bütün hak ve özgürlüklerin uygulanarak insana saygılı bir devlet yaratılması gibi genellikle sosyal demokrat partilerin programında görmeye alıştığımız vaatler DYP'nin seçim bildirgelerinin en ağırlıklı bölümlerini oluşturuyordu. Bununla da kalınmıyor, toplumun ücretli kesimleri ile solcularını baştan çıkarıcı sloganlar sıralanıyordu: -Zamdan, pahalılık-

Fert Başına Düşen Milli Gelir

1991	2639 dolar
1992	2671 dolar
1993	2779 dolar

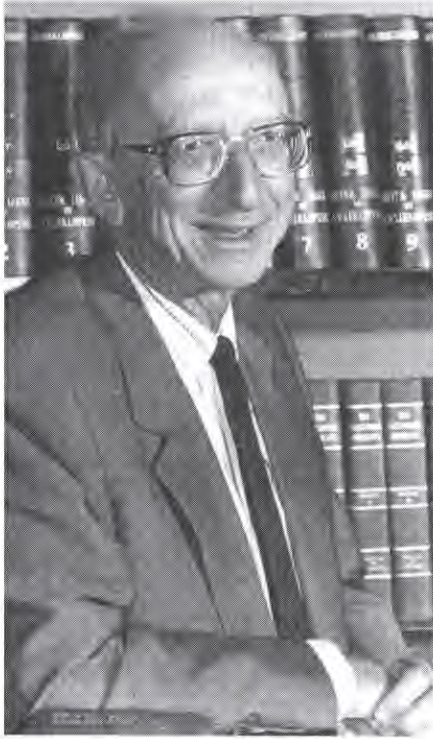
Büyüme Hızı

1991	yüzde 0.3
1992	yüzde 5.4
1993	yüzde 7.9 (tahmini)

Kamu Açığı

1991	yüzde 14.4
1992	yüzde 12.6
1993	yüzde 16.3

tan, işsizlikten kurtulmak herkesin hakkıdır. - İnsanca çalışıp, insanca kazanıp, insanca yaşamak herkesin hakkıdır. - Hangi siyasi düşünce ve inançta olursa olsun eşitlik herkesin hakkıdır. - Tüm vatandaşlara tam eşitlik. - Adil gelir dağılımı.

DYP'nin seçim propagandasıyla SHP'ninki neredeyse çakışıyor, DYP, SHP'nin programını kitlelere daha açık, daha net ve kararlı biçimde sunuyordu. 12 Eylül

hukukunu ortadan kaldırmak ve topluma nefes aldirmek noktasında iki parti ortaklaşıyordu. Sandık başına gitmeden önce yapılan seçim tahminlerinde DYP-SHP koalisyonu ağırlık kazanıyordu.

Seçim sonunda SHP yüzde 20.75, DYP 27.03, DSP 10.75, ANAP 24.1, RP 16.8 oranında oy alıyor ve hiçbir parti tek başına iktidara gelemiyordu. Seçmen koalisyon demişti. Sonuçta hükümeti kurmakla görevlendirilen DYP Genel Başkanı Demirel, SHP Genel Başkanı İnönü'yle el ele veriyor ve memleketi 12 Eylül cendresinden kurtarmak için kolları sıvıyordu. İki partinin genel sekreterleri günler süren tartışmalar sonunda "Demokratikleşme protokolü"nde görüş birliğine varıyor

ve tarihi koalisyon 20 Kasım 1991 günü "12 Eylül dönemini kapatmak, demokratik bir anayasa hazırlamak ve yeni bir Türkiye yaratmak" misyonuyla kuruluyordu.

Koalisyon protokolünü hazırlayanlar, Anayasayı değiştirmeye güçlerinin

yetmemesini göz önünde bulundurarak en azından 11 Anayasa maddesinin değiştirilmesi için ellerinden geleni yapacaklarını açıklıyorlar ve 15 yasanın değiştirileceğini de protokolle ilan ediyorlardı. Protokole göre Siyasi Partiler Yasası, Seçim Yasası, Çalışma, Sendikalar, Toplusözleşme ve Grev Yasaları, yerel yönetimlerle ilgili yasalar, basınla ilgili düzenlemeler, Üniversiteler Yasası, Dernekler Yasası, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası, TRT Yasası, Sıkıyönetim ve Olağanüstü Hal Yasaları, Terörle Mücadele Yasası, Pasaport Yasası, Polis Vazife ve Selahiyetleri Yasası değiştirilecek ve

Meclis'in daha iyi çalışması için Meclis İç Tüzüğü de yeniden düzenlenecekti. İç barışın sağlanması konusunda da protokol son derece iddialıydı. Olağanüstü Hal kaldırılacak, koruculuk ise derhal tasfiye edilecekti.

Ağırlıklı olarak tam demokratik siyasi ortamı yaratmak amacıyla iktidara gelen SHP-DYP koalisyonu geçtiğimiz ay sessiz sedasız ikinci yılını doldurdu. İki yıldan bu yana köprülerin altından çok sular aktı. Koalisyonun mimarlarından, demokratikleşme vaadlerinin en ateşli sözcüsü Demirel, iki yılı doldurmadan Çankaya'ya çıkarken, genel başkanlık koltuğunu devrettiği Tansu Çiller ile SHP ikinci kez nikah tazelemişti.

İkinci ortaklık sözleşmesi de birincisinden çok farklı değildi: Hedef demokratikleşme ve ekonomik iyileşme. İkinci protokole de damgasını vuran SHP'nin Genel Başkanı Erdal İnönü ise kısa bir süre sonra koltuğunu Murat Karayalçın'a devrederek mütevazî bir milletvekili olarak siyasi yaşamını sürdürmeyi seçmişti. İki büyük siyasi akım, harici alem tanımıyla sosyal demokratlarla muhafazakarlar büyük beklentiler ve umutlarla geldikleri iktidarda bugüne kadar neleri gerçekleştirdiler? 12 Eylül döneminin ve 12 Eylül'ün devamı olarak tabir edilen ANAP iktidarının uygulamalarını aşabildiler mi? Kendi programlarına ve birlikte hazırladıkları protokole göre SHP-DYP koalisyonu başarılı sayılabilir mi? Ekonomiden, insan haklarına, çalışma hayatından, yasal düzenlemelere kadar DYP-SHP koalisyonu neler yaptı?

İnsan Hakları

Gözetim ya da cezaevinde ölenlerin sayısı 1990 yılında 9, 1991'de 19 iken 1992'de 17, 1993'de 18 oldu. İşkence nedeniyle tedavi merkezlerine başvuranların sayısı 1990'da 40, 1991'de 253 iken, son iki yılda 565 oldu. Gösterilere ve topluluklara ateş açılması sonucu 1990'da 8, 1991'de 32 kişi ölüyor, son iki yılda 44 kişi öldürüldü. DYP'nin "karakol- ların duvarları camdan" olacak vaadi gerçekleşemedi belki, ama SHP ortaklığındaki DYP iktidarı döneminde bu konuda şeffaflığa son derece önem verilerek infazlar sokak ortasında halkın gözü önünde gerçekleştirildi. 1990'da beş, 1991'de 22 olan yargısız infaz sayısı son iki yılda 105'e ulaştı. Faili meçhul cinayetlerin sayısı 1989-1991 arasında 42'ydî. Bu rakamda da son iki yılda bir patlama oldu. 1992 yılında 362 kişi faili meçhule kurban giderken, 1993 yılı Eylül ayına kadar 269 faili meçhul cinayet gerçekleşti.

Dış Borç (Dolar Olarak)

1991 sonu	50 milyar 486 milyon
1992 sonu	55 milyar 592 milyon
1993 ilk yarı	59 milyar 381 milyon
Yıl sonu tahmini	65 milyar

Borç Vadesi Kısalyor

1991	14.6 yıl
1992	14 yıl
1993 ilk yarı	13.4 yıl
Yıl sonu tahmini	13 yıl

Vergi Gelirleri

1991	yüzde 23.1
1992	yüzde 24.8
1993	yüzde 26.6

Dış Borçların Türkiye Riski (Ekstra Faiz)

1991	yüzde 1
1992	yüzde 1.6
1993 ilk yarı	yüzde 1.5

Garanti'nin son dokuz ayı.

Rakamlarla.

30.9.1993 İTİBARIYLA GARANTİ BANKASI ÖZET BİLANÇOSU

Bilanço Ana Kalemleri (Karşılaştırmalı)
30.9.1993 - 30.9.1992 (Milyar TL)

Özet Kâr Zarar (Karşılaştırmalı)
30.9.1993 - 30.9.1992 (Milyar TL)

AKTİF	1993	1992		1993	1992
KASA VE BANKALAR	7.404,2	4.507,3	FAİZ GELİRLERİ	5.315,6	3.110,8
MENKUL DEĞERLER	3.838,2	2.658,0	FAİZ GİDERLERİ	- 1.625,2	- 1.417,8
KREDİLER	15.162,3	7.088,4	NET FAİZ GELİRİ	3.690,4	1.693,0
TAKİPTEKİ ALACAKLAR (NET)	-	-	FAİZ DIŞI GELİRLER	1.451,4	680,7
İSTİRAKLER VE KURULUŞLAR (NET)	701,8	459,9	FAİZ DIŞI GİDERLER	- 3.322,1	- 1.584,7
SABİT KIYMETLER (NET)	1.144,8	719,0	KARŞILIKLAR	- 191,2	- 115,6
PASİF			DÖNEM KÂRI	1.628,5	673,4
MEVDUAT	14.536,4	9.975,8	VERGİ KARŞILIĞI	- 278,0	- 70,8
KULLANILAN KREDİLER	8.680,7	3.162,0	DÖNEM NET KÂRI	1.350,5	602,6
ÖZKAYNAKLAR	2.511,6	1.285,4			
KÂR	1.350,5	602,6			
DİŞ İŞLEM HACMİ (Milyar \$)	5,3	4,9			
MENKUL KIYMET İŞLEM HACMİ	79,9	17,9			

Garanti'nin aktif toplamı, geçen yılın ilk dokuz ayında 18 trilyonu. Bu yılın ilk dokuz ayında 33 trilyonu buldu.

Garanti yine bir büyüme rekoru kırdı: %83.

Açıklaması şu: Garanti, bünyesinde hizmet kalitesini düşüren fazlalıklar -gereksiz bürokrasi, eski teknolojiler vs.- barındırmaz. Formunu sürekli koruduğu için müşterisi adına daha hızlı koşabilir, daha çok ağırlık kaldırabilir, daha çok iş yapabilir.

Siz de, sizin için sürekli formunu koruyan bir bankayı tercih etmez misiniz?

GARANTİ

Hayallerinizin gerçeğe dönüşmesi için Akkredi yeterli...

...Çünkü Akkredi çok
kapsamlı, çok seçenekli.

Bir otomobil, minibüs ya da bir kamyonet...
Markası, modeli hiç farketmez... Akkredi
ile hayalini kurduğunuz her tür taşıtın
sahibi olmak şimdi çok kolay. Siz de
Akbank'a gelin, Akkredi/Taşıt Kredisi'nin
cazip seçenekleri ve uygun koşullarından
yararlanın.

Hayalleriniz, "hayal" olarak kalmasın.

**AKKREDİ İLE ÜÇ KREDİYİ
AYNI ZAMANDA KULLANIN.**

Ödemeleriniz devam ederken, Akbank'ın
diğer tüketici kredilerinden de yararlanı-
labilirsiniz. Çünkü konut ve diğer ihtiyaç-
larınızı karşılamak için ödemelerinizin
bitmesini beklemek

zorunda değilsiniz.

Akkredi'yi aldığınız Akbank

şubesine uğrayın, Akkredi'nin kapsa-
dığı diğer kredilerden de aynı zamanda
yararlanın. Talebiniz, en kısa zamanda
cevaplanacaktır.

Kredi Miktarı (Milyon TL)	Aylık Taksit Tutarı				
	3 Ay Vadeli	6 Ay Vadeli	12 Ay Vadeli	18 Ay Vadeli	24 Ay Vadeli
20	7.535.206.-	4.116.260.-	2.435.817.-	1.900.542.-	1.650.343.-
75	28.257.023.-	15.435.975.-	9.134.316.-	7.127.034.-	6.188.787.-
150	56.514.046.-	30.871.951.-	18.268.633.-	14.254.068.-	12.377.575.-
250	94.190.077.-	51.453.252.-	30.447.721.-	23.756.780.-	20.629.292.-
350	131.866.108.-	72.034.553.-	42.626.810.-	33.259.492.-	28.881.009.-

"0" kilometre ve 5 yıla kadar kullanılmış
her tür taşıt için Akkredi alabilirsiniz.

Vade : 3-24 ay arası 3 aylık devreler ha-
lindedir. **Faiz :** % 5,75 (Vergi ve fonlar
ilave edilince % 6,3825 olmaktadır.)

Dur ihtarına uyma- ma, sağ yakalandık- tan sonra kurşuna dizme ve rastgele ateş ile 1990 yılı içinde ölen kimse yokken, 1991'de 44, 1992'de 103, 1993'ün ilk altı ayında ise 22 kişi bu nedenlerle öldü- rüldü. Tüm iddiala- rına rağmen, SHP- DYP koalisyonu sı- rasında insan hak- ları konusunda va- adler bir yana, ANAP döneminin son iki yılını aratır gelişmeler yaşandı.

Çalışma hayatı konusunda da SHP-DYP koalisyo- nu beklenenin çok gerisinde kaldı. "Sendikal hakların ülkemizde ILO standartlarına uygun çerçevede kurumsallaşması sağla- nacaktır" diyordu protokol. Gerçekten çalışma yaşı- myla ilgili ILO sözleşmeleri ka- bul edildi. ILO'nun 59, 142, 144, 135, 151 ve 87 sayılı sözleşmele- rinin onaylanmasına rağmen, mevcut yasalar sözleşmelerle uyumlu hale getirilmedi. İş gü- vencesi içeren ILO'nun 158 sayı- lı sözleşmesi ise TBMM komis- yonlarına takıldı kaldı.

1992 yılının ilk grev uygulaması olan ve 28 Mayıs günü başlayan TİGEM grevi, Bakanlar Kurulu kararıyla aynı gün erteleniyordu. Tarım-İş Sendikası'nın yürüt-meyi durdurma kararı aldırmasına karşın itiraz üzerine grev yeniden durdurulmuştu. Aynı şekilde Belediye-İş Sendikası'nın Ankara, İstanbul, Konak ve Trabzon Be- lediyesi işyerlerinde 12 Ağustos 1992'de uyguladığı grev Bakanlar Kurulu'na 60 gün erteleniyordu.

İşsizlik sorununa kısa dönemde özel istihdam proje- leri yardımı ile çözüm bulunacaktır denmesine karşın, bu alanda hiçbir çalışma gerçekleştirilmedi. TİSK 1992 verilerine göre yıl içinde işten ayrılanların oranı yüzde 22.7. Yani özel sektördeki 210 bin 679 çalışandan bir yıl içinde 47 bin 724'ü işten ayrıldı. Çalışma Bakanlı- ğı'nın verilerine göre ise kamu ve özel işyerlerinden ay- rılanlar şöyle:

	KAMU	ÖZEL	TOPLAM
Ocak/Temmuz 1992	58.660	457.860	516.520
Temmuz92/Ocak 93	38.696	437.140	475.836

Türk-İş verilerine göre taşeron uy- gulaması da son yıllarda giderek yay- gınlıktı. Daha önce yasadışı istihdam biçimi olarak, genellikle organize ol-mayan işyerlerindeki yasal olmayan işçi çalıştırma biçimi, son iki yılda or- ganize olmuş sanayi işyerlerinde de, işten atma ve sen- dikasızlaştırmayla birlikte uygulanmakta.

1993 yılı Ekim ayı itibariyle, 1992 ve 1993 yıllarında toplam 9 milyar 271 milyon lira (1 milyar 79 milyon dolar) özelleştirme geliri elde edildi. Koalisyon döne- minde yapılan özelleştirmelerin 762 milyon dolarlık bölümü blok satış şeklinde gerçekleşti. Halka arz 24 milyon dolarla sınırlı kaldı.

Asgari ücretin vergi dışı bırakılması vaadi tamamen unutulurken, adil bir vergi yasası çıkartılması konusun- da verilen sözler ise askıda kaldı. "Kamu görevlilerinin sendikal hak ve özgürlüklerini tanıyacak gerekli yasal düzenlemeler yapılacaktır" denmesine rağmen, bu ko- nuda da bugüne kadar ciddi bir adım atılmadı. ILO'nun 98, 87 ve 151 sayılı sözleşmelerinin yürürlükte olması ve Danıştay'ca 1991 yılındaki İçişleri Bakanlığı genelge- sinin iptal edilmesine rağmen, memurlara sendikal hak ve özgürlükler tanınması gerçekleştirilemedi.

Seçmen yaşının 18'e, seçilme yaşının ise 25'e indiril- mesi sağlanamadığı gibi, üniversite öğretim üyelerinin siyasi partilere girebilmesinin önündeki engeller de kal- dırılmadı. Sendika ve meslek kuruluşları yöneticilerinin milletvekili se- çilebilmelerini ve siyasi parti- lerle organik ilişki kurmalarını sağlayacak yasal düzenle- meler de henüz gerçekleştirilmedi.

Koalisyon hükümetinin sağlık konusunda seçimler öncesindeki vaatleri koalisyon protokolüyle güvence al- tına alınmıştı. Ancak iki yıllık süre içinde sağlık konu- sunda vaat edilen iyileştirmelerden hiçbirisi yapılmadığı gibi, yapılan çalışmalar, sağlık hizmetlerinin geniş kesim- lere ücretsiz ulaşmasını sağlamak bir yana, mevcut du- rumdan da geri çekebilecek nitelikte oldu. Sağlık refor- mu çalışması gündeme getirildi ve iki kez kongre toplandı. Ancak reform tasarısı Bakanlık raflarında kaldı.

Bakanlığın getirmeyi planladığı genel sağlık sigortası- na başta Tabibler Odası ol- mak üzere sağlık kuruluşları karşı çıktı. Zaten vergileriyle genel bütçenin büyük bir kıs- mını oluşturan geniş halk kesim- leri, bu kez genel sağlık si- gortası primi ile, sağlık için ekstra bir yük altına sokuluyordu. Hazırlanan tasarıya sağlık kuruluşları, bu alandaki özelleştirmeyi arttıracak ve sağlık hizmetlerinde pahalılaşmaya yol açacağı ge- rekçisiyle karşı çıktılar. Tasarı Kamu malı olan hasta-

Dolar Kuru

1991 sonu	5075
1992 sonu	8556
1993 Kasım	13.500

İç Borç Ortalama Faiz

1991	yüzde 81.41
1992	yüzde 88.20
1993	aynı düzeyde olması bekleniyor

İç Borç Miktarı

1991 sonu	93 trilyon 643 milyar lir.
1992 sonu	181 trilyon 809 milyar li
1993 Ekim sonu	305 trilyon lira

İhracat (Dolar Olarak)

1991	13 milyar 667 mily
1992	14 milyar 891 mily
1993	15 milyar 700 mily

neleri özel işletmeler haline getirmeyi hedefliyordu.

Birinci basamak sağlık hizmeti olan aile hekimliğinin yaygınlaştırılacağı yolunda protokolde yer alan hedefler ise gerçekleştirilmedi. Hekimlerin çalışma koşullarının ekonomik ve özlük haklarının iyileştirilmesine ilişkin çalışmalar da askıda kaldı. Ekonomik iyileştirmeyi sağlayacak yasa tasarısı hazırlandığı halde, Başbakan tarafından imzalanmadığı için tasarı Meclis gündemine gelmedi.

DYP'nin en baştan çıkarıcı vaatlerinden birisi de yeşil karttı. Sağlık reformuna gidişte ön uygulama olarak düşünülen yeşil kartın, sağlıktaki sosyal güvence şemsiyesi altında olmayan ne emekli sandığı, ne sigorta ne de Bağ Kur kapsamı dışındaki kişilere dağıtılması öngörülüyordu. Sonra bir yönetmelikle asgari ücretin altında ücret alanlara verilmesi kararlaştırıldı. Normalde tüm vatandaşların TC vatandaşı olma önkoşuluyla yararlanması gereken ücretsiz sağlık hizmeti yeşil kartla koşula bağlanmış oldu. Tabibler Odası'nın araştırmalarına göre yeşil kart uygulaması mevcut haliyle bile başarıyla uygulanamadı. Özellikle Sağlık Bakanlığı'na bağlı hastanelerde sorunlar yaşandı.

Yeşil kart alıp sağlık güvencesine kavuşmuş kişilerden hastanelerde ek ilaç ücreti talep edildi ve hastaların bir bölümü tedavi masraflarını ödemek zorunda bırakıldı.

İthalat (Dolar Olarak)

991	21 milyar 7 milyon
992	23 milyar 82 milyon
993	30 milyar

DYP ve SHP'nin muhalefetteyken ANAP'a yönelttiği en önemli eleştirilerden biri de memleketin Kanun Hükmünde Kararnamelerle yönetilmesi. Demirel, üstüne basa basa kendi iktidarları döneminde ekonomik ve toplumsal programların herkesçe bilineceğini ve gece yarısı kararnameleriyle değiştirilmeyeceğini söylüyordu. Ancak koalisyon hükümetinin ikinci başbakanı Tansu Çiller Meclis'ten yetki yasağını çıkartarak altı ayda 34 Kanun Hükmünde Kararname yayınladı. Anayasa Mahkemesi Çiller'in yetki yasağını hangi alanlarda kullanacağı açık olmadığı gerekçesiyle iptal etti.

Ekonomik göstergeler de koalisyon hükümeti döneminde pek çok şeyin yolunda olmadığını gösteriyor. Dış ticaret açığı giderek artıyor. Türk Lirası kısa vadeli sermayenin Türkiye'ye gelmesi için devalüe edilmiyor. Bu da ithalatı kolaylaştırırken ihracatı zorlaştırıyor. Denk bütçe vaadinin tam aksine bütçe açığı giderek artıyor. Eski borçların faizlerini ödemek bütçe üzerinde muazzam bir yük oluştururken, patlayan bombalar nedeniyle meydana gelen turizm gelirlerindeki büyük kayıp ve 'terörle ilgili harcamalar' adlı kalem bütçeye ek bir yük getiriyor.

Ortaya çıkan kaynak sorununu karşılamak için borçlanma yoluna gidiliyor. Nitekim iç ve dış borçlar gidecek artıyor. Esas olarak da iç borçlar hızla artıyor. İç borç yüklenmesinin sonucunda ise faizler yükseliyor, piyasadaki para miktarı artıyor ve enflasyonist bir baskı yaratılıyor. Ayrıca devlet borç alınabilir fonları emdiği için özel sektör kaynakları

zorlanıyor, aynı anda kredi faizleri de yükselerek maliyetler üzerine baskı yapıyor.

Bu kaynak sorununun dış borç aracılığı ile çözülmesi 1970'lerin sonlarında bir dış borç krizine yol açıyordu. Türkiye'nin kredi değeri düşüyor ve borç alamaz hale geliyordu. Buna bağlı olarak da bir döviz krizi yaratılıyordu. 1980'lere gelindiğinde, 24 Ocak kararlarının etkisi ile yabancı kredi ve yabancı sermaye girdisi artıyordu. Böylelikle Türkiye ekonomisi 1980'lerin başında bir miktar toparlanıyor, dış kaynak sorunu azalıyor.

Ancak 80'lerin ortalarından itibaren bütçe açığı artmaya başlıyordu. 1980'lerin sonunda ise açık hızlanıyordu. Bu da enflasyonun sebebi olarak tesbit ediliyordu. Özetle kaynak sorunu, dış kaynak sorunu olmaktan çıkmış, ama bu kez şekil değiştirerek iç kaynak sorunu olarak gündeme yerleşmişti. Ekonomistlere göre şimdi geline nokta bu iki çözüm yolu birbiriyle çelişiyor ve bir açmaz yaratıyor. Ekonomi çevreleri bu durumun etkilerini şöyle açıklıyorlar: a) Yüksek faizler bütçe üzerinde yük oluşturuyor. Hükümet borçlanmayı azaltıp, daha çok dış borç olarak ve Merkez Bankası avansları ile bu sorunu hafifletmek istiyor. Böylece faizleri düşürecek... Ne var ki faizlerin düşmesi sıcak parayı kaçırarak. b) Dış ticaret açığını azaltmak için TL devalüe edilmeli. Bu da sıcak paranın kaçmasına yol açacak. c) Bu arada enflasyonun da düşme ihtimali yok. d) Türkiye'nin kredi değeri azalıyor. e) Döviz rezervlerinin geleceği karanlık. f) Döviz rezervleri azalırsa dış borç almak zorlaşır, zaten kredi değeri de düşüyor. Ekonomistlerin ortaya koyduğu bu tablo Türk ekonomisini önümüzdeki dönemde zor günlerin beklediğini gösteriyor.

Tüm bu vaatleri ve yapılanları karşı karşıya koyduktan sonra bilanço çıkarmak mümkün olabilir. Koalisyon hükümeti, ekonomik alanda ve sosyal alanda başarılı mı sorusuna toplumun hemen her kesiminden "hayır" cevapları yükseliyor. İki yıllık tablonun ardından bu koşullarda üçüncü yılına giren ve yerel seçimlere doğru yol alan DYP ve SHP koalisyon treninin son aylardaki görünümü ve icraatı "treni sallıyorlar" izlenimi yaratıyor. ■

Enflasyon

1990	yüzde 60.3
1991	yüzde 66.0
1992	yüzde 70.1
1993	yüzde 65-70 arası (yıl sonu tahmini)

Dış Ticaret Açığı (Milyar Dolar)

991	-7.340
992	-8.191
993	-14.7

Sanayinin Freni Kaynak Sorunu

Sanayicilere göre bugünkü ekonomi politikası devam ettirilirse, ekonomi 1995'in sonunda büyük bir krize girecek. Kaynak sıkıntısı içindeki Türkiye ekonomisi son birkaç yıldır kamu açığının nasıl finanse edileceği sorunsalının içine sıkışıp kaldı.

Türkiye ekonomisi uzaktan bakıldığında yüksek bir büyüme hızı, özel sektör bazında yüzde 9'un üzerindeki sanayi üretimi artış hızı, Merkez Bankası'nın kasalarında tıka basa dolu döviz, dünyanın en çok gelir getiren borsası ile parlak bir görüntü çiziyor.

Oysa bütün bu parlak görüntünün ardında Türkiye ekonomisi son derece sorunlu bir dönemden geçiyor. Davulun sesi hiç te uzaktan geldiği gibi hoş değil. Son dönemde ekonomi yazarlarından yabancı uzmanlara, işadamları derneklerinin raporlarına kadar üzerinde artan bir yoğunlukla durulan konu bu; ekonomi ciddi bir krizin eşiğinde. 1980'lerin ortasından itibaren hızla tırmanan bir kamu iç borçlanma gereği ve buna bağlı olarak yüksek faiz ve kronik enflasyonla ekonomi hızla bir mali krize sürükleniyor. Bugüne dek geleceğe ilişkin pembe tablo çizen

Başbakan da "ekonominin çıkmaza gireceğinden" söz etmeye başladı. Başbakan'a göre kaynak bulunamazsa, enflasyon önümüzdeki yıllarda sürekli artar ve 2000 yılında yüzde 500'e vurur, ekonomi daralır, büyüme hızı yüzde 15 küçülür, milli gelir bugünkü seviyesinin bile altına iner ve işsizlik yüzde 27'ye çıkar.

Sanayinin Rekabet Gücü Zayıf

AT Danışma Merkezi'nin hazırladığı bir rapor ekonominin ve sanayinin durumu açısından oldukça kötümser bir değerlendirmeye sahip. "Sanayi çağı yerini bilgi çağına bıraktığına ve dünyada korkunç bir savaş ve değişim yaşandığına" dikkat çekilen raporda, "Tüm bunlar olurken acaba Türk sanayii ne durumda?" sorusu soruluyor. Verilen yanıt ise "pek iyi durumda olmadığı". Rapor'a göre, "işadamlarımız rekabet orta-

HAKAN GÜLDAĞ

Memdub Hacıoğlu : Kamu Açığı Her Sorunun Önüne Geçti

- Türkiye'de sanayi sektörünün karşı karşıya bulunduğu sorunlar nelerdir?

HACIOĞLU: Türkiye'de bir rant ekonomisi doğmuştur. Bu rant ekonomisi herşeye hakim şu anda. Rant ekonomisinin toplam katma değerden aldığı pay o kadar yükseldi ki, diğerlerinin yarattığı katma değer çok cüz'î oldu. Türkiye'nin en büyük 500 imalat sanayi firmasının toplam karı 22 trilyon oldu. Bunun zaten 8 trilyonu da finansman karıdır, repo karları. Üretimden karlılık sadece 12 trilyon. Devletin bugün üretici kesimlerden vergi alması lazım. Ancak vergiyi alması için üretici kesimlerin karlarının yükselmesi lazım, daha randımanlı, daha verimli çalışmaları lazım. Bugün 12 trilyonun yüzde 100'ünü vergi

olarak almanız ne olur? Bugün kamunun borçlanması 270 trilyonu geçmiştir. 270 trilyonluk bir borçlanma yükünün sadece faiz yükü 200 trilyonun üstündedir. Devlet bu faiz yükünü ödeyebilecek kaynaklardan yoksun kalmıştır. Nitekim '94 bütçesindeki açık, bizim hesaplarımıza göre sanıyorum 400 trilyonu geçecektir. 400 trilyonluk bütçe açığıyla sanıyorum kamu kesiminin borçlanma ihtiyacı 600 trilyonun üzerine çıkacaktır. 600 trilyonluk bir borçlanma ihtiyacı yine 400 trilyonluk bir faiz yükü demektir ki, baktığınızda '94 bütçesinin yarısı faiz ödemeleri olacaktır. Onun için çok radikal tedbirlere ihtiyaç var. Radikal tedbirler nedir? Uygulanan rant ekonomisi yerine, daha verimli ve rekabetçi olabilecek bir üretim ekonomisine dönüşmesi lazım. Dönülmediği takdirde, bugünkü koşullarla Türkiye'nin istikrarı hem siyasi hem de ekonomik ipotek altındadır.

- Peki sanayicilerin bu konudaki önerisi nedir?

HACIOĞLU: Bir kere üretim eko-

nomisine geçişin birinci koşulu kamudaki harcamaların kısılmasıdır. İkincisi, kamudaki istihdamın çok süratli bir şekilde azaltılması lazım. Üç, bunları yaparken bir miktar parasal genişlemeye ihtiyaç var, yani reel faizlerin aşağı çekilmesi lazım. Bunun yanında kamuda özelleştirme ve tasfiyelere de ihtiyaç var. Kamunun para eden aktiflerinin bir an evvel satılması ve devletin likiti olması lazım.

Bunlar birarada yapıldığı takdirde, kamunun faiz yükü hızla aşağıya iner. Yani reel faizlerin aşağıya çekilmesi ve bir kısım borçların çok çabuk ödenmesiyle bir kere orada bir istikrar sağlanır. Ondan sonra da yeniden yapılanmaya ihtiyaç var.

Bunlar yapıldığı takdirde bugün girişimci insan ekonomik gerçeklere göre rahat hareket eder. Girişimci insana rağmen başkalarının, yani devletin onun adına rant programı yapmasını ben hiç doğru bulmuyorum.

- Peki, belli stratejik sanayi kollarını kamunun desteklemesi sanayileşmenin gelişmesini nasıl etkiler?

mına hazır değiller ve verimsizler. Dünya vatandaşı olan, lokal düşünüp global pazarlara açılabilen, işletmelerinde modern teknikleri kullanan, teknolojiyi (son yıllarda bilgiyi) yakinen takip eden, dünya olaylarını (hem siyasi hem ekonomik) inceleyen ve en az işçilerinden istediği verimliliğe sahip olmaya gayret eden işadamları çok az. Son birkaç yıldır esasen üretim yapmayı düşünen işadamlarımız da azaldı. Tek kelimeyle üretim dolayısıyla ihracat yapmanın bir cazibesi kalmadı. Buna çarpıcı örnek 1992 yılındaki 500 büyük şirketimizin kar durumları. 20 trilyon kar yapan bu şirketlerimiz bunun 8 trilyonunu repo yaparak kazanıyorlar.”

Sanayici üretime devam edebilmek veya yeni yatırımlar yapabilmek için yeni fonlara gereksinim duyuyor. Bu fonları sağlayabilmek için sürekli ağır maliyetlerle borçlanıyor. Borçları ödeyebilecek kadar para kazanamadığı (tabi buna lüks tüketimini de eklemek gerek) ya da borçlarını ödeyebilecek yeni kaynaklar bulamadığı noktada ise iflasa sürükleniyor. Bundan kendini korumaya çalışan sanayiciler şikayet edip durdukları rantijeciliğe soyunuyorlar.

Yeterli sermaye birikimi olmayan Türkiye’de rant ekonomisi güç kazanıyor. Para maliyetinin yüksek olduğu bir ortamda yatırımlar durgunlaşıyor, üretim reel olarak çok küçük artışlar gösteriyor.

Türkiye ekonomisinin ve sanayinin üzerine söylenebilecek çok söz var. Ama bugün gelinen noktada işin özü şu: kaynak sorunu kıskacıdaki ekonomi artı-değer üretimini büyütecek düzeyde yatırım yapamıyor. Yatırımlar durgunlaştığı, dolayısıyla kapasite ve kalite yük-

Türkiye’nin Tahvil İhracı Yoluyla Uluslararası Piyasalardan Borçlanması (Şubat 1985-Mayıs 1993)

Borçlanılan Para Cinsi	İhraç Sayısı	İhraç Tutarı (*) (Milyon)	İhraç Tutarı (**) (Milyon ABD \$)
Japon Yeni.....	22	463.100	4.008
Alman Markı.....	13	4.075	2.595
ABD Doları.....	16	4.026	4.026
ECU.....	1	150	186
Toplam.....	52	—	10.185

(*) Borçlanılan para cinsinden

(**) ABD Doları cinsinden ihraç tutarları Mayıs 1993’teki çapraz kurlar baz alınarak hesaplanmıştır.

selemediği için de sanayinin pek çok sektörünün dünya çapında rekabet edebilme gücü çok zayıf. Oysa son onbeş yılda değişim geçirmekte olan dünya ekonomisinin dayattığı yeni çerçevede var olabilmeyi koşulu rekabet edebilmek. Bu ise ancak üretim kalitesini artıracak, teknolojiyi ekonomiye bütünleştirecek yatırımlara gitmek, araştırma ve geliştirmeye para harcamakla mümkün.

Türkiye’nin ar-ge’ye harcadığı para hala GSMH’nin binde 33’ü. Güney Kore’de bu oran yüzde 2.5. Türkiye’de özel sektörün ar-ge içindeki payı yüzde 18, Güney Kore’de yüzde 82.

Neden bu fark? Türkiye’de patronların teknolojiye yatırım yapmak yerine yat, kotra satın almak gibi davranışlarının pedagojik tarafını bir yana bırakırsak, yanıt basit: Türkiye’nin bunlara ayıracak birikimi, kaynağı yok.

HACIOĞLU: Olumlu etkisi olacağını sanmıyorum. Önemli olan, hep dünya ölçekleri içinde birşeyler yapmanın arayışı içinde olmamızdır. Maliyetlerin, kalitenin dünya ölçeği içerisinde olması lazım. Herhangi bir şekilde, bir sektörü daha güçlü tutmak, ona bir şekilde dopingle bu işi yaptırmak günün birinde ters teper.

- Türkiye belli alanlarda kendisine dünya pazarları içinde yer buluyor, ama belli alanlarda da çok zorlanıyor. Şimdi önümüzde gümrük birliği adımı var. Bazı sanayi dallarının çok büyük darbe yiyeceği ileri sürülüyor. Yerli sanayi diye birşey kalmaz deniyor.

HACIOĞLU: Gümrük birliğine girmenin, eğer dünya ölçeğinde o kaliteyi o maliyette üretiliyorsanız, ayakta durabileceğiniz inancında değişim. Ekonomi kendi dengesini bulur. Bundan korkmamak lazım. Türkiye ithal mallarına yönelir ve Türkiye’de üretim olmaz yaklaşımı doğru değildir. Önemli olan Türkiye’nin rekabet gücünü olumsuz etkileyen ka-

mu kesiminin borçlanma ihtiyacının sıfırlanmasıdır.

Türkiye’de son 5 yıldır tercih edilen rant ekonomisi nedeniyle sanayileşmeye darbe vurulmuştur. Gerekli yatırımlar, teknolojik yatırımlar, verimliliği artırıcı yatırımlar yapılmamıştır. Bu yatırımların maliyeti yüksektir. Bu yatırımları yapacak özel sektör girişimcileri ortadan kaybolmuşlardır. Bunlar daha çok rant kesimine, daha karlı kesimlere gitmiştir. Bunları tekrar ekonomiye kazandırmanın çok zaman alacağı kanaatindeyim.

Bugün önümüzde bir gümrük birliği takvimi var ki, bunu hedef alarak eko-

nomiyi, toplumu ve sanayiye hazırlamanız lazım. Bu hedefe uygun, hükümetin şu anda bir politikası olduğunu söyleyemiyorum. Bir kere ülkede kronik bir yüksek enflasyon var. Bunun aşağılara çekilmesi lazım. İki, bundan kaynaklanan çok yüksek reel faizler var. Yüksek reel faizler ekonominin rekabet gücünü olumsuz yönde etkiliyor. Ve bunun neticesinde de rekabet gücü azalan sanayinin, sanayi ürünü ihracatında durma noktasına geldiğini görüyoruz son üç-dört senedir.

Bunun aksine Türkiye’nin çok büyük bir ithalat artışı var. Daha gümrük birliğine girmeden önce, şu anda 1 dolarlık ihracatımız karşılığı 2 dolarlık ithalat yapılmaktadır. Ve bu yıl itibarıyla de tarihin en büyük dış ticaret açığını vereceğiz. Bununla birlikte herhalde tarihin en büyük dış ödemeler dengesi açığını da vereceğiz. Şimdi bugünkü ekonomik politika 1995’in sonuna kadar devam ettirildiği takdirde, gümrük birliğine girsek de girmesek de, ekonomi çok büyük bir krize girecektir. Bundan kaçınılamaz. ■

Kaynak Sorunu

Türkiye ekonomisinin her darboğazının arkasındaki en temel sorun kaynak sorunudur.

Ekonomi uzunca bir süredir kaynak sorunuyla karşı karşıya. Ama özellikle 1960'ların ve 1970'lerin sonunda çok şiddetli kaynak sorunlarıyla, daha doğrusu kaynak krizleri ile karşı karşıya kaldı. Ve kimilerine göre benzer şiddette bir krizle pek yakında, üçüncü kez karşı karşıya kalmak üzere.

60'ların ve 70'lerin sonunda karşılaşılan kaynak sorunu esas olarak dış kaynak sorunuydu. Ekonomi, döviz ve dış kredi bulamadığı için, ihtiyacı olan hammadde ve tüketim mallarını ithal edemez hale gelmişti. Buna bağlı olarak sanayide üretim ve yatırımlar olumsuz etkilenmiş, fazla kapasite ve yüksek maliyetler sorunu ortaya çıkmıştı. Yaşanan, sonradan bizzat başbakanlar tarafından askeri darbelerin en önemli nedeni olarak nitelenen, tipik bir döviz darboğazıydı.

24 Ocak kararları, bir yönüyle bu döviz darboğazından kurtulmak için hayata geçirilmişti. Ve kimilerine

göre bunda da hayli başarılı olunmuş; Türkiye'nin artık döviz darboğazı sorunu kalmamıştı. Döviz bollaşmıştı bollaşmasına ama, bu kaynak sorununun ortadan kalktığı anlamına gelmiyordu. Kaynak sorunu yalnızca biçim değiştirmişti o kadar.

giderek bir arap saçına dönüşüyor. Türkiye'nin dış ticaretinin dayandığı, yani döviz kurlarındaki ani iniş çıkışlara karşı kendini bir ölçüde koruyabileceği dolar ve mark gibi para birimleri yerine hükümet hala Samuray ve Shiboshi gibi elini verenin kolunu kaptırdığı yabancı piyasalardan yenle borçlanarak içerdeki kaynak sıkıntısını "hafifletmeye" çalışıyor.

İç borçlanmada tıkanan, Türk Lirası ihtiyacı giderek artan, gelir ile gider arasındaki farkın büyümesini engelleyemeyen Hazine, giderek daha fazla dış kredi kullanır hale geliyor. Üstelik bu para yatırım yapmak, üretim yapmak için kullanılmıyor. Dövizler TL'ye dönüştürülüp iç borç ödemeleri gibi esasen Hazine'nin günlük para ihtiyacını karşılamak için kullanılıyor.

Türkiye'nin dünya ekonomisindeki durgunluk nedeniyle kolay para satamayan uluslararası finans çevrelerinin müşteri arayışı dolayısıyla, dış borçlanma imkanlarını bir süre daha zorlayabileceği görülüyor.

Ancak, bu tür kısa vadeli borçlanmaların Hazine Müsteşarı Osman Ünsal'ın bir borç anlaşmasının ardından Japonya dönüşünde uçaktan telefon ederek, Hazine ihalesinde faizlerin yükseltilmemesi için piyasalara müdahale etmesi gibi, ancak bir kaç günlük etkisi olabilecek şovlardan öte ekonomiye olumlu bir etkisi görülüyor. Aksine dış kaynaklardan kısa vadeli ve pahalı borçlanma süreci devam ettikçe ekonomi üzerindeki yük artıyor.

Üstelik bu şov imkanlarının da yavaş yavaş sonuna geliniyor. Uluslararası rating kurumlarının "tehlikeli biçimde borçlandığı" görüşünü paylaştıkları Türkiye'nin kredi alabilirliği konusunda çekimser bir havaya girmeleri, dış kaynak sağlanmasında 1994'ün ilk çeyreğinden başlayarak havayı tamamen tersine çevirebilir.

Dahası ödemeler dengesi bilançosu yapılan tahminlere göre 1993 yılında 4 milyar dolar düzeyinde bir açıklık kapanacak. Bu açıklığın finansmanını için kullanılan kaynakların ötesinde bir kaynak daha bu yıl içinde ekonomi tarafından kullanıldı bile. 60 milyar dolara yaklaşan ve GSMH içindeki payı son üç yılda yüzde 50.5'ten Ekim sonu itibarıyla yüzde 59.4'e yükselen dış borçların ve 13 milyar dolara yaklaşan yıllık dış ticaret açığının giderek büyümesi, Türkiye'nin dış dengesini bozuyor. Kredibilite düşüyor ve dış borçlanma imkanları daha da daralıyor.

Türkiye'nin dış kaynak sorunu yok denmesine gösterilen tek dayanak ise, son üç yılda hızla artarak GSMH'ye oranı yüzde 10.3'ten yüzde 15.2'ye çıkan, Merkez Bankası'nın rezervlerindeki 7 milyar dolara yakın para ile toplam olarak 19 milyar dolar düzeyine yaklaşmakta olan döviz rezervleri.

Türkiye, bir süredir yüksek faiz-düşük kur uygulayarak dış dünyadan kaynak aktarımına gidiyor. Beklenti, ulusal ekonomideki kamusal tasarrufların yetersizliğini telafi etmek.. Bu ise son derece riskli bir uygulama.

Övüle övüle bitirilemeyen bu döviz rezervinin ardında ise toplam vergi gelirleri içindeki payları yüzde 80'lere varan ücretli kesimlere çok pahalıya mal olan

Büyüme Hızları (Sabit Üretici Fiyatlarıyla) (% Olarak)

Sektörler	1992 ¹	1993 ²	1994 ¹
Tarım	3.0	0.1	3.0
Sanay	6.0	8.1	5.4
Hizmetler	4.5	7.8	4.8
GSYİH	4.7	6.6	4.7
GSMH	5.0	6.8	4.5

(1) Program hedefi

(2) Gerçekleşme tahmini

Kaynak: DPT

Döviz Darboğazı; Potansiyel Tehlike

Üstelik bu Türkiye'de artık bir dış kaynak sorununun yaşanmayacağı anlamına da gelmiyor. Bugün liberalleşme uygulamalarının Türkiye ekonomisi açısından ne demek olduğu yeniden tartışılır hale geldi. Çünkü, liberalleşme adı altında dünya ekonomisine doludizgin eklenilen sürecinin sonuçları bugün iyice açığa çıkıyor. Sorunlar bir noktaya kadar ertelenebildi, ama sonuçta Pandora'nın kutusu açılıverdi. Sermaye hareketlerinin serbestleşmesi finansal sistemin yapısal özellikleriyle birleşince, yüksek enflasyonun üzerine binen yüksek faiz politikası mevduat ve kredi faizleri arasında çok büyük bir marjın oluşmasına yol açtı. Bu ise ekonomik büyümenin, gelir dağılımının, ithalat ve ihracatın kısacası reel ekonominin üzerinde son derece ciddi sorunlar yarattı.

Yen üzerinden yapılan fütursuzca borçlanmaların bugün geldiği boyutlar bunun en çarpıcı örneklerini oluşturuyor. Yabancı devlet kredisi bulamaz hale geldiği 80'li yılların sonuna doğru dış kaynak arayışındaki Türkiye, yüksek düzeydeki artı-değer ve ihracat birikimini satmak ihtiyacı içindeki Japon özel sektör bankalarının kucagina orturdu. Değeri hızla yükselen yen üzerinden fütursuzca yapılan borçlanmanın faturası, turizm sektöründe olduğu gibi hala ödenebilmiş değil ve

Electron Card

Yalnızca Dünya'da geçerli...
Şimdilik!

Şimdi, yeni bir Bankamatik Kartınız var: Electron Card, tüm inya'da geçerli!

Electron Card... Dünya'nın en yaygın kartla ödeme kuruluşu sa International'ın en gelişmiş ürünü... İş Bankası'nın rakipsiz "n-line Real-time" sistemiyle, bu yeni uygulama yalnızca İş Bankası'nda sabı olanların hizmetinde.

Artık, Türkiye'de ve yurt dışında, 120.000 para makinesinden TM) İş Bankası'ndaki hesabınıza ulaşarak, bulunduğunuz ülkenin ra birimiyle nakit çekebilirsiniz.

Dünya'nın dört bir yanında 2,5 milyon mağazada elektronik öde-yle alışveriş yapar, yani İş Bankası'ndaki hesabınızdan mağazanın sabına ödeme yapılmasını sağlayabilirsiniz.

Tabii, şimdilik yalnızca Dünya'da... Gelecekte ise, hayal gücünün rçeğe dönüştüğü her yerde ürünlerimiz yatı kolaylaştırmaya devam edecek.

TÜRKİYE İŞ BANKASI

bir faiz- kur politikası ile teşvik edilen spekülasyon sermaye hareketleri var. Bir başka değişle, Türkiye'deki ciddi bir politik veya mali istikrarsızlıkta her an kaçıp gidecek bir "sıcak para" dışında, Türkiye ekonomisinin ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde reel dış kaynağı yok. İhracatın ithalatı karşılama oranının yüzde 50,6'ya düştüğü, turizm gelirlerinin ise PKK nedeniyle geçen yıllara göre azaldığı bir noktada olması da mümkün değil. Kısacası, geri gelmemek üzere atıldığı iddia edilen döviz darboğazları ekonominin önünde potansiyel bir tehlike olarak durmaya devam ediyor.

İç Borçlanmada Deniz Bitiyor

Son yıllarda kaynak sorununa hükümetlerin bulduğu çözüm iç borçlanmaya gitmek. Hızlı bir borçlanma sonucu iç borç miktarı bu yıl 270 trilyonu aştı. Bunun sadece faiz yükü 200 trilyon. Gelecek yıl kamu kesimi borçlanma gereği 600 trilyonun üzerine çıkacak.

Kamu harcanabilir gelirinin GSMH'nin yüzde 10'u düzeyine gerilemesi ile yükselen iç borç gereğinin sonuçları ise belli; yurtiçi faizlerin hızla yükselmesi. Artan iç borçlanma gereğinin kaçınılmaz olarak faizler üzerinde yarattığı baskıyla özellikle 1991'den sonra genel olarak faizler yükseldi ve kısa vadeli sermaye hareketlerini teşvik eden bir ortam doğdu. Bunun sonucu ise yi-

ne yüksek faiz ve kronikleşen bir enflasyon oldu.

Gerek döviz-faiz-enflasyon üçgeninden faydalanmak için Türkiye'ye giren yabancı paranın TL'ye çevrilmesi gerekse Hazine'nin gittikçe artan borç ödeme ihtiyacına bağlı olarak sürekli para basılıyor. Bu da fiyatlar üzerinde bir başka açıdan enflasyonist baskı yaratıyor. 1991'de 20 trilyon civarında olan emisyon hacmi 60 trilyonu aştı. Bu arada, faizler fiyatlar üzerinde baskı yaparken, artan para miktarı da talebi etkileyerek fiyatlar üzerinde baskı yaratıyor ve enflasyonu uç haneli rakamlara doğru zorluyor.

"Varlık" İçinde Yokluk

Öte yandan piyasada para miktarı hızla artmasına rağmen küçük sanayiciler başta olmak üzere piyasalarda sık sık durgunluktan yakınıyor. Çünkü, piyasadaki para ancak belli faiz oranlarını ödeyebileceklerin ulaşabildiği ve büyük ölçüde emek gelirlerine ve bunların yarattığı talebe transfer edilemeden kalan bir para. Kısacası bu para rantıye kesimlerinin, spekülasyoncuların, büyük sermaye gruplarının ve yeraltı ekonomisinin elinde dolaşan bir para. Küçük ve orta boy sanayiciler, küçük esnaf ise iflaslarla ve sermayelerinin erimesiyle karşı karşıya. Bu kesimler ve ücretliler sürekli olarak borçlanıyor. Büyük sanayiciler ise repoya yöneliyor. Rapor-

Doç. Dr. Öztin Akgüç

Taşeronluk Yapararak Sanayileşemeyiz

- Türkiye 2000'li yıllara girerken nasıl bir sanayileşme stratejisi izlemeli?

AKGÜÇ: Öncelikle şunu söyleyeyim, belirlenmiş bir strateji var mı ki üzerinde tartışalım. Bana göre Türkiye'nin belirlenmiş bir sanayi stratejisi yok.

Türkiye, bugün çevre kirliliği ya da verimsizliği nedeniyle Avrupa'nın terkettiği sanayi alanlarına yatırım yaparak bir sanayileşme stratejisi izleyemez. Neden dersanız, Türkiye'nin bugünkü yapısının böyle bir stratejiye uygun olmadığını söyleyebilirim. Türkiye, Avrupa'nın terkettiği sanayi alanlarına yatırım yapma biçiminde belirlenebilecek bir politika ile ne gerçek anlamda bir sanayileşme, ne de gerçek anlamda bir kalkınmayı gerçekleştirebilir. Katma değeri düşük sanayi alanlarına yatırım yoluyla Türkiye'nin gereksindiği oranda bir kalkınmanın sağlanması mümkün değil. Ama son dönemde yer yer yabancı sermaye ile ortaklık ya da yerli sanayicilerin taşeronluğu biçiminde gerçekleşen projeler genellikle bu tür yatırımlardır. Diğer ülkeler katma de-

ğeri yüksek üretim alanları ve yeni sanayilere geçerken, biz onların terkettiği alanlara yatırım yaparak sanayileşelim dersek, bu, daha işin başında kendimizi ikinci, üçüncü ligde tutmak demektir. Ancak uzun süreden beri ekonomiye ve kamuoyuna egemen olan kesimlerin böyle bir politikası olmadığı gibi, şimdi KİT'leri de satarak ülkeyi tümüyle Avrupa ülkelerinin kuşruğuna takılmış bir hale getirmek istiyorlar.

Bugün her şeyi özel sektörün emrine vermeyi savunanlara sormak gerekir, özel sektörün Türkiye gibi bir ülkenin ihtiyacı olan düzeyde bir sanayileşmeyi, bir kalkınmayı gerçekleştirmesi mümkün mü? Özel sektörün sermaye birikimine baktığımızda bunun mümkün olmadığını görüyoruz. Türkiye'de bütün iddialara rağmen belli bir sermaye birikimi yoktur. Onun için de özel sektör belli girişimleri bile ancak yabancı sermaye desteği ile yapabilmektedir. Hatta şunu da söyleyeyim, özel sektörün ciddi bir girişim gücü de yok. Bence Türkiye'nin sanayileşmedeki sorunları KİT'lerden değil, özel sektörün giri-

şim gücünün zayıflığından ve yapısından kaynaklanıyor. Türkiye'nin sanayileşme ve kalkınmasında görülen boşluğu da bugün hala KİT'lerin doldurduğu inancındayım. Olabildiği kadarıyla Türkiye'nin sanayileşme stratejisi KİT'lerle kurulmuştur.

Bana sorarsanız, bırakın büyük kompleksleri, orta çaplı bir sanayi bile özel sektör devlet desteği olmadan, kendi başına kuramaz. Nitekim devletin her türlü teşvik ve desteğine rağmen özel sektörün gelebildiği yer ortadadır. Özel sektörün önde gelen firmalarının bile mali yapıları incelendiğinde ne kadar zayıf olduklarını görüyoruz. Sonuç olarak, bugünkü konjonktüre ters düşecek ama, ben yine de ciddi bir sanayileşme ve kalkınma için devletin elindeki yatırımları satması yerine, ekonomide hareket yaratacak, yeniden ve şimdikiilerden daha da büyük projeler gerçekleştirmesi gerektiğini savunuyorum.

lardan da görüldüğü gibi, Türkiye'nin en büyük 500 sanayi kuruluşunun toplam karının yüzde 40'ından fazlası repo gelirlerinden oluşuyor. Sanayinin artı-değer üretiminden uzaklaşması borçların ödenmesini daha da zorlaştırıyor. Kısır döngü böylece sürüp gidiyor.

Uzmanlara göre, iç borç faiz yükünün bugün ulaştığı boyutta gerçekte konsolidasyon ya da rantıye kesimlerden ciddi miktarlarda vergi toplamaya yönelik düzenlemelere derhal geçmekten başka çare kalmadı. Ancak hükümetin tercihinin her ikisi de olmadığı görülüyor.

Konsolidasyon, zaten son derece kırılgan bir yapıya sahip olan finansal sistemi altüst edeceği ve herhangi bir istikrarsızlıkta Türkiye piyasasını hemen terketmeye hazır "sıcak para"nın kaçmasına neden olacağı için, uzak bir olasılık. Zaten bugünkü ortamdan en fazla yararlanan bankaların izni alınmadan böyle bir uygulamaya gidilmesi düşünülemez.

Hükümetin kaynak sorununu vergi ile de çözemediği görülüyor. 1994 yılı için öngörülen vergi geliri olan 473 trilyon liranın önemli bir bölümü geçen senelerde olduğu gibi toplanamayacak. Büyük gürültüyle kamuoyuna bir reform olarak sunulmaya çalışılan vergi yasasının rantıyeyi vergilendirmekten uzak olduğu ve vergi kaçakçılığını teşvik edici nitelikte olduğu da bizzat vergi yasa tasarisını hazırlayan bürokratlar tarafından söyleniyor.

Üstelik vergi yasasının yasallaşması hemen gerçekleşse ve Çiller'in hedeflediğini açıkladığı gibi ek 125 trilyonluk vergi alınsa bile, bu vergi gelirlerinin en iyi tahminle ekonomiye yansımaları 1996'yı bulacak. Oysa iş dünyasının bu kadar bekleyecek sabrı yok. Kaynak sorunu giderek ağırlaşıyor ve ekonominin önüne gelip dayanmış. Bizzat Çiller'in kendisinin "Türkiye'nin zamanı yok" diyerek dile getirdiği bu gerçek, özellikle iş dünyasında bir tedirginlik yaşanmasına neden oluyor. TUSİAD Başkanı Halis Komili biraz da böyle bir tedirginliğin verdiği telaşa bu tür zamanlarda her TUSİAD başkanının yapmasına alışık olduğumuz gibi Başbakan'ı "uyarıyor".

Komili, "terörün gündemin ilk maddesine yerleşmesi nedeniyle özelleştirme başta olmak üzere ekonomik sorunların çözümünün ihmal edildiğine" dikkat çekerek "Özelleştirme konusunda üç ay daha birşey yapmadan bekleyebilir miyiz? Ekonominin yapısal sorunlarını çözecek reformları bir yıl erteleyebilir miyiz?" diye soruyor ve "Aşılması güç ve pahalıya malolacak bir kriz kapımızı çalmadan, kararımızı verip yola koyulmalıyız" diyor.

Kaynak Sorununa Çözüm Özelleştirme mi?

Kamu iç borç finansmanına, dolayısıyla acil kaynak sorununa bulunduğu söylenen tek çözüm ise özelleştir-

- Peki, bugün Türkiye'de şöyle ya da böyle, önemli oranda da devletin sağladığı teşvik vb. olanaklarla ortaya çıkmış bir sanayi yapısı var. Bu sanayiye milli sanayi olarak görüp koruyacak mıyız, yoksa kapıları açıp yabancı firmaların gelip at oynatmalarına müsaade mi edeceğiz? Bu açıdan gümrük birliğini nasıl değerlendirmek gerekir?

AKGÜÇ: Bugün Türkiye'de sanayi olarak tanımlanan, elle tutulur sanayinin tümünün ithal ikamesi sanayi olarak kurulduğu doğrudur. Ancak ithal ikamesi sanayi ile ihracata dayalı, dışa açık sanayi arasında kesin bir ayırım yoktur. Yalnız Türkiye'de değil, gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede, iç pazara dönük ithal ikamesi olarak kurulup daha sonra ihracata yönelen çok sayıda örnek var.

Zaten, eğer çok küçük bir ülke değilseniz, sanayiye ihracat ve ithal ikamesi sanayi diye ayıramazsınız. Bugün ihracata çalışan sanayilere bakarsanız, hepsi geçmişte ithal ikamesine göre kurulmuşlardı. Ama koşullar zorladı, dön ithal ikameci olan sanayi bugün ihracatçı oldu. Dokuma, gıda, demir çelik, dayanıklı mallar gibi sanayi dalları böyledir. Bunların hepsi belli bir büyüklüğe ulaştıktan

sonra ihracatçı olmuşlardır, dış pazarlara yönelmişlerdir. İhracata dönük olarak çalışan sanayilere baktığımızda da, en büyük 150 firmada bile dışsatımın toplam satışlara oranının yüzde 15'ler düzeyinde olduğunu görüyoruz. Belki tekstilde yüzde 30'lara falan varıyor. Otomotivde ise bu yüzde 3-4 civarındadır. Bu da Türkiye sanayisinin yapısını gösteriyor.

Bu düşüncelerimle dinazor olarak tanımlanabilirim. Ama ne yapalım, ben Türkiye'nin ancak 1960-70'li yıllarda olduğu gibi bir sanayileşme politikası izlemekten başka çözümü olmadığını düşünüyorum ve bunu söylemek zorundayım. Bence o tarihlerde izlenen sanayi stratejisi gelişmekte olan ülkeler, dolayısıyla Türkiye gerçeklerine daha uygundu.

Sanayide önemli olan iki şeydir. Bunların biri sanayileşmeye ne kadar pay ayırdığı ise diğeri de yatırımların nereye yapıldığıdır. Çünkü sanayide yatırımlarınızın verimliliğini yükseltip optimum noktaya getirmediniz sürece, dolayısıyla yatırımlarınızın milli gelire oranını yükseltmediğiniz, kaynakların optimum dağılımını sağlayamadığınız sürece sanayileşme sözkonusu değil. Bugün Türkiye'de yatırım olarak görünen işlemin yüzde 67'si

hizmet ve konut sektörüne yapılıyor. Bu durumda sanayileşmeden kalkınmadan söz etmek mümkün değil, çünkü bunlar üretken yatırımlar değil. Bu nedenle ben 1980'den sonraki "kalkınıyoruz, geliyoruz" gibi lafları bir aldatmaca olarak görüyorum.

- Yani sizce sanayileşmede 20-30 yıl öncesinin politikalarına mı dönmeli?

AKGÜÇ: Önce o dönemin belirgin özelliği neydi ona bakalım. O dönemin belirgin özelliği korumacılıktı. Bugün ne görüyoruz. Korumacılık yine en gözde uygulama. Bunu isteyen ve savunanlar en gelişmiş ülkeler. Bu durumda Türkiye'nin de kendini, sanayisini koruması doğaldır. Aynı şekilde ekonomi tarihinde eski politikalara dönüşler her zaman olmuştur. İkinci Dünya Savaşı ertesinde 1929'larda uygulanan ekonomi politikalarına yeniden dönüş olmuştur. Bu açıdan korumacılık olayına baktığımızda, korumacılığın bugün bir tür sömürgecilik için uygulandığını söyleyebiliriz. Korumacılığı büyük devletler şimdi başka türde, bir nevi sömürgecilik uygulaması olarak savunuyor. Adına "yeni sömürgecilik" de denilen uygulamalar şimdi "yeni dünya düzeni, globalleşme" vs. olarak piyasaya sürülüyor. ■

me. İddünyası tarafından da koro halinde desteklenen özelleştirme, ideolojik yönünü tartışmamıza dahil etmezsek, kamu açığını kapatacak bir operasyon olarak görülüyor. KİT'ler satılarak iki veya üç yıllık bir mali ferahlama umuluyor. Giderek yaklaşan mali krizi, sermaye çevrelerinin çıkarlarına ve rant sahiplerine dokunmadan aşabilmenin tek yolu olarak özelleştirme görülüyor.

Ancak umulanın aksine, özelleştirmenin Türkiye ekonomisinin kaynak sorununa deva olacak durumu yok. Çiller'in Türkiye'nin özelleştirme potansiyeline biçtiği 37 milyar dolarlık özelleştirme kapasitesi gibi afaki ve ne zaman nasıl gerçekleştirileceği belli olmayan hesapları bir yana bırakırsak, Türkiye'nin bugün ortadaki özelleştirme potansiyeli hepsi hepsi 66 trilyon lira. O da Kamu Ortaklığı İdaresi'nin borsada işlem gören şirketlerdeki hisselerinin tümünü satabilmesi koşuluyla. Bu miktar, 192 trilyon olarak öngörülen 1994 bütçe açığının sadece yüzde 35'i. Üstelik bu üçte birlik oran da 1994 açığının 192 trilyonda kalacağı varsayımına dayanıyor. Oysa bugünkü borçlanma hızının süreceği gözönüne alınarak yapılan tahminler önümüzdeki yıl açığın 400 trilyona dayanacağını söylüyor. Önümüzdeki yıl borsa dışındaki şirketler de dahil, özelleştirmeden beklenen gelir ise 50 trilyon lirayı bile bulmuyor.

Sektörler İtibarıyla Saabit Sermaye Yatırımlarının Gelişimi Yüzde Değişimi

	1990	1991	1992	1993 ¹	1994 ¹
Tarım	11.5	6.0	-9.8	16.9	-0.8
Madencilik	10.0	1.7	-9.9	-17.1	-2.7
İmalat	55.2	0.7	1.5	1.0	4.9
Enerji	-21.2	-17.6	5.6	-6.3	34.3
Ulaştırma	32.3	8.5	-1.7	8.3	-0.1
Turizm	12.2	-0.1	-12.8	-35.5	-6.3
Konut	-4.2	-11.2	1.5	11.3	4.9
Eğitim	22.2	2.7	17.3	13.7	9.6
Sağlık	43.8	10.2	15.9	3.6	8.7
Diğer Hiz.	21.8	18.4	13.2	5.6	14.3
Toplam	13.9	-0.4	1.3	4.9	6.1

(1) Gerçekleşme tahmini (2) Program hedefi
Kaynak: DPT

Krizin Eşiği

Türkiye ekonomisi son bir kaç yıldan beri kamu açığının nasıl finanse edileceği sorunsalının içine sıkışıp kaldı. Zaman zaman Merkez Bankası, Hazine ve hükümet arasında ateşli tartışmalara yol açan bu olgu herşeyin önüne geçti. Bunun en temel nedeni kaynak sorunu. Dün döviz kıtlığının yarattığı kriz, bugün sıcak paranın Türkiye'de tutulabilmesi için 1989'dan bu yana angaje olunan yüksek faiz-düşük kur politikasının kısır döngüsünde kendisini gösteriyor. Bir başka değişle döviz kıtlığını çözen mekanizma gelip yolun sonuna dayandı. Dün dışardan borç almak imkansız hale gelmişken, bugün içerden daha fazla borç almak ekonomiyi istikrarsızlığa sokmadan mümkün olamıyor.

Ekonominin içindeki dengesizlik dış dengeyi de tehdit ediyor ve Türkiye'nin kaynak sorunu ağırlaşarak sü-

yor. Biçim değiştirmesi kaynak sorununun özünü değiştirmiş olmadı. Üstelik düne göre, liberalleşme politikaları sonucunda hızlanan dünya ekonomisine kaynak transferi ekonomi üzerinde yeni basınçlar oluşturdu. Ağırlaşan mali fatura ise kısa sürede Türkiye'yi politik bir istikrarsızlığa doğru sürüklemeye potansiyeli taşıyor.

Hükümetin ise kısa vadede, büyüyen borç bunalımına dur diyecek, iç borç gereğinin faizler üzerindeki baskısını hafifletecek maliye politikalarını uygulamaya koyması uzak olasılık olarak görülüyor. Bunun ilk nedeni 1994 Martı'nda Türkiye genelinde yapılacak yerel seçimler. Ocak ayından itibaren fiilen başlayacak seçim döneminde oluşacak hava içinde radikal kararlar almak zorlaşacak.

İkincisi ve birinci nedene göre daha sürekli ve etkili olan ise artık herkes tarafından ekonomiye büyük yük oluşturduğu görülen "Kürt sorunu". Resmi açıklamalara göre dahi PKK ile mücadeleye harcanan paranın sadece bütçeye yükü 100 trilyonu aşıyor. Türkiye'nin gündemi en azından 1994'ün ilk çeyreğinin sonuna kadar bu iki konu tarafından şimdiden rezerve edilmiş görünüyor. Böyle bir dönemde bırakalım rekabet gücünü yükseltmek için kaynak ayırmayı, sanayi stratejileri oluşturmayı, ekonominin hemen çözülmesi gereken kaynak sorunu da ertelenecek.

Daha doğrusu ertelenmeye çalışılacak. Çünkü kaynak sorunu kredi alanın belli bir vadede fonlarına kavuşarak borcunu ve faizini ödeyebileceğine inanç sarsılmadığı sürece geçici olarak kabul edilebilir. Kredi mekanizmasının işleyebilmesi de eninde sonunda bir istikrar ve güven ortamının varlığına dayanır. İstikrarın sürebilmesi ise gerektiği anda gerektiği kadar parayı bulabilmeyi aksatmadan sürdürmekle mümkündür.

Bunun için de ülke içinde üretilen artı-değer devletin gerek içerden gerekse dışardan aldığı kredinin faizini ödeyecek kadar yüksek ve sürekli olmalıdır.

Yeni yatırımlara gidilemediği ve dolayısıyla sanayinin kapasitesinin ve kalitesinin artırılamadığı için, ekonominin ürettiği artı-değer, faiz yükünü kaldırabilecek düzeyde değil. Ekonominin yeterli düzeyde artı-değer üretemeyeceği, buna bağlı olarak da devletin borçlarını ödeyemeyeceği kuşkusunun duyulması bile kredi mekanizmasını işlemez hale getirir ve bir mutlak kaynak sorunu ile karşı karşıya kalınır. Bunun anlamı ise açıkça krizdir.

Borç idaresinin giderek içinden çıkılmaz bir hal aldığı bugün, elinde para basma imkanı var diye hükümetin istediği miktarda fonu istediği zaman sağlayacağını düşünmek en basit iktisat yasalarına göre bile mümkün değildir. Öyleyse çok da uzak olmayan bir gelecekte Türkiye ekonomisini kaynak sorununa bağlı olarak çok ciddi bir krizin beklediğini söylemek abartı olmaz.

Böyle bir krizden çıkmak ise Türkiye için ucuz olmayacaktır. Özellikle politik istikrarsızlıkla birleştiğinde devleti ciddi biçimde yıpratacak gelişmelere zemin hazırlayacaktır. Ve unutmamak gerekir ki, devletler iflas etmez değildir. ■

1995 yılında
ekonomik sınırlar kalkıyor!
Türkiye ile Avrupa Topluluğu
arasında "**Gümrük Birliği**"
kuruluyor. Bu, malların serbestçe
dolaşımı demek.. gümrük
vergilerinin, fonların, harçların,
kotaların kaldırılması demek. Bunların
da ötesinde AT'nin üçüncü ülkelere karşı uyguladığı
kota, anti-damping, anti-sübvansiyon koruma
uygulamalarının içinde yer almak demek.

**Kısacası bu Türkiye'nin ekonomik sınırlarını
kaldırması ve koruma duvarlarının yıkılması demek!**

Görülüyor; yıldızlar çok yakında! Yakın gelecekte
yaşayacağımız yeni ekonomik ortama hazır mıyız?
Hazır mısınız?
Gümrük Birliği'nin yaratacağı değişim hakkında
"doğru bilgi" ye sahip misiniz?

Piar-Gallup bu ihtiyaca cevap vermek için özel bir
bölüm oluşturdu: **PIAR-AT**

PIAR-AT; Türk ekonomi dünyasının bu önemli
geçiş sürecinde, düzenli bilgi akışını sağlayacak,
ayrıca isteğe **özel projeler** gerçekleştirecek.

*Yıldızlar gelmeden yıldızlara ulaşmak isteyen tüm kişi
ve kuruluşlar (0212) 274 32 52 ve (0212) 273 05 78
numaralı telefonda ayrıntılı bilgi alabilirler.*

PIAR ARAŞTIRMA LİMİTED ŞİRKETİ
Gazeteciler Mahallesi 23 Temmuz Meydanı
No: 8 Esentepe 80300 İstanbul
Tel: (0212) 274 55 66 / 5Hat
Fax: (0212) 272 66 27

Kapitalizme Düşmanlıktan, Kapitalizme Hayranlığa

Yığınların yoksulluğu, pazarın darlığı yüzünden kapitalizmin gelişemeyeceği, gelişme şansının olmadığı, Rus Narodniklerinin klasik tezleridir. Ve bunlar neredeyse satırı satırına anti-kapitalist olmayan anti-emperyalist literatürde yer alır. Kapitalizmin tarihsel misyonunu kavrayışsızlık bu literatürün ana özelliğidir. Oysa ısrarla unutturulan ve karikatürize edilen Marksizm, tersine, kapitalizmin eşitlikçi görüş açısından protestosunun mükemmel bir eleştirisini içerir.

FÜGEN ERYILMAZ

Ay ve güneşle ilgili bazı işaretler, Hititlilerce ay ve güneş tanrılarının isteklerinin belirtisi olarak yorumlanırdı. Özellikle kral ve kral ailesi için bir felaket işareti olmasından korkulduğundan, bu kötülüklerin uzaklaştırılması için özel törenler düzenlenirdi:

"Geceleyin, felaketinden korkan kral, bedellerini (vekillerini) alıp Ay Tanrısı'nın bulunduğu kutsal yere gider ve şöyle söyler:

'Ey Ay Tanrısı, Beyim, sana ricaya geldiğim konuda beni dinle! İşaret vermen neyi gösteriyor? Eğer bununla benim için bir felaket bildiriyorsan; Benim yerime sana bu bedelleri getirdim. Onları al ve beni bırak!'

Sunağa canlı bir boğa getirerek onu kurban ettikten sonra kral sunağa gider ve şunları söyler: 'Eğer bununla bir felaket bildirdiysen, günahkarın küçülüşünü kendi gözlerinle seyretmeyi arzu ettiysen; Bak! Ben, Kral; bizzat sana geldim ve bu bedelleri getirdim. Bedelleri al ve (ben) farzet. Onlar ölsün, fakat ben ölmeyeyim!'

Ayrıca sağlıklı bir tutsağı sunağın önüne getirir. Onu krallığın ince yağı ile yağlarlar. Ve O (Kral) şöyle söyler:

'Bu adam kraldır. O'na kralın adını verdim. Krallığın giysilerini giydirdim. Krallığın tacını başına koydum. Kötü işaretler, kısa yaşam yılları ve kısa yaşam günleri bu bedelin olsun!'

Sağlıklı tutsak azat edilir ve ülkesine geri götürülür...Sonra kral, elini havaya kaldırarak töreni selamlar ve yıkanmaya gider..."

Yukarıdaki sözler yaklaşık üç bin yıl önce Hitit İmparatorluğu döneminde kilden bir tablet üzerine yazılmış (Hattusa -Boğazköy, Hitit İmparatorluk Dönemi, İÖ 13. yy. Hititçe, İstanbul Arkeoloji Müzesi).

Görkemli taş müzenin mermer merdivenlerinden çıkıp bir camekanın arkasında uyuklayan

bu tableti okurken, o devirde ay ve güneş hareketlerinin felaket işareti sanılmasına ve kötülüklerin, ölümün, kral giysileri giydirilmiş tutsağın başına gelmesini yakaran Hitit kralının kurnazlığına gülümseyebilirsiniz. Bugün göksel tanrılara - çok şükür! - tapınmıyoruz. Bunun, insanın evren ve doğa konusundaki bilgisinin sınırlılığından, doğa olayları karşısındaki güçsüzlüğünden kaynaklandığını biliyoruz.

Uzay araçları, ayın sırlarını keşfetmiş ve uzak gezegenlere, galaksilere doğru yol almış bulunuyor. Bu yüzden çağımıza uzay çağı, teknik ilerlemelerden ötürü robot ve bilgisayar çağı da deniyor. Ancak, bilimin ve teknolojinin gücü öylesine gizemleştiriliyor ve kendisi, öylesine kutsanıyor ki, bu tür düşüncelere bakıp göksel tanrıların yere indirildiğine hükmedebilirsiniz.

İleri teknolojiye, robot ve bilgisayar teknolojisine ulaşmak, tüm toplumsal kötülükleri kovmanın çaresi gibi görülüyor, bu teknolojiyi kullanan ülkeler "bilgi toplumu" olarak tanımlanıyor, tüm dünyanın bu yönde evrilmekte olduğu, bizim de bu yönde çaba göstermemiz gerektiği söyleniyor.

Sonsuz ve sınırsız olan gerçekliğin, görelî, kısmî, değişken bir kavranışı olarak bilgi, herhangi bir toplum biçimini tanımlayan bir kavram olmaya uygun düşmez. Ama bu konu bir yana, en ilerileri de dahil bugünkü toplumlar, bilgiyi ve teknolojiyi, ortak toplumsal çıkarlara göre değil, sınıfsal çıkarlara göre üretiyor ve kullanıyor.

Bu bakımdan bilgi, tüm toplumun malı değil, hâlâ elit bir kesimin ayrıcalığı. Ve en ileri teknoloji emekçiye ücretli konumundan çıkarmadı. Bugünkü toplumlar, bilim ve teknolojiye ileri noktalara, karşıt sınıf çıkarları, rekabet, çelişkiler zemininden geçerek varıyorlar. İleri teknoloji, hükmetmenin, güç ve üstünlüğün aracı.

Peki ya kurbanlar? Robot ve bilgisayar teknolo-

lojisiyle donanmış, "bilgi toplumu" tanımına uyan ülkelerden herhangi birinde (örneğin ABD'de) - ileri teknolojinin sokaga attığı - işsizler, evsizler, açlar?

"Bilgi toplumu" yakıştırmasında, kendi otorite simgelerini, giysilerini ve tacını kurbana giydirerek felaketi defetmek isteyen kralın kurnazlığına benzer bir kurnazlık var; ekonomik güç ve siyasal otorite gerçek sahiplerinde değil de, simgelerinde - ileri teknolojide -, iktidar alametlerinde gösterilmekte.

Bugünkü - ya da herhangi bir - toplum biçimine "bilgi toplumu" adı verilmesi, ve bilgi toplumunun sanayileşme ötesi olarak tanımlanması, bilim ve teknoloji üretiminde bir sınıra, bilimsel ve teknolojik gelişmenin sınırsızlığı içinde bir sınıra mı ulaşıldığı sorusunu akla getiriyor.

Kuşkusuz sanayinin bugünkü teknik temeli, yüzyılın başlarındakinden oldukça farklı ve yenilenmiş durumda. Saatte yüz kilometre giden motorlu tren, kıtalar arası iletişimi yarım saate sığdırıyor. 19. yy.'ın teknolojisi, 16. ve 17. yy.'ın basit elbirliği, insanların bir atölyeye yığılması, diyelim sırf ayakkabı topuğuna çivi çakarak, böylece yer ve üretim aracı tasarrufu-ile çalıştığı manüfaktür kapitalizmine ne kadar uzak görünüyorsa, bugün gezegenler arası mesafeyi sesten hızlı aşan uzay araçları, kıtalar arası iletişimi saniyenin alt birimlerine sığdıran bugünün teknolojisi, şimdi 18. ve 19. yy.'a o kadar uzak ve ileri görünüyor.

Bugünden, bugünün teknolojik düzeyini, bilim ve teknolojik gelişmede sınır, sanayileşme ötesi olduğunu söylemekte hiç acele etmemek gerekiyor. Bilim adamları, birçok dalda yapılan buluşların kullanım alanlarının henüz başlangıcında olduğunu, asıl sonuçların önümüzdeki on yıllarda ortaya çıkabileceğini söylüyorlar.

Görülüyor ki, bilim ve teknolojinin gelişmesi, kendini yenilemesi sınırsız. Ama bu sınırsızlık kapitalizmin sınırları içinde bir sınırsızlık. Yani, bilimsel ve teknik gelişme toplumsal planda ve dünya ölçeğinde çelişkiler, rekabet, hakimiyet kurma temelinde ilerliyor ve bu zeminde gelişiyor.

Bu bakımdan da Türkiye ve bizim gibi dünyanın bağımlı ülkeleri, Üçüncü Dünya gibi kategoriler içinde anılan, bugün yarı sanayileşmiş, vb. terimlerle tanımlanan ülkeler için hedef, "bilgi toplumu"na ulaşmak ve örneğin bilgisayar teknolojisinde Batı'nın düzeyini yakalamak olarak saptandığında, sorun, hiç de boş sayfaya yazı yazmak değil.

Kuşkusuz, Türkiye'de, dünyanın bağımlı, yarı-bağımlı, Üçüncü Dünya ülkeleri kategorisinde ele alınan ülkelerde kapitalist gelişme, özellikle son otuz yılda hayli mesafe katetti. Bağımlı ülkelerin, emperyalizmin yağmaladığı ucuz tarımsal ürünler, ucuz hammadde deposu, zengin el değmemiş doğal kaynaklar ile karakterize olan görünümü, adamakıllı değişti.

Dışi çevreyi...

Emperyalizmin ateşli eleştirisinin birinci planda olduğu, değişik nüansları olmakla birlikte, emperyalizme bağımlılık koşullarında kapitalizm gelişemez, şeklinde formüle edilen ve tüm iktisadi kötülüklerin nedenini getirip getirip emperyalizme, bağımlılığa bağlayan düşününenin geçerli nesnel temeli - kapitalizmin zayıflığı ve ulusal ekonomi sürecinin tamamlanmamış oluşu - böylece sona ermiş oldu.

Bu bakımdan ileri ülkelerin teknolojisini nasıl yakalayacağımız sorunu, teknolojiye gözü kapalı hayranlık, bizim aydın, özellikle ilerici aydın kamuoyu arasında yeni diyebileceğimiz bir yaklaşım. Kapitalizmin çelişkilerini görmezden gelme, emperyalizmi eleştiriden vazgeçiş, ilerici kamuoyunun iktisadi literatüründeki yeni esinti. Bu yeni yaklaşımın teorik bakımdan nesnel geçerliliği kalmayan, kapitalizme körce ve gözü kapalı düşmanlığa hem tepkisel bir tarafı var, hem de bir uçtan diğer uca savrulmayı ifade ediyor. Kapitalizme hayranlık, kapitalizme körce düşmanlığın tersine çevrilmiş biçimi.

60'lı, giderek daha sönük şekilde 70'li yılların toplumsal hareketlerine itilim veren, "emperyalizme bağımlılık koşullarında üretici güçler gelişmez" tezinin, kapitalizmin bu tür naif protestosunun, anti kapitalist olmayan anti emperyalizmin, bu anlayışın dayandığı değer yargılarının irdelenmesi, günümüzün yeni olgularını kavrayabilmek bakımından bir ihtiyaç (Bu konudaki bir çalışma için, bkz. F. Eryılmaz, Kapitalizm ve Ulusal Ekonominin Dönüşümü, Belge Yay.)

Kuşkusuz bu tez içeriği bakımından bağımlı ve yarıbağımlı ülke gerçeğinin belli ölçüde, halkçı açıdan ifadesiydi. Emperyalizmin, üretici güçlerin gelişmesinin görece geri olduğu, siyasal bakımdan sömürge ve yarı sömürge durumunda olan ülkelerdeki sömürsü apaçık bir yağma, hakimiyeti ise acımasız bir boyun eğdirme biçimindeydi.

Bu ülkelerin kültürünü, yaşam biçimini, geçmişini hiçe sayan, adeta tanrının yeryüzündeki otoritesi, kural

tanımaz buyurganlığı şeklinde tecelli ettiği için de, emperyalizm, her şeyden çok ilerlemenin, insani değer yargılarının, özgürleşmenin boy hedefi halinde kendini gösteriyordu. Halkın tüm acılarının sorumlusu durumunda görünen bu kılıcsız, atsız efendilere isyanı, kölelerin köle sahiplerine isyanı kadar haklıydı, bir o kadar da kutsal.

Emperyalizme bağımlılık akla aykırıydı, adaletten yoksundu, insani amaçlara tümünden aykırıydı. İnsanlığın bütün büyük atılımları toplumsal amaçlar taşıyor. Emperyalizmden kurtuluş mücadelesi, ister istemez, kendini yığınların mutluluk arayışı, insana layık bir yaşantı kurma amacına bağladı. Bir dizi ülkede emperyalizmden kopuşlar gerçekleşti, bir kısmında da sınırlayıcı tedbirler alındı.

Emperyalizmden iktisaden bağımsızlığa, farklı toplumsal kesimler tarafından farklı anlamlar yüklenmekteydi. Genellikle sosyalizmle ilişkili görülüyor, sosyalizm için vazgeçilmez aşama olarak alınıyordu. Amaçlanan hedefler birbirinden ne kadar farklı olursa olsun, hatta bunlar birbirine ne kadar zıt görünürse görünsün emperyalizmden bağımsızlık, kapitalizmin ulusal çerçeveye ihtiyaç duymasının sonucuydu. Ama bağımlılık ilişkisi o kadar eşitsiz bir ilişki, o kadar adaletten yoksundu ki, kötülüklerin ve olayların nedeni, bağımlılık yönü iyice abartılmış bağımlı kapitalizmde, kapitalizmin bağımlı olma özelliğinde bulunuyordu. Eleştiriler kapitalizmin kendisine yöneldiğinde ise, ortaya en aşırı noktalara dek götürülecek idealize edilmiş bir kapitalizm çıkmaktaydı.

Yoksulluk, gerilik, üretici güçleri geliştirmekten yoksunluk; kapitalizmin tanımı ve ona yöneltilen eleştiriler böyleydi. Bu eleştiriler tarihsel olmaktan uzaktı, adalet duygularına sesleniyordu, ahlaki nitelikteydi. Yığınların düşük yaşam düzeyi, yoksulluk vurgulanıyor, tüketim kalıplarındaki değişimler gözardı ediliyordu. Emegün sömürsü de düşük ücretlerde görülüyor, kapitalizm

...içi çalışını yakar.

Yıllardır...

Yıllardır doğanın saflığını,
sağlığını getirir Kırlangıç.

Vitamine çok zengin,
ünlü Ayvalık ve Edremit
zeytinlerinden üretilen
Kırlangıç Zeytinyağı,
sağlıklı beslenmenin
vazgeçilmez bir gereğidir.

Bu doğal lezzet

Natürel Extra - Extra ve
Natürel Sızma çeşitleriyle de
sofranıza ve damak tadınıza
çok şey katıyor.

Doğayı süzüyor damla damla.

KIRLANGIÇ

"Doğadan Süzülen Sağlık"

“emeğin değerini”, “emeğin hakkını” vermemekle suçlanıyordu.

Kapitalizm, saf, tekil, hemen her zaman Batı Avrupa biçimine göre, mutlak bir üretim tarzı olarak ele alınmakta, bu yüzden de bağımlı ülkelerde hiçbir zaman ulaşılamayacak bir şey olarak görülmekteydi. Bağımlı ülkeler geri kalmaya mahkumdu; gelişse bile, olsa olsa çarpık gelişebilirdi.

Tekniğin, üretici güçlerin düzeyi bakımından kıstas, ileri kapitalist, emperyalist ülkelerdi. Bunlarla kıyaslandığında bağımlı ülkeler her zaman geri ve kapitalizm ulaşılamayacak birşeydi. Çünkü “her şeyi - emperyalist büyüklüğe ulaşabilmesi olanaklı gibi görünmeyen - yarışı baştan kaybetmesi kesin kapitalistin bakış açısından gören biri için, kapitalizm ulaşılamayacak birşey olarak görünecektir.” (Carlos Johnson, Emperyalizm ve Bağımlılık Kuramında İdeolojiler, V Yay., Derleme)

Düşük tüketim, pazar darlığı, üretici güçlerin düzeyi-ne, teknolojiye verilen özel anlam; kapitalizmin henüz bütünüyle gelişmediği koşullarda ortaya çıkmış olan kapitalist işleyişin belli bir eğilimini mutlaklaştıran bu tür anlayışlar, teorik mücadele ile ön kapıdan kovulmuşken, bu kez arka kapıdan Marksist teoriye hücum ettiler ve ona yamandılar. Örneğin, yığınların yoksulluğu, pazarın darlığı yüzünden kapitalizmin gelişemeyeceği, gelişme şansının olmadığı, Rus Narodniklerinin klasik tezleridir. Ve bunlar neredeyse satırı satırına anti-kapitalist olmayan anti-emperyalist literatürde yer alır.

Kapitalizmin tarihsel misyonunu kavrayışsızlık bu literatürün ana özelliğidir. Oysa ısrarla unutturulan ve karikatürize edilen Marksizm, tersine, kapitalizmin eşitlikçi görüşü açısından protestosunun mükemmel bir eleştirisini içerir. Bu konudaki Felsefenin Sefaleti, Marx’ın ilk eserleri arasında yer alır. Rekabet ve varoluş koşulları nedeniyle, kapitalizmin tekniği ve üretici güçleri sınırsızca geliştirme eğiliminde olduğunu, Marx tahlilleriyle göstermiştir ve bunu değişen sermayenin değişmeyen sermayeye oranının küçülmesi yasası biçiminde formüle etmiştir.

Ama ne kadar küçük burjuva eşitlikçi anlayış, dargörüşlü, ilkel, gerici bir sürü pılı pırtı varsa biraraya getirilmiş ve Marksizme yamanmış, emperyalizme karşı mücadele gibi ilerici bir hedefe bağlandığı için de ortaya şaşaalı bir teori çıkmıştır!

Emekçiler ne kadar çok yoksullaşırsa kapitalizmin de zayıflayacağını ve zayıfladığını düşünmek, işçilere yüksek ücret talebini devrimciliğin kıstası almak, kapitalizmin her dönemsel krizinde sonunun geldiğine dair kehanetlerde bulunmak, emperyalizmin yağmasına, asallığına ilişkin kanıtları tekniğin, üretici güçlerin gelişmediğinin kanıtı olarak göstermek, bu “teori”nin hiç de abartılmış olmayan sonuçlarından bazılarıdır.

Kapitalizm, bütün bu eleştirileri “dinledi”, dinledi ve bildiğini okumaya devam etti. Ulusal ekonomi sürecini tanımlayan, sosyalist, demokratik ülkeler kategorisi içinde anılan ülkelerin, emperyalistlerin, uluslararası mali kurumların kapısını bu kez dıştan bir zorlama ol-

maksızın çalmaları, borç istemeleri, anlaşmalar yapmaları, dünya ekonomisiyle bütünleşmeye başlamaları (siyasal planda da eski flamların değiştirilmesi, kurumlarda değişiklik) ile ilk çatlaklar başgösterdi.

Bağımlı ülkelerde de, teori ne kadar zorlansa da artık “geri” tanımına uymayan iktisadi ilerlemeler kaydedildi. Bu durumlarda tanımlar değiştirilerek içeriği koruma yoluna gidildi. Örneğin komprador burjuvazi yerine işbirlikçi tekelci burjuvazi, geri kalmış ülke yerine, orta derecede gelişmiş ülke vb.

Asıl gümbürtü eski Sovyetler Birliği’nin pazar ekonomisine geçeceğini duyurmasıyla koptu. Nişanları, sırmaları, apoletleri, flamları, geçit resmi törenleri, yarı felçli Polit Büro başkanları, mevkiinden inmesi için onların ölümünü bekleyen kutsanmış hiyerarşisi, ayrıcalıkları, daçaları, sivri ile sivriye ortaçağ kulesini andıran bürokrasisi ile kaskatı, donmuş, cansız rejim, çatırdayarak çöktü. Kemirile kemirile sırf donuk sureti kalmış tonlarca tunç, tonlarca heykel, intikam duygularıyla parparparca edildi. Ayzenştayn’ın Ekim’indeki coşkun yığınların mağrur çar heykellerini alaşağı ettiği sahnelerin aksine, bu kez sahnede devrilen, çignenen umutlardı.

Kapitalizm, saf, tekil, hemen her zaman Batı Avrupa biçimine göre, mutlak bir üretim tarzı olarak ele alınmakta, bu yüzden de bağımlı ülkelerde hiçbir zaman ulaşılamayacak bir şey olarak görülmekteydi. Bağımlı ülkeler geri kalmaya mahkumdu; gelişse bile, olsa olsa çarpık gelişebilirdi.

Bütün bunlar kapitalizmin kıtasal, bölgesel ve dünya ölçeğinde yeni bir bütünleşme yaşadığı süreçte cereyan etmekteydi. Bu koşullarda, yarışı baştan kaybetmiş küçük kapitalistin mantığı ve rekabetçi bakış açısıyla emperyalizme yöneltilmiş eleştiriler kolayca tersine çevrildi: Artık savunulan, dünya pazarında yer kapma, daha iyi bir konum kazanma ya da ulusal ekonominin dünya ekonomisiyle uygun koşullarda eklenmesiydi. Sermayeyi yüksek ücretlerle sarsma anlayışının yerine, gene aynı mantıktan türetilmiş, sermaye birikimini aksatmayacak, bunalıma yol açmayacak kadar ücret ve ücret politikası geçti.

Bilimsel ve teknolojik ilerlemeler konusunda olguyu toptan reddetmenin yerini onu kutsama aldı. Ve ufukta bilgi toplumu gözükmemekte gecikmedi. Bunun için de Türkiye, genç nüfusa sahip olma avantajını kullanacak, ileri ülkelerin düzeyini yakalayabilecekti.

Türkiye’nin bilgiye çok çok ihtiyacı var. Ancak bilgi, devamlılık gerektirir, kapitalizme düşmanlıktan kapitalizme hayranlığa savrulmamak için olduğu kadar; kapitalizm gerçeği, sırf belli bir dönemin, belli bazı özelliklerine bakılarak anlaşılacak ve yorumlanamayacağı, ancak tarihsel açıdan ele alınarak kavranabileceği için. ■

Prof. Dr. Ercan Uygur*:

Öncelikle Sanayileşme Stratejisinin Gerekliliği Tartışılmalı

Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler dikkate alınır, devletin öncelikle işgücünü nitelikli, yani teknolojiyi hazmedebilecek duruma getirmesi, buna zemin hazırlaması, kaynak ayırması lazımdır. İkincisi de, Türkiye gibi ülkelerde devletin yatırım yapması özel yatırımı dışlamaz, yani özel yatırımı korkutmaz, tersine ekonominin içsel büyüme dinamiğini arttırabilir.

İktisadi planlama çerçevesi içinde bir sanayileşme politikası olmalı mı olmamalı mı, ya da devletin öncülüğünü yaptığı bir planlama olmalı mı olmamalı mı sorusu önemli. Bir görüşe göre, devlet, planlama da dahil ekonominin gelişme sürecine hiçbir yönlendirmede bulunmamalıdır. Bu tabii ekonominin seyrini bütünüyle piyasaya bırakmak anlamına gelir. Bunu temel alırsak, bir sanayileşme politikası, bir sanayileşme stratejisi olması zaten zor.

Herhangi bir iktisadi tartışmada bence iki kaynağa bakılmalıdır. Birincisi, bu konuda iktisat teorisi, iktisadi kuramlar ne söyler; ikincisi de, bu konuda ülkelerin uygulamaları ne göstermiştir.

İktisat teorisi açısından ele alacak olursak, özellikle son zamanlarda tartışması yapılan iki konuya değinmek anlamlı olur. Bunlardan birincisi, büyüme teorileridir. Büyüme teorilerinde ayrıca bir de içsel büyüme yaklaşımı vardır. Özetle şu söylenir: Bir ekonomi dışarıdan, yani dışsal teknoloji transferiyle değil, daha çok kendi içsel dinamizmiyle büyür. Bu dinamizm tabii ki dışardan teknoloji transferi de yapabilir, ama ekonominin büyümesinin sürekli olması için, ekonominin kendi iç yapısının o teknolojiyi hazmedebilir olması ve kendisinin de üretebilir hale gelmesi gerekir. Buradan çıkan mesaj, büyümenin iç dinamiğinin olabilmesi için sermaye birikiminin sürekli olabilmesi ve sermayeyi kullanacak olan işgücünün de özellikle teknoloji bakımından iyi eğitilmiş olması gerektirir.

İşte bu noktada devletin rolü ne olabilir sorusu geliyor. Yani eğer büyümenin iç dinamiğini süreklilik kazanabilen bir sermaye birikimine ve iyi eğitilmiş bir işgücüne dayandıracak isek, devletin burada rolü ne olabilir? Bu konuda da iki görüş var.

Birinci görüş, herşey piyasa güçlerine bırakı-

lırsa ekonomi optimum bir dinamizm yakalar der. İkinci görüş de, devlet saptar ve bu saptamalara göre sermaye birikimini artırıcı ve işgücü niteliğini yükseltici müdahalelerde bulunabilir ise, ekonominin büyüme hızını arttırabilir ve dolayısıyla toplumun refahını da daha hızlı yükseltebilir der. Fakat bu noktada da nasıl ve ne kadar süreli bir müdahale sorusu önem kazanır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler dikkate alınır, devletin öncelikle işgücünü nitelikli, yani teknolojiyi hazmedebilecek duruma getirmesi, buna zemin hazırlaması, kaynak ayırması lazımdır. İkincisi de, Türkiye gibi ülkelerde devletin yatırım yapması özel yatırımı dışlamaz, yani özel yatırımı korkutmaz, tersine ekonominin içsel büyüme dinamiğini arttırabilir.

Demek ki meseleye iktisat teorisi açısından baktığımızda özetle şu sonuca ulaşmak mümkündür: Eğer devlet uzun dönemli bir sanayileşme stratejisi çerçevesinde, özellikle nitelikli işgücünün ve sermaye birikiminin artırılmasına katkıda bulunabiliyorsa ve bu katkıyı belki geçici olan müdahalelerle yapılabiliyorsa büyüme oranını da yükseltebilir.

Bu konuda uygulamalara bakacak olursak, birçok Uzakdoğu ülkesinin (ki bunlar içinde Güney Kore, Tayvan, Malezya sayılabilir) kuramsal modelin söylediği sonuca pratikte ulaşmış olduklarını görürüz. Bu ülkelerde devlet uzun dönemli büyüme stratejileri düşünülmüş, bunlar bazen planlarla ifadesini bulmuş, bazen planlar şeklinde yapılmasa da devlet politikası olarak açıkça ifade edilmiş ve bu çerçevede devlet müdahalelerde bulunmuştur. Gerektiğinde, uzun dönemli teknoloji getirisi olacak alanlarda kendisi öncülük yaparak yatırım yapmış, veya o sahalardaki yatırımlara çok büyük destekler sağlamıştır. Ama bu müdahaleler ve bu destekler

*Bu yazı, A.Ü. SBF İktisat üyesi Prof. Dr. Ercan Uygur ile Mehmet Öngeoğlu'nun İktisat Dergisi için yapmış olduğu sohbetten düzenlenmiştir.

için belirli bir zaman sınırı olmuştur. Bu ülkeler şimdi diğer ülkelerle, hatta sanayileşmiş ülkelerle rekabet edebilecek konuma gelmişlerdir. Yani pratikte, belirli bir sanayileşme stratejisi içinde devletin geçici müdahalelerinin sanayileşmeyi, teknolojik birikimi ve dolayısıyla büyüme hızını arttırdığını görüyoruz.

Stratejik dış ticaret politikası, yani dış ticaret teorisi olarak bilinen yaklaşımlara bakarsak, bir ekonomide veya ekonominin içinde bulunduğu dünya ortamında tam rekabet koşulları yoksa (ki genellikle yoktur, ya da olması istisnadır), o zaman devletin dış ticarete müdahalede bulunması dış ticareti daha üst aşamalara çıkarabilir. Yani ihracatı artırabilir, ithalatı da belirli bir ölçüde geriye çekebilir.

Fakat burada da yine müdahalenin süresi önem kazanır. Eğer devlet müdahalesi sonsuza kadar olacaksa ya da bu mesajı veriyorsa, ithalat politikalarındaki korumacılık ve ihracata verilen destekler bir süre sonra devletin ilgili sektörlerde rant yaratması sonucunu doğurur ve yine sonuç istenen gibi olmaz. Müdahale yapılacaksa, burada da belirli kriterler, sınırlamalar ve hedefler konulmalıdır.

Eğer iyi belirlenmiş bir sanayileşme stratejisi çerçevesinde toplumsal uzlaşma varsa ve bu sanayileşme stratejisini iyi yetiştirmiş bir devlet kadrosu uygulayabiliyorsa ve devlet müdahaleleri belirli kriterlere göre ve sınırlı süreler için yapılabilirse, devletin bu tür müdahaleleri, sanayileşmeyi de, büyümeyi de arttıracaktır.

Bu alanda da yine Uzakdoğu Asya ülkelerini örnek olarak göstermek mümkündür. Bu ülkelerin istisnasız hepsi, belirli süreler için, özellikle teknoloji yoğun endüstrilerini büyük oranlarda desteklemiştir. Ama baştan bu tutumun belirli bir süre için ve belirli kriterler sağlandığı sürece olacağı belirtilmiştir. Nedir bu kriterlerin başında gelen? Dış dünya ile rekabet edebilme, yani ihracat yapabilme, ihracatı belirli büyüklüklere ulaştırabilmedir. Eğer hedefe ulaştırılamıyorsa destek çekilir.

Ancak bir sanayileşme politikasının olabilmesi için, bu politikanın oluşturulmasında genel bir fikir birliğine varılabilmesi gerekir. Yani toplumun ve toplumun ortaya çıkardığı iktidarların belirli bir sanayileşme stratejisi etrafında birleşebilmesi gerekir. Eğer uzun dönemli hedeflerde birleşme olmuyorsa, her iktidar değişikliğinde hedefler de değişiyorsa, o takdirde herhangi bir sanayi politikasının başarıya ulaşması mümkün değildir. Ayrıca bu politikaların iyi yetiştirmiş kadrolarla uygulanabilmesi gerekir.

Ama eğer toplum olarak belirli bir sanayileşme stratejisi etrafında birleşilemiyor veya devlet kadroları böyle bir stratejiyi sürdürebilecek şekilde iyi yetiştirmiş ve o hedefe yönelik olamıyorlar ise o zaman devlet müdahaleleri bazı kesimlere rant aktarmak, rant yaratmak anlamına gelebilir. Bu da ekonomiyi uzun dönemde daha

olumsuz etkiler. Bunun böyle olduğu hem kuramsal modellerde, hem de Türkiye'nin ve başka ülkelerin deneyimleri sonucunda görülmüştür.

Bugün Türkiye'de üzerinde anlaşılmış bir sanayileşme stratejisi ve bu stratejiyi uygulayabilecek kadrolar var mı? Bu çok zor bir soru.

1960'larda ve 1970'lerin ortalarına kadar Türkiye'de üzerinde anlaşılmış bir sanayileşme stratejisi ve onu sürdürebilecek kadrolar da vardı. Fakat 1970'lerin ortasından itibaren hem ekonomi daha karmaşık hale geldi, hem dış dünyada büyük şoklar yaşandı, hem de bu şoklara rağmen Türkiye bir takım değişiklikleri zamanında yapamadı ve dolayısıyla bir kriz ortamına girmiş oldu. 1980'lerde, bir sanayileşme stratejisi uygulaması zor olmaktadır, ekonomiyi daha çok kendi haline bırakalım görüşü egemen olmaya başladı. Tabii aksini söyleyenler her zaman oldu.

Şimdi geldikimiz noktada ise belirli bir sanayileşme stratejisi etrafında birleşilmiş değil. Yani toplumda ve toplumun çıkardığı siyasi gruplaşmalarda bir genel anlaşma yok. Bir de özellikle ekonominin dışı açılmasıyla ve daha karmaşık ilişkiler içine girmesiyle görüldü ki, belki bu konuda kesin konuşmak zordur, hatta belki de belirli bir sanayileşme stratejisi etrafında birleşerek o stratejiyi sürdürebilecek kadrolar da yeterli değildir, yoktur. Bugünkü durumda takip edilmesi gereken yol nedir sorusuna verilecek cevap çok net olamayacaktır.

Bir orta yol olarak toplum için ve bazı toplumsal hedeflere ulaşabilmek için, bazı temel ilkeler üzerinde anlaşabileceğimizi bir kere gösterebilmemiz lazım. İkincisi, belirli bir sürdürülebilir büyüme hızını baştan ortaya koymak lazım. Türkiye'nin geçmiş 30 yılına baktığımızda ortalama yüzde 5-5.5 gibi bir büyüme hızına ulaşılmış olduğunu görüyoruz. Şimdi sürdürülebilir bir büyüme hızı olarak, örneğin yüzde 5-5.5 gibi bir oranı mı alalım ve bütün politikalarımızı buna göre mi ayarlayalım, yoksa bunu arttıralım mı? Zaman zaman bu konuda anlaşmazlık çıkıyor. Bazı hükümetler geliyor, şu veya bu nedenle büyüme hızını yükseltmek istiyor ve zorluyorlar. Bunun arkasından da ekonomide bir takım dengesizlikler ortaya çıkıyor ve bunlar kendisini enflasyonla yahut dış ticaret açıklarıyla gösteriyor. Bu tür zorlamaların yapılmayacağı üzerinde anlaşabilmek lazım. Oysa bakıyoruz, bir sene büyüme oranı yüzde dokuz, ertesi sene yüzde sıfır. Ekonomiyi bu duruma getirmemek lazım.

Eğer sürdürülebilir bir büyüme oranı üzerinde anlaşabiliyorsak ve onu uygulayacak olan politik ve bürokratik kadrolar varsa, devletin belirli bir düzeyde müdahaleler yapması taraftarıyım. Ama eğer üzerinde anlaşamıyorsak, her gelen uzun dönemli bir büyüme stratejisinin çerçevesinde hareket etmek yerine, kısa dönemli kaygılarla hareket ediyor ise ve kısa dönemli kaygılarla ekonomiyi müdahale ediyor ise o zaman genelde devlet müdahalesinin yapılmasına karşıyım. Çünkü o tür kısa dönemli müdahaleler, birakalım uzun dönemli sanayileşmeyi ve büyümeyi arttırmayı, tersine azaltıcı, hatta kriz getirici etkiler bile yapıyor olabilir. ■

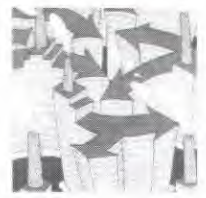

*En İyisi Bizsek...
Neden Söylemeyelim?..*

Panasonic

TEKOFAKS

İstanbul (Merkez) Ankara İzmir Bursa Adana Antalya Trabzon Diyarbakır
Tel: (0212) 974 75 45 (4 Hatt) Tel: (0312) 467 00 40 (6 Hatt) Tel: (0232) 424 00 00 Tel: (0222) 266 75 00 Tel: (0322) 420 50 00 Tel: (0242) 217 75 00 Tel: (0412) 233 00 00 Tel: (0412) 233 00 00

Bir Alternatif

Bugünün koşullarında, IMF–Dünya Bankası patentli yapısal uyum/istikrar politikalarına alternatif, Türkiye’ye özgü bir sanayileşme politikası izlenebilir mi? Korkut Boratav ve Ergun Türkcan’ın editörlüğünü üstlendiği, “İktisat Politikaları Seçenekleri–Türkiye’de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT’ler” adlı çalışmayı hazırlayan oniki iktisatçı, Türkiye’yi sanayi sonrası topluma taşıyacak bir alternatif oluşturmayı hedefliyorlar.

AYDIN DEMİRER

Türkiye’de bir iktisadi alternatiften söz etmek mümkün mü? Yapısal uyum/istikrar politikalarının dışına çıkan, büyümeyi ve sanayileşmeyi hedef alan, alternatif bir iktisat politikası hâlâ geçerli olabilir mi? Devlet, bu tür stratejik yöne- lişe önderlik edebilir mi?

Korkut Boratav ve Ergun Türkcan’ın editörlüğünü üstlendiği bir çalışmada, sol gelenekten gelen toplam oniki iktisatçı, bu sorulara “evet” cevabını veriyorlar. Çalışmanın tamamının adı, “İktisat Politikası Seçenekleri”. Bir süre önce yayınlanan birinci cilt, “Türkiye’de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT’ler” adını taşıyor. Biz bu tanıtım yazısında, sadece çalışmanın yeni bir sanayileşme stratejisi öneren bölümlerini ana hatlarıyla açıklamaya gayret edeceğiz.

Çalışmaya imzalarını atan iktisatçıların temel amacı, iktisat politikası seçeneklerini “istikrar sorunsalı”ndan çıkartarak, yeni bir ufuk açmak, ilk etapta büyüme ve sanayileşmenin başat olduğu, alternatif bir modelle tartışmaları zengin- leştirmek.

Sanayileşme deyince, hedef, sadece bugüne yönelik bir yapı oluşturmak değil. Oniki iktisatçı- nın önerdikleri, aynı zamanda uygulamaya kona- cak olan, kısa ve uzun dönemleri kapsayan ikili bir strateji oluşturarak, hem bugünün ihtiyaçları- na cevap verecek bir yapı kurmak, hem de Türkiye’yi sanayi sonrası toplumuna hazırlamak. Kitabın yazarları kısa ve uzun vadeli iki stratejinin, birbirini tamamlayacak şekilde gideceğini anlat- mak için “İki Paralel Strateji” adını koyuyorlar. Kısa dönem iktisat politikasının hedefi, mevcut kapasite ile maksimum üretime ulaşmak, bunun için de fiziksel sermaye stokunun önündeki en- gelleri kaldırmak ve verimliliği mümkün oldu- gunca yükseltmek olduğu görülüyor.

Uzun vadede ise, öngörülen temel hedef, ül- kenin teknolojik sistemini değiştirmek, sanayi sonrası topluma geçişi kolaylaştıracak önlemler almak. Bunun için de, öncelikle eğitim sistemini

ve diğer araştırma sistemlerini yeniden yapılan- dırmak. Uzun dönemdeki teknolojik sistem de- ğişikliği, aynı zamanda, zengin açılımları olan bilgi toplumuna doğru giden önemli bir “top- lumsal transformasyonu” beraberinde getiriyor. “Değişme, aileden devlete, firmadan okula de- ğin tüm toplum katlarının farklı bir biçimde ör- gütlenmesine, nitelik değiştirmesine ve hatta ni- tel değiştirme sürecinin bazı noktalarında ‘es- ki’nin yok olup, ‘yeni’nin gelmesine yol açacak- tır. Bu değişimin temelinde, bugün, bilişim (en- formasyon) teknolojileri dediğimiz, kökleri elektronikte olan bir teknoloji devrimi yatmak- tadır. (...) Hayat damarlarından bilgi akan, üre-

tim tarzı bilgiye, bilgi kullanımı ve üretime dayalı bu topluma ve bunun maddi alt yapısını oluşturan, bilgiye dayalı ekonomiye "bilgi toplumu" demek istiyoruz."

Peki, Türkiye, bugünkü yapısı ve donanımlarıyla bilgi toplumuna nasıl ulaşabilir, bu konudaki avantajları ve dezavantajları nelerdir? Kitabın yazarlarına göre, Türkiye'nin "belli şartlar altında, dezavantajlarını, akılcı bir politikayla avantaja çevirmesi mümkün. Böyle bir Türkiye, bir kuşaktan sonra, bilgi toplumuna geçmeye aday bir ekonomidir."

İlk bakışta hayli "cüretkâr" görünen bu iddia iki ana unsura dayanıyor: Birincisi, Türkiye'de özellikle de, elektronik sanayinde, "katlaşmış, kazılması gereken bir sanayi altyapısının" mevcut olmaması. İkincisi ise, ülke nüfusunun, nitelik itibarıyla, Batı Avrupa'daki gibi yaşlı ve statik değil, genç ve dinamik olması.

Bu varsayımlara paralel olarak, dünyadaki yeni sanayileşme paradigmasına ve bu paradigma içerisinde "iyi eğitilmiş genç nüfusun" ne denli önem kazandığına bir bakalım: "Ana çizgisini katı kitle üretimin oluşturduğu yaklaşık 140-150 yıllık genel ve yaygın sanayi paradigması (Ford-Taylor modeli) yerini "çok çeşit az miktar" bazında, büyük ölçekte bilgisayarlara dayalı, esnek üretim sistemlerine bırakıyor." Bu durum, haliyle, sanayi sonrası toplumun yeni anlayışıyla, nitelsiz emeğin değerini hayli düşürürken, nitelikli emeğin bugünkünden çok fazla değerleneceğini gösteriyor. İktisatçılar, bu konuya ilişkin bazı öngörülerde bulunuyorlar.

"Yeni sanayileşme paradigmasını oluşturan esnek üretim biçimleri, 10-15 yıl içerisinde temel sanayi paradigmasını oluşturacaktır. Bu tür bir yapıda, düz işçiler, yerlerini, yüksek nitelikte işgücüne bırakacaktır. Bu da, yüksek vasıflı beşeri sermayenin fiyatını, diğer faktör fiyatlarına oranla artıracaktır. Dünyadaki gelir bölüşümü de, nitelikli emeğe sahip ülkeler yönünde değişecektir. Öte yandan nihai talep, vasıflı insan gücü girdisinin daha çok kullanıldığı ürünler doğrultusunda evrilecek, böylece, teknolojik bilgi üretimi, diğer sanayi mallarına göre daha hızlı bir artış gösterecektir. Gelecekte, artan verimlilik, sermaye ve tarım mallarının fiyatlarını, teknoloji üreten hizmetlere göre düşürecektir."

Bütün bu öngörülerin sonucunda, "uzun dönem politikalarının odağı" ortaya çıkıyor: Sanayi sonrası topluma ulaşabilmek için yüksek kalitede araştırıcı ve girişimci yetiştirilmesi... Bunun için de, Türkiye'de eğitim ve araştırmanın yeni baştan, yeni bir anlayışla yeniden yapılandırılması.

Gelelim, eğitim ve araştırmada izlenecek olan kısa ve uzun vadeli stratejiye... Nihai hedefe ve İki Paralel Strateji'ye uygun olarak eğitim sisteminin genel yapısı, uzun dönemde değişirken, kısa vadede dikkatler yüksek öğrenim üzerinde yoğunlaşacak ve birçok program uygulanacak. Uzun dönemde, teknoloji yaratacak politikaların ana unsurunu ise, bilim adamı, teknologlar ve bu yenilikleri ekonomiye uygulayacak olan girişimcilerin yetiştirilmesi oluşturacak. Uzun dönem sanayi politikası, içiçe girmiş üç ana kutudan oluşuyor. Merkezde, eğitim

politikası, onun etrafında bilim ve araştırma politikaları ve üçüncü halka da formel sanayi politikası. Doğal olarak, bu anlayışa uygun, farklı ağırlıkta ve öncü kurumlardan meydana gelecek yeni bir bürokrasinin oluşturulması da kaçınılmaz.

Kitabın yazarlarına göre, bu politikaların kilit noktası, üniversite ve araştırma sistemini yöneten, bu sistemlere özgü politikaları tasarlayan, koordine edip uygulayan, Teknoloji ve Yüksek Öğrenim Bakanlığı (TEYÖB). Bu bakanlık, mevcut ya da yeni kurulacak araştırma kurumları, bilim ve teknoloji parklarından oluşacak.

Peki, bu strateji hangi ekonomik modele göre kurulacak? İktisatçılara göre, "Türkiye'nin ekonomisini piyasa mekanizmasının kendiliğinden hareketine bırakmamak için pek çok engel ve neden mevcut. Sanayileşmede geç kalan ve bu gecikmeyi yenilikler yaparak kısa zamanda gidermeleri de beklenmeyen, ancak gelişmiş ülkelerle aralarındaki büyük verimlilik farklarını kapatmak telaşında olan ülkelerde, piyasa sinyalleriyle, devlet müdahalesi olmadan, sanayileşme modeli gerçeklerden kopuktur. Gelişme düzeyi ne olursa olsun, kapitalist ekonomiler, emeği disiplin altına almak için ekonomik ya da ekonomi dışı mekanizmalara sahiptirler. Geç sanayileşen bir ülke için ise, önemli olan husus, gelişme ve sanayileşme amaçlarına ulaşabilmek için sermayeyi disiplin altına alabilmektir ve kamu müdahalesinin mantığı bunda yatar."

"Son on-onbeş yıldır, kimi iç ve dış çevrelerin iktisat politikaları bağlamında sürekli olarak tekrarladıkları "başka alternatif" yoktur sloganı, iktisat bilimine bir bakarettir."

Taner Berksoy, Korkut Boratav

Ama, iktisatçılar, kısa ve orta vadede, oldukça yoğun bir biçimde sanayiye belli hedeflere ulaştırmak amacıyla uygulanacak olan kontrol ve müdahale mekanizmalarının uzun dönemde minimuma ineceğini söylüyorlar. Yalnız, önemli bir çekinceyi belirterek: "Makul minimum müdahaleyi, bir politikasızlık ve ekonomide iyice küçülmüş bir devletin, ekonomik hayatta tarafsızlığı-kayıtsızlığı şeklinde düşündüğümüzü belirtmeliyiz. Öngördüğümüz modelde, kolayca anlaşılabilir gibi, eğitim alanındaki işlevleri dolayısıyla ve araştırma faaliyetlerini destekleyip belli projelerin güdümünü üstlenmekle, devlet, başka bir düzlem veya boyutta, bugünkünden daha "büyük" hale gelecek ve iktisadi etkisini artıracaktır."

Ana hatlarıyla ve üst başlıklarla tanıtmaya çalıştığımız program, sol gelenekten gelen iktisatçılar tarafından kaleme alınmış olmasına karşın, bölüşüm, katılım ve mülkiyet sorunlarının tartışıldığı sol bir program değil. Ama istikrarın yerine büyüme ve sanayileşme anlayışı, serbest piyasa yerine yönlendirici devleti koyarak, liberallerle arasına ciddi bir çizgi çeken, sanayi burjuvazisini müttefik olarak kabul eden, bu açılardan geniş bir toplumsal konsensüs yaratma hedefindeki bir iktisat politikası önerisi. ■

Ulusal Kalkınmacılığın İflası

Çağlar Keyder'e göre, "uluslararasılıktan küreselliğe geçiş dinamiğine baktığımızda, artık dünya sisteminin yeni bir aşamasına geldiğimiz sonucunu çıkarmamız kaçınılmaz". Bugüne kadar ulus devletler ile beraber gelişmiş bir ekonomik sistem, şimdi kendine yeni bir çerçeve arıyor.

HAKAN GÜLDAĞ

Günümüzde bir sanayileşme stratejisi belirleyip bir ulusal ekonomiyi kaldırmak mümkün mü? Ya da soruyu bir başka biçimde soracak olursak, dünya ekonomisinden bağımsız bir ekonomi inşa etmek olanaklı mı? 2000'e beş kala 40'lı, 50'li yıllarda olduğu gibi ulusal bir kapitalizm, ulusal kalkınmacı bir model uygulanabilir mi?

Kimi iktisatçılara göre bu pekala mümkün. Bir ulus devlet kendi sanayileşme stratejisini belirleyebilir, stratejik sanayi kollarını seçebilir ve kendi belirlediği çizgide emin adımlarla yürüyerek ülkesinin kalkınmasını gerçekleştirebilir.

Bu görüşün değişik türevleri, ABD dahil liberalizmin beşiği ülkelerde son dönemde prim yapar hale geldi. Ultra liberal akımın güç yitirmeye başladığı şu günlerde, liberalizmin rasyonel olmadığını iddia ettiği kamu harcamaları, sağlık harcamaları, teknolojik yatırım harcamalarının ekonomik büyümede belirleyici rol oynadığını savunan akımlar moda haline geliyor.

Herşeyi piyasaya bırakırsak, eğitim sisteminin sorunları çıkıyor, sağlık sistemi göçüyor, evsiz barksız yoksul insanlar çığ gibi büyüyor, dolayısıyla toplumsal patlamalar giderek büyüyen tehlikeler oluşturuyor, buna müdahale eden, kaosa çeki düzen veren güç lazım diyen görüş hem iktisat alanında hem de politikada dünya ekonomisinin globalleşmesine dikkat çekerek, neo liberallerle çatışmaya aday görünüyor. Öte yandan, dünya ekonomisinin geçirdiği değişime liberal gözlükle bakmayan, ancak kapitalizmde yaşanan değişimin artık ekonomide söz sahibi ulusal devletlere, dolayısıyla, ulusal devletler eliyle kalkınma, büyüme politikalarına şans tanımayan iktisatçılar da bu tartışmada bir başka tarafı oluşturuyor.

Çağlar Keyder de bu iktisatçılardan biri. Keyder, son çıkan "Ulusal Kalkınmacılığın İflası" isimli kitabında bir süredir savunageldiği görüşlerini açarak ulusal kapitalizm döneminin sona ermekte olduğunu, ulusal kalkınmacılığın ise artık mümkün olmadığını savunuyor. Keyder'e göre, "kalkınmacılık 1945 sonrası dünyanın özgül boyutlarından biriydi". Ama artık yolun sonuna gelindi. Sanayileşme, dünya pazarının kontro-

lünden ve yaptırımlarından kurtulmuş olan burjuvaziye besleme ve milliyetçi kadroların siyasi iktidarını sağlamlaştırmaya yönelik doğal bir formül olarak ortaya çıktı. Ulusal ekonomiyi kurmak üzere tasarlanmış politikaların yürütülmesi amacıyla, milliyetçi elitler ve yeni gelişmekte olan sanayiciler arasında "devletçi" bir ittifak sağlandı. Bu ittifak ulusal kalkınmacılığın başlangıcı oldu. Ulusal kalkınmacı modelde pazarın büyümesini düzenleme sorumluluğu da devlete yüklenmişti. Başka bir deyişle ulusal gelir, alım gücünün genişlemesini garantileyecek şekilde dağıtılmalı ve yeniden bölüştürülmeliydi.

İthal ikameci sanayileşmenin çoğu ürünü tüketim malı olduğu için, satın alma gücünün büyük bölümü işçileşmekte olan kentlilerin geniş kesimlerine dağıtılmak zorundaydı. Büyüyen bir iç pazarla beraber, işçilerin gelirlerinin artmasını kabul etmek kolaylaşıyordu. Sanayiciler ithalat-

tan kaynaklanan bir rekabetle karşılaşmadıkları için, maliyetlerine belirli bir kar haddi ekleyerek ürünlerinin fiyatlarını tespit edebiliyorlardı. Ulusal kapitalizm uyum içinde sürüp gidiyordu. Ama bu dönem uzun sürmedi. Petrol şoku kavramı ile tarihe geçen 1970'li yılların başında bu uyumun artık süremeyeceği kendisini hissettirmeye başladı. 1974'ten sonra ise ulusal kalkınmacılığın sonuna geldiği iyice belirginleşti. İthal ikameci sanayileşmeden kaynaklanan ödemeler dengesi sorunları iktisat politikasında önemli değişikliklere yol açtı.

Uluslararası para krizi sırasında açıklık kazanan Amerikan hegemonyasının gerilemesi olgusu, ABD hükümetinin verdiği tek taraflı kredilerin azalması anlamına geldi. Yükselen petrol fiyatları da ithalat faturasını artırdı ve uluslararası bankalar kanalıyla sağlanabilecek kredi kaynaklarındaki aşırı şişmeyi ortaya çıkardı. Kısmen petro dolarların dolaşımına, kısmen de dünya ekonomisinin gerilemesine bağlı olarak, bu kredi bolluğu sonuçta borç krizine yol açtı. Borç krizi, sanayileşme yolunda ilerlemekte olan bir grup ülkeyi özellikle etkiledi.

Kemer sıkma programlarının sınırları içerisinde hareket etmeye mecbur politikacı ve bürokratlar yeniden bölüşüm projelerinden, fiyat sübvansiyonlarından, sosyal kamu harcamalarından ve yerel sanayinin korunmasından vazgeçmek zorunda kaldılar. Ekonominin yeniden yapılandırılmasına ve kurumsal yapının liberalleştirilmesine razı oldular. Müdahaleci kalkınma politikasına olan inanç kökünden sarsıldı ve dünya pazarındaki performans üretkenlik kriteri haline geldi. Hükümetler, korumacı yapının büyük bir bölümünün parçalanmasının ve sübvansiyona ihtiyacı olan kamu teşekküllerinin özelleştirilmesinin gerekli olduğunu kabul etmek zorunda kaldı.

Bundan böyle, dünya ekonomisi içinde kalmak ancak oyunu kuralına göre oynamakla mümkündü. Politik tercihlerin, ulusal ekonomici devletlerin, sağ ya da sol popülist hükümetlerin işi iyice zordu. Çünkü artık "dünya ekonomisinin işleyiş gerçekten de ekonomi kitaplarında anlatılana benzemeye başlamıştı". Kapitalist sistemin kendi kurallarına göre - fakat bu sefer gerçekten dünya düzeyinde - işleyebileceği bir ortam yaratılmıştı. Bu ise açıkça ulusal kapitalizmin iflası demekti.

Önümüzdeki dönemde bu çerçeve nasıl şekillenecek? Ulus devletler şimdiye kadar üstlendikleri işlevlerden "gece bekçiliği" hariç hepsini terk mi edecekler? Yani polisiye ve hukuk işlevlerinin dışında kalan her şey piyasaya bırakılabilecek mi? Devletin şimdiye kadar sağladığı meşruiyet oluşturuca birtakım ideolojilerin yerine ne geçecek? Örneğin, "giderek devletlerden bağımsız bir hüviyet sergileyen büyük şirketler" kendi personellerinin çeşitli ihtiyaçlarını üstlenerek özerkliklerini pekiştirebilirler mi? Bu dinamiklerin dünya ölçeğinde ortaya çıkaracağı gelir ve servet dağılımları, kutuplaşmalar ne boyutta olacak? Keyder'e göre bu soruların yanıtları uzun dönemde ortaya çıkacak. Ancak herhalükarda ulusal kalkınmacılığın alıştığımız dengeleri bozuldu ve devletlerin ulusal kapitalizmi yönetebilme şansını yitirmesinin zorunlu kıldığı politika değişiklikleri kendini gösteriyor.

Devletin Değişen Rolü

Bugün dünya ekonomisinin yönelimlerinden bağımsız olarak ulusal kapitalizmleri, sanayi stratejilerini belirleyerek ve koruyarak güçlendirmek mümkün değil. Dünya ekonomisi giderek yoğunlaşmanın ötesinde, aynı zamanda giderek de merkezileşiyor. Büyük şirketler hem eskisinden daha büyük, hem de yeni telekomünikasyon teknolojileri sayesinde daha geniş bir sahada, daha hızlı karar alabilecek durumdadır. Hiç bir ülkede büyük şirketleri ve sermayeyi cezbedebilecek koşullar dengeli olarak coğrafyanın ve toplumun bütün kesimlerine dağılmış değil. Bu yüzden de ayrıcalıklı konumdaki (sermayeyle ilişki kurabilen) gruplarla, bu ilişkinin dışdakiler arasında farklılaşma artıyor.

Keyder'e göre, devletin katkısı da işte bu bağlamda önem kazanabilir. Doğruluğu, yanlışlığı bir yana, bugün artık devletler büyük şirketleri cezbedecek koşulları hazırlamaya çalışıyorlar; kendi nüfuslarının daha büyük kısmının ulusal değil, dünya üretimine katılmasını sağlayacak tedbirler alıyorlar. Sanayileşme stratejileri üzerinde değil, fakat farklılaşmaya karşı sosyal, yeniden-distribütif politikalar üzerinde çalışıyorlar.

Ulusal kalkınmacılık, modernliğe geçiş için gerekli maddi ve ideolojik koşulları hazırlamıştı; şimdi yaşanan dönüşüm ise ekonominin bızla uluslararasılaşmasına ve ekonomik liberalizme yol açıyordu.

Şimdiye kadar dünya kapitalist sistemi yaygın ve sınırlı dinlemeyen bir dünya ekonomisi ve birbirinden bağımsız siyasi iktidarların ürünün devletlerin oluşturduğu bir politik düzeyin eklemlenmesi olarak düşünülebilirdi. Dünya ekonomisi siyasi kerte içinde somutlaşıyor, devlet yapıları tarafından şekilleniyor, görünüm olarak ulusal kapitalizmlerin bir eklemlenmesi olarak ortaya çıkıyordu.

Şimdilerde ise dünya kapitalizmi ulusal kapitalizmlerin toplamı olmaktan çıkıyor, gerçekten bütün dünyada birden karar veren, her ülkeyi potansiyel üretim alanı ve pazar olarak gören, kendi hareketliliğine engel tanımayan şirketlerin oluşturduğu bir sisteme dönüşüyor. Ancak uluslararası değil, küresel bir sisteme. Kendi meşruiyetleri için ulusal düzeyde yönetebilmeyi umdukları kapitalizmleri temel almış ulus devletlerin, bugün bu denli yoğun bir kriz içinde olmalarının nedeni de bu.

Belli bir dönem ulusal kalkınmacı bir iktisat politikası izlemiş ülkeler son on beş yılda zorunlu bir dönüşüme girdiler. 1970'lerin dünya krizi, iktisadi büyümeye indirdiği darbeyle birlikte, ulusal kalkınmacı politikaların da ipini çekti. Ekonomik liberalizmin ipini çekecek olan, dünya ekonomisinin gelişme çizgisini beyhude bir çabayla geri döndürmeye çalışan ulusal kalkınmacı modernist akımlar olmayacak. Kapitalizmin yaratıcı bir tahripkarlıkla eski ilişkileri yok etmesi gibi, kapitalizmin kendisinin yarattığı bir başka güç, kapitalizmin dünya üzerinde yarattığı sorunları, çelişkileri ve çatışmaları çözme inisiyatifini gösterebildiği ölçüde bu göreve aday. ■

Bilişim Sihirli Bir Değnek midir?

Bırakalım bilgi toplumuna geçmeyi, Türkiye'nin elektronik sektöründe üreterek bir yerlere gelebileceği savı, elektronik sektöründeki Türkiye'nin talep yapısı ve küresel dinamikler göz önüne alındığında ne derecede gerçekçi ve yapıcıdır?

Dr. ASU AKSOY

Çağımızın bir bilgi ve teknoloji çağı olduğu ve Türkiye'nin de ilerleyebilmesi için bilişime-dayalı bir toplum haline gelmesi gerektiği, özellikle son bir iki yıldır, yaygın bir şekilde telaffuz edilen ve benimsenen bir yaklaşım haline geldi. Siyasi partilerden TÜBİTAK, DPT gibi kuruluşlara ve üniversitelere kadar toplumun her kesiminde Türkiye'nin bir bilgi toplumu olmaktan başka bir seçeneği olmadığı kabul görüyor artık. Türkiye'nin bilgi toplumu olması yönünde atılan adımlar ise artık lafda kalmayıp somutlaştırılmaya başlandı. Dünya Bankası'nın Türkiye'de bilişim sektörünü desteklemeye yönelik kredilendirme projesinin ilk etabı bir 'kırmızı rapor' ile tamamlanmış¹ ve bu raporda öngörülen hususların hayata geçirilmesine yönelik ön fizibilite çalışmaları başlamış durumda.

TÜBİTAK Başkanı **Tosun Terzioğlu**'nun ifadesi ile TÜBİTAK, bilişim konusunu geliştirecek bir mekanizmanın kurulması yönünde çalışmaları ve devletin imkanlarının bu yönde seferber edilmesi için görüşmeleri başlatmış bulunmakta² Benzeri bir şekilde, Devlet Planlama Teşkilatı DPT'de, "Türkiye'nin mevcut altyapısının bilgi toplumunun gereklerine cevap verebilecek şekilde daha da geliştirilmesi" amacıyla çalışmalar başlamış bulunmakta³ Kısacası, önümüzdeki yıllarda bilişim alanına büyük kaynakların kanallize edileceğini öngörmemiz mümkün.

Bilişim toplumuna yönelim konusunun bu kadar kabul görmesine karşılık neden bilişim toplumu olmak istediğimize ilişkin sorular ortaya çok fazla atılmamakta. Bilişim toplumu zaten bütün diğer gelişmiş ekonomilerin yöneldiği kaçınılmaz bir yol olarak algılanmakta ve bilişimin bir sihirli değnek gibi toplumların bütün sorunlarını çözeceği varsayılmakta. Bu tür varsayımların üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmadığı gibi, bilişim toplumu olmanın ne demek olduğu üzerinde de düşünsel bir karmaşanın varlığı göze çarpmakta.

Bilişim toplumu gelişmiş bir bilişim teknoloji-

leri ve hizmetleri üreticisi haline gelecek mi olur yoksa bilgiyi yaratıcı ve belirli hedefler doğrultusunda etkin bir şekilde kullanabilen bir toplum haline gelecek mi? Korkut Boratav ve Ergun Türkcan'ın editörlüğünü yaptıkları "Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler" başlıklı çalışma Türkiye'nin bilişim toplumuna yönelimine bir perspektif kazandırmaya çabalaması açısından önemli bir çalışma olarak karşımıza çıkmakta.⁴ Boratav ve Türkcan, bilgi toplumuna geçişi Türkiye'nin önündeki sanayileşme sorununun çözümü için yeni bir strateji olarak ortaya koymaktalar.

Boratav ve Türkcan'ın çalışmasının ayırt edici özelliği 1980'li yıllarda Türkiye'nin iktisadi politikalarında yaşanan, kendi deyimleriyle, "gündem daralması"na karşı orta ve uzun vadeli hedefleri ve bu hedefleri elde etmek için gerekli ekonomi politikaları formüle etmeye çalışmasıdır.⁵ Ancak, Boratav ve Türkcan'ın yaklaşımında temel sorunlar bulunmakta. Bilgi toplumu, yeni bir sanayileşme evresi olarak ele alınmakta ve bütün toplumların bu yöne evrimleşmesinin kaçınılmaz bir evrensel gerçeklik olduğu varsayılmakta. Bilgi toplumuna geçemeyenler, yani "sanayileşmeyi tek başına hedef olarak seçenler", Boratav ve Türkcan'ın deyişiyle "20.yüzyıla demir atmaya" mahkum olacaklardır.

Gelişmiş ülkeler kampına transfer olmak isteyen Türkiye'nin önündeki nihai hedef, dolayısıyla, "sanayi toplumunun daha ötesine, bilgiye-dayalı ekonomi ve topluma geçiştir".⁶ Bilgi toplumu, Boratav ve Türkcan için, uzun dönemde Türkiye'nin bilim ve teknoloji üreten bir toplum haline gelmesi anlamını taşımaktadır ve dolayısıyla, bu hedefe ulaşmayı sağlayacak bilim ve teknoloji politikalarının doğru bir şekilde saptanması gereklidir.

Boratav ve Türkcan'ın çizdiği stratejik yönelim ve gerekçesi 1970'lerde ABD'de ve hemen akabinde Avrupa'da ve Japonya'da etraflıca tartışılmış ve politik düzlemde ifadelerini o yıllarda bulmuş görüşlerdir. Bu anlamda Boratav ve

Boratav ve Türkcan'ın çizdiği stratejik önem ve gerekçesi 1970'lerde ABD'de ve emen akabinde Avrupa'da ve Japonya'da etraflıca tartışılmış ve politik düzlemde fadelerini o yıllarda bulmuş görüşlerdir.

Bu anlamda Boratav ve Türkcan'ın analizleri, ve Türkiye'de tartışılmakta olan bilişim toplumu görüşleri, en az on yıl gecikmiş ve basmakalıp haline gelmiş analizlerden yola çıkmaktadır.

Türkcan'ın analizleri, ve Türkiye'de tartışılmakta olan bilişim toplumu görüşleri, en az on yıl gecikmiş ve basmakalıp haline gelmiş analizlerden yola çıkmaktadır. Dahası, Boratav ve Türkcan, bilgi toplumuna ilişkin eleştirel bir perspektif geliştirememektedir. Halbuki, bilgi toplumunu yeni bir gelişme evresi olarak ele almanın yanlışlığı üzerinde, 1980'li yıllarda, çok durulmuştur. Aralarında şu anda Clinton yönetiminde ekonomi ile ilgili baş danışmanlık görevlerinden birini sürdüren bir araştırmacının bulunduğu bir grup yazar, 1980'lerin sonlarına doğru yazdıkları yazılarında, 'yeniden sanayileşme' (reindustrialization) sloganını kullanarak, küreselleşen dünya ekonomisinde ABD'nin ayakta kalabilmesi için imalat sanayine yatırım yapması gerektiğine ve bilgi toplumunun hedef şaşırttığına işaret etmişlerdir.⁷ Zira, bilgi ve enformasyonla donanmak sırf daha çok bilgili olmak için değil, başka amaçları daha etkin bir şekilde gerçekleştirmek için, daha verimli ürün üretmek ya da daha bilinçli tüketmek için, gerekli olan ara bir girdi olarak işlev görmektedir.

Boratav ve Türkcan'ın çalışmasında ülkelerin ekonomik güçleri ve güçsüzlükleri, jeo-politik, tarihi ve coğrafi çerçeveden koparılıp sanki konuşulan ülke her hangi bir ülke olabilirmiş gibi uluslararası güç ilişkilerinden kopuk bir şekilde değerlendirilmekte. Boratav ve Türkcan'a göre, ülkeler bir takım dezavantajlara sahip olabilirler, ancak bunları avantaja çevirdikleri an, Türkiye örneğinde olduğu gibi, "bir kuşak sonra bilgi toplumuna geçmeye aday bir ekonomi" haline gelebilirler⁸ Ancak, Boratav ve Türkcan'ın avantaj olarak ortaya koydukları, modern teknolojilerin dışında kalmak, iletişim ve bilişim alanında "kazınması gerekli eski bir sınıai altyapıya sahip olmamak" ve genç bir nüfusa sahip olmak gibi, koşullar Türkiye gibi dünyanın bir çok gelişmekte olan ülkesince de farklı boyutlarda paylaşılan koşullardır ve bunların avantaja çevrilmesi için hepsi sıyrırlı yatırım fonlarına ulaşmak ve sermayeyi çekmek için bocalamaktadırlar. Bu yarışta bazı ülkeler başarılı olmakta ve bazıları kaybetmektedir. Bu sürecin sonucu, ülkelerin serbest ve eşit bir şekilde katıldıkları bir yarışma sonucu belirlenmemektedir.

Boratav ve Türkcan, bilgi toplumu evresine geçişin temelinde bilişim teknolojileri alanında gerçekleşen teknolojik devrimin yatmakta olduğunu öne sürmekte-

ler. Teknolojik sıçrama, Boratav ve Türkcan'a göre, toplumdaki temel örgütlenmelerde ve sosyal-kültürel paradigmalarda meydana gelen büyük değişimlere damgasını basan ana etkindir. Bu anlamda, yazarların yaklaşımı deterministdir.

Boratav ve Türkcan, bilgi toplumuna erişimin teknoloji alanında treni yakalamaktan geçtiğini ve bunun da enformasyon teknolojilerinin temelinde yatan elektronik alanında üretim yapmaktan geçtiğini öne sürmektedir. Boratav ve Türkcan'a göre, elektronik sektörü bilgi toplumuna ulaşmak için "anahtar sektördür" ve bu sektör "Türkiye'nin bu aşamaya ulaşmasında, kısa dönemde ve uzun dönemde, maddi altyapıyı oluşturma ve bir atlama taşı olma" niteliğini taşımaktadır.⁹ Bilgi toplumunun yeni bir sanayileşme evresi olması da burada yatmaktadır, zira yeni toplumda üretimden vazgeçilmemektedir. Ancak, Boratav ve Türkcan'da izlenen üretim meyilli yaklaşım bilgi toplumu kavramına bulanıklık getirmekte: elektronik donanımı sektöründe ucuz üretimi başarı ile gerçekleştiren, Kore hatta Japonya gibi, Uzak Doğu ülkelerinin hangisi bilgi toplumu olmaya adaydır? Japonya, ürettiği bilişim teknolojilerine bilgi ve enformasyon yüklemek istediğinde gidip Amerika'dan bu işi yapan şirketleri satın almaktadır.

Bugün, elektronik alanında uluslararası bir rekabetçi pozisyonu sağlamaya çalışmak ve büyüme stratejilerini bu sektör üzerine kurmak ile bilgi toplumu olmayı hedefleyen stratejileri gütmek arasında fark vardır ve bilgi toplumu olmak elektronik üretmekten, hatta bu alanda hizmet vermekten geçmemektedir. Hindistan'da yazılım sektörünün gelişmesi diğer sektörlerin performansı ve toplumun genel bilgi düzeyinin yükselmesi ile bir alışveriş içinde olmadığı sürece sadece sektörel bir strateji olarak kalacaktır. Kore ya da Singapur'da olduğu gibi uluslararası şirketlerin veri girişini ucuz bir şekilde yapan ve genellikle genç kızlardan oluşan bir veri hizmetleri sektörü yaratmak bu ülkelerin bilişim toplumu olmalarına ne kadar katkıda bulunabilir?

Bırakalım bilgi toplumuna geçmeyi, Türkiye'nin elektronik sektöründe üreterek bir yerlere gelebileceği savı, elektronik sektöründeki Türkiye'nin talep yapısı ve küresel dinamikler göz önüne alındığında ne derecede gerçekçi ve yapıcıdır? Nitekim, yazarlar da bu sorunun

Boratav ve Türkcan, bilgi toplumu evresine geçişin temelinde bilişim teknolojileri alanında gerçekleşen teknolojik devrimin yatmakta olduğunu öne sürmektedir. Teknolojik sıçrama, Boratav ve Türkcan'a göre, toplumdaki temel örgütlenmelerde ve sosyal-kültürel paradigmalarda meydana gelen büyük değişimlere damgasını basan ana etkindir. Bu anlamda, yazarların yaklaşımı deterministdir.

Bugün, elektronik alanında uluslararası bir rekabetçi pozisyonu sağlamaya çalışmak ve büyüme stratejilerini bu sektör üzerine kurmak ile bilgi toplumu olmayı hedefleyen stratejileri gütmek arasında fark vardır ve bilgi toplumu olmak elektronik üretmekten, batta bu alanda hizmet vermekten geçmemektedir.

bilincinde olduklarından Türkiye'nin atölye türü imalatın mümkün olduğu nihai elektronik ürünlerinde montaj ve yeniden tasarım ağırlıklı faaliyet gösterebileceğini belirtmekte. ¹⁰ Burada ne tür ürünlerin kastedildiğine açıklık getirilmemekte ancak dünya piyasalarında serbestçe bulunan ve kütleli bir şekilde üretilen standart parçalardan özel siparişe yönelik nihai ürünler bir araya getirmek gibi muğlak bir tanımlama yapılmaktadır. Bu muğlaklık bir tarafa, Türkiye'ye ilişkin rakamlar ürettiğiniz elektronik malı ne yapacağınız konusunda da bir fikir vermemekte.

1990 yılında Türkiye'nin bilgisayar sistemleri ve yazılımları talebi dünya bilgisayar sistemleri pazarının ancak binde birine tekabül etmekteydi. 1991 yılında Türkiye bilgisayar pazarı toplam Gayri Safi Milli Hasılamız içinde ancak binde 4 gibi düşük bir paya sahipti. ⁽¹¹⁾ 1993 yılında toplam 2.8 milyar dolar değerinde üretim yapacağı öngörülen elektronik sanayiinin Türkiye'nin toplam fiziki üretimi içindeki payı yüzde 2 civarındadır. ⁽¹²⁾ Bu sektörün toplam ithalat hacmindeki payı ise yüzde 5 civarındadır.

Kısacası, Türk bilişim sektörü, hem üretim bazında hem de ithalat talebi bazında henüz çok küçüktür. Talebin bu kadar düşük olduğu bir ülkede ürettiğiniz ürünü kime satmanız söz konusu olacaktır -hele bilişim kullanıcılarının ithal ürünleri çoğunlukla tercih ettikleri de göz önüne alınacak olursa? Dünya pazarlarına girişin (ve çıkışın) maliyeti göz önüne alındığında Türk piyasasında satmadığınız malı dışarıda ne derecede başarı ile satmayı umabilirsiniz?

Bu tür sorular, teknolojik üretim yapamayan bir Türkiye'nin, Boratav ve Türkcan'ın perspektifinden yola çıkarak, bilgi toplumu olma yolunda fazla bir adım atamayacağına işaret etmekte. Boratav ve Türkcan'ın teknolojik üretim fiksasyonu Türkiye'nin bilişim alanında atabileceği farklı tür hamlelerin önüne düşünsel bir set

Bütün bunları yapsanız dahi sorunlar bitmemekte; bilgi sihirli bir değnek gibi bütün sorunları çözmekte, tam tersine, topluma damgasını vuran ve eşitsiz gelişmeye yol açan dinamikleri daha da keskinleştirme ve yeni boyutlara taşıma tehlikesini içinde barındırmakta. Boratav ve Türkcan'ın çalışmasının en büyük eksikliği de bu noktada yatıyor.

çekmektedir. Bugün, Türkiye'de istediğiniz kadar monitör ve televizyon üretin ya da bilgisayar montajı yapın, kitap okur yazarlığınız 3000 adeti geçmediği, bilgisayar haznenizi dolduracak yerli veri tabanlarını geliştiremediğiniz, kaliteli ürün üretmek için bilgilenmediğiniz sürece bilgi toplumu haline gelemezsiniz.

Bütün bunları yapsanız dahi sorunlar bitmemekte; bilgi sihirli bir değnek gibi bütün sorunları çözmekte, tam tersine, topluma damgasını vuran ve eşitsiz gelişmeye yol açan dinamikleri daha da keskinleştirme ve yeni boyutlara taşıma tehlikesini içinde barındırmakta. Boratav ve Türkcan'ın çalışmasının en büyük eksikliği de bu noktada yatıyor.

Yazarlar, bilgi toplumu olmanın aslında ne anlama geldiği üzerine eleştirel bir yaklaşım geliştirmemekte, bu hedefin maliyetleri hakkında hiç bir endişe taşımamakta. Bilgi toplumuna en iyi örnek gösterilebilecek bugünün Amerika Birleşik Devletleri'nde kamusal bilgi merkezleri (kütüphaneler, okullar, arşivler) giderek azalmakta ve Herbert Schiller'in deyimiyle ülke bir Kültür Inc. alanı haline gelmektedir. Türkiye gibi, kamusal bilgi merkezlerinin ve olanaklarının zaten çok kısıtlı olduğu ve bu alandaki ekonomi politikaların yetersiz olduğu bir ülkede bilgi toplumu olmak, bilgiye erişimi bir takım özel şirketlerin eline teslim edecek ve bilginin fiyatını inanılmaz boyutlara çıkartacaktır. Eskiden fiyatı olmayan ve kamusal bir niteliğe sahip olan bilginin ticarileşmesi ile birlikte gücü yetmeyen insanlar ya da yanlış bir bölgede oturanlar bilgi fakiri haline gelirken, bilgi ve enformasyon alanı ticari endişelerin uluslararası boyutta cirir attığı bir sektör haline gelecektir. Bilişim toplumu haline gelmenin maliyeti bilgisizliğin yaygınlaşması uğruna olabilmektedir. ■

Dipnotlar

1. The World Bank (1993), Turkey, Informatics and Economic Modernization, A World Bank Country Study, Washington, D.C.
2. Töreci, E., (1993), TÜBİTAK Başkanı Tosun Terzioğlu: "TÜBİTAK, Türkiye'nin bilişim politikasını oluşturmada tek olmayacak", Bilişim, Mayıs.
3. Kesici, İ., (1993), 'Bilgi toplumunun özellikleri', Bilişim, Mayıs.
4. Boratav, K. ve Türkcan, E., (Der.) (1993), Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
5. Boratav, K., ve Türkcan, E., (1993), A.g.e., s.5
6. Boratav, K., ve Türkcan, E., (1993), A.g.e., s.65
7. Cohen, S.S., Teece, D.J., Tyson, L. ve Zysman, J., (1984), 'Global competition, the new reality', Endüstriyel Rekabetçilik üzerine Başkanlık Komisyonu için hazırlanan rapor, cilt 3, ABD.
8. Boratav, K., ve Türkcan, E., (1993), A.g.e., s.70.
9. Boratav, K., Türkcan, E. (1993), A.g.e., s. 79.
10. Boratav, K., Türkcan, E. (1993), A.g.e., s. 97.
11. Bu rakam, Dünya Bankası'nın Türkiye Enformatik raporundan ve yazarın Türkiye Bilgisayar pazarı araştırmalarından çıkardığı hesaplara dayanmaktadır.
12. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1993 yılı Programı, Devlet Planlama Teşkilatı, 1993, s. 69.

İşte

iki

anahtar

fırsatı.

Şimdi

tercih

sizin!

Otomobil veya ev almak istiyorsunuz... Ailenizin diğer bireyleri de bunlara biran önce kavuşmayı istiyor...

Onların ve kendinizin mutluluğunu daha fazla ertelemeyin. Çünkü "anahtar" sahibi olmak isteyenlere Toprakbank çok avantajlı imkanlar sunuyor.

Otomobil kredisinde 24, ev kredisinde 60 aya kadar vade. Üstelik çok ama çok uygun faizlerle. En önemlisi Toprakbank'ta bekleme yok! 24 saat içinde evinize veya otomobilinize kavuşabilirsiniz.

Anahtar sahibi olmak istiyorsanız Toprakbank'ı arayın, benzersiz avantajlarımızı öğrenin.

Bunca zaman boşuna beklediğinizi göreceksiniz...

TOPRAKBANK

"...yüzünüzü güldürür"

- Merkez: Büyükdere Cd. Nilüfer Han No: 103, Gayrettepe/İstanbul, Tel: 212-288 5742
- Beşiktaş: 212-259 6910 •Bahçekapı: 212-512 8828 •Bayrampaşa: 212-565 9238
- Göztepe: 216-386 1970 •Nişantaşı: 212-231 4900 •Bakırköy: 212-543 7256
- Fatih: 212-532 6710 •Merter: 212-557 7958 •Ankara: 312-419 4631 •Ülüz: 312-309 2731
- Cinnah: 312-428 2778 •İzmir: 232-441 9494 •Bursa: 224-224 1350 •Adana: 322-458 2467
- Eskişehir: 222-221 2100 •Gaziantep: 342-220 1870 •Denizli: 258-261 3055

Nasıl Bir Sanayileşme Stratejisi?

Çağdaş demokrasilerde devletin değişmez bir sanayileşme stratejisi olamaz. Her iktidarın da bir önceki hükümetin sanayileşme stratejisini değiştirme hakkı ve yetkisi vardır.

**Prof. Dr.
ERDOĞAN ALKİN**

Bu yıl Nobel İktisat Armağanı'nı Prof. North ile paylaşan iktisat tarihçisi Prof. Fogel, özellikle Amerika'da demiryollarının kuruluş yıllarıyla ilgili çalışmalarıyla tanınmış. Bu çalışmalar, yaygın olarak iddia edilen tersine, Amerika'nın hızla sanayileşip büyümesinde demiryollarının pek fazla etkili olmadığını kanıtlıyor.

Bu kanıtların, yeni sanayileşmekte olan ülkelerin güncel sorunlarına uyarlanması da son derece ilginç. Çünkü, hızlı büyüme ve kalkınmayı tahrik için bu ülkelerde "öncü sektör" diye adlandırılan demir-çelik, otomotiv, elektronik vs. gibi alanlara yoğun yatırım yapılmasının gerekli ve daha da önemlisi, yeterli olmadığı iddia ediliyor.

Bu iddianın karşıtları ise, Japonya, G. Kore ve şimdilerde Asya'nın yeni kaplanları olarak adlandırılan Tayland, Malezya, Tayvan ve hatta Hong-Kong ile Singapur'u örnek göstererek, hızlı kalkınma için "öncü sektör" seçiminin ve bu sektörlere yoğun yatırımın şart olduğunu savunuyorlar.

Ancak, dünyada başka örnekler de var. Vaktiyle dünyanın en gelişmiş 10 ülkesi arasında sayılan Arjantin, muazzam doğal kaynak potansiyeli büyük umutlar vaadeden Brezilya, Amerika'ya komşu olması dolayısıyla kısa sürede sanayileşmiş ülkeler arasına gireceği sanılan Meksika gibi Latin Amerika ülkeleri, "öncü sektörler yoğun yatırım" modelini denediler, ama başarılı olamadılar. Eski sosyalist ülkeleri de unutmamak gerek. Onlar da aynı yolu denediler, ama sonunda hızlı kalkınma bir yana ekonomileri iflas etti.

Bu karşıt örneklerden ne gibi sonuçlar çıkabilir? Tartışmak gerek. Daha doğrusu, bazı sorular sormak gerek.

Bir takım resmi kuruluşların dolaysız veya dolaylı katkılarıyla tepeden "sanayileşme stratejisi" belirlemek, zaten kaynakları kısıt olan ülkelerde, yanlış kararlar sonucu, bu kısıt kaynakların gereksizce israfına yol açabilir mi?

Büyüme ve kalkınma, yalnızca bir sanayileşme sorunu mudur? Hızlı nüfus artışının, insan kaynağına yatırım veya eğitim düzeyinin, rejimin, siyasal rejimle bağlantılı olarak özgür düşünce ve insan haklarına saygının, hukuk düze-

ninin ve daha birçok benzer unsurun büyüme ve kalkınma üzerinde hızlı sanayileşme kadar belirleyici rolü olduğu, sayısız ülke örneğiyle apaçık ortada değil midir?

Bir ulusun kaderini, ne kadar önemli olurlarsa olsunlar, küçük bir azınlığın belirlemeye hakkı, yetkisi ve en önemlisi becerisi olabilir mi? Böyle bir yetkiyi çağdaş katılımcı demokrasi ile bağdaştırmak mümkün müdür? Yine böyle bir yetki, demokrasi içinde ancak belli bir süre iktidarda olabilen politikacıların sorumluluğu ile nasıl bağdaştırılacaktır? İyi örnek diye gösterilen ülkelerde bu tür bir demokrasi anlayışı var mıdır?

Tabiidir ki, bu sorulara olumlu veya olumsuz yanıt verenler olacaktır. Ancak bugünkü dünyada kalkınmışlık ölçüsü olarak yalnızca kişi başına gelir değil, demokrasi, eğitim ve kültür düzeyi, insan hakları gibi olguların ve topyekün insanlığın geleceği için çok önemli unsurlar da dikkate alındığında, gerçek yanıt ortaya çıkıyor;

En iyi sanayileşme stratejisi, kısıt kaynakların kullanımı kararını küçük bir seçkinler grubunun değil, topyekün ulusun vermesidir. Eğer demokrasi, ulusların kendi kaderlerini belirleme şansı ise, bu şans onlara neden sanayileşme ve kalkınma konusunda da tanınmasın?

Çağdaş demokrasilerde devletin değişmez bir sanayileşme stratejisi olamaz. Olsa olsa, çeşitli alternatiflerin olası sonuçlarını tahminle görevlendirilen kuruluşlar, parlamento ve hükümetlere danışmanlık yapabilir. Ama son karar politikacılarındır. Her iktidarın da bir önceki hükümetin sanayileşme stratejisini değiştirme hakkı ve yetkisi vardır.

Tekrar etmek gerekirse, demokrasilerde değişmez devlet politikası ve stratejisi olamaz. Her alanda istikrarı özleyen gelişmekte olan ülkelerin, bu konudaki izlenimleri yanlıştır.

Nitekim, dünyanın sayılı sanayileşmiş ve kalkınmış ülkeleri bugünkü konumlarına, değişmez resmi stratejiler sayesinde değil, katıksız demokrasi içinde sık sık değişen siyasi iktidarlara günün koşullarına göre ve tabii ki halkın onayını alarak yine sık sık değiştirdikleri politikalar sayesinde ulaşabilmişlerdir.

Hazine'nin Faiz İnadı

Hükümetin 1993 ve 1994 bedeflerini açıklaması "yüksek devalüasyon" politikası izleneceği beklentisini arttırınca, para ve döviz piyasalarında panik yaşandı.

**Doç. Dr.
ADİ UZUNOĞLU**

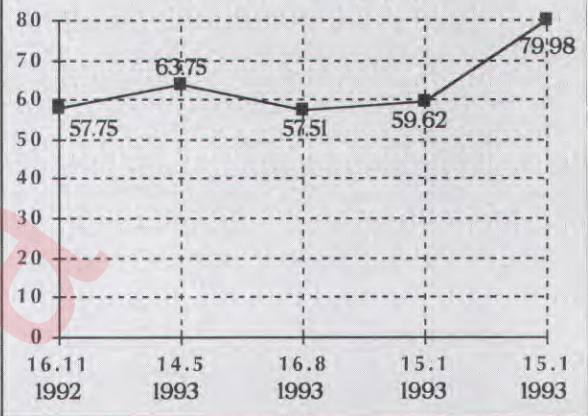
Para, sermaye ve döviz piyasalarında Eylül ayından bugüne olağanüstü bir hareketlilik yaşanıyor. Hareketliliğin temelinde de Hazine ve Merkez Bankası ile bankaların davranışları bulunuyor.

Piyasalardaki değişkenler (faiz, döviz kuru) büyük ölçüde Hazine ve Merkez Bankası tarafından belirleniyor. Kısaca, kamu otoritesi faiz ve döviz kurlarını piyasada dikte ettirmeye devam ediyor. Bunun nedeni de devletin ekonomideki ağırlığı ve bütçe açıklarının kapatılmasında kullanılan yöntemler.

Bilindiği gibi bütçe Ocak-Eylül döneminde 61.4 trilyon lira düzeyinde bir açık verdi. Geçen yılın aynı döneminde ise açık 27.5 trilyon lira olarak gerçekleşmişti. Nakit dengesindeki açık ise bu rakamların daha da üzerinde. Kuşkusuz Hazine'nin bu açığın kapatılması için çeşitli finansman yöntemlerine başvurması gerekiyor. Açıkların kapatılmasındaki yöntemler ise sınırlı; Merkez Bankası kaynaklarını kullanmak ve/veya iç-dış borçlanmaya gitmek...

Hazine'nin bütçe açıklarının kapatılmasında son aylarda izlediği politika daha öncekilere oranla oldukça farklı. Çiller 'ne pahasına olursa olsun' ekonomide faiz oranlarının düşürülmesi konusunda ısrarlı. Hazine'nin son bir ay içinde uyguladığı politikalar da bunu destekliyor.

PARA PİYASASINDA ORTALAMA FAİZ (OVERNIGHT) (%)

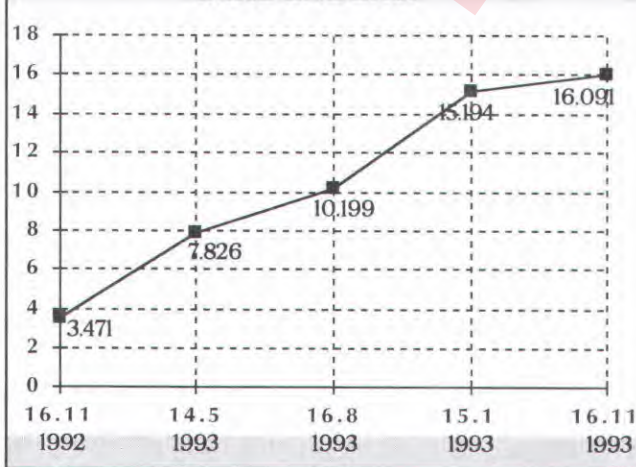
Eylül ayında yaklaşık 30 trilyon lira olan iç borç geri ödemeleri (itfa) için Hazine özellikle 3 ay ve 1 yıl vadeli iç borçlanma senetlerini piyasalarda satarak bir rahatlama sağladı. Hazine'nin yüksek miktarda fon talebine karşın faiz oranları yükselmedi.

Ekim ayı içinde de benzeri gelişmeler yaşandı. Hazine iç borçlanmada faizlerin yükseltilmesini engellemek için iki ihaleyi iptal etti.

Bankaların faizlerin yükseltilmesiyle ilgili beklentileri ise Ekim ayında döviz piyasalarında yaşanan diğer bir gelişmeydi. Çiller ve Hazine yetkililerinin Ağustos ayı sonu itibarıyla 9.2 milyar dolara yükselen dış açığın kapatılabilmesi için ihracata çeşitli teşviklerin getirileceğini ve döviz kurlarındaki artışın en az enflasyon kadar olacağını açıklamaları döviz piyasasında hareketlenmeye neden oldu. Bu arada Hükümet, ortalama dolar kurunun 1993 yıl sonu itibarıyla 11.096 lira, 1994 yıl sonu itibarıyla de 17.750 lira olarak hedeflendiğini açıklamıştı. Bu açıklamanın panik yaratması doğaldı. Çünkü yıllık ortalama kurun 11.096 lira olabilmesi için aylık yaklaşık yüzde 6 oranında bir devalüasyon yapılması gerekiyordu.

Kısaca Hükümet, 1989 yılından bugüne uygulanan yavaş devalüasyon politikasından vazgeçiyordu. Piyasadaki beklenti ise enflasyonun üzerinde kur ayarlaması, yani devalüasyondur.

İMKB ENDEKSİ

Bu beklentiyle birlikte özellikle serbest piyasada dolar 14 bin liraya tırmandı. Döviz talebinin kaynağı da açık pozisyonlarını kapatmak isteyen bankalardı. Bilindiği gibi bankalar, 1989 yılından bu yana dövizle borçlanıp (yurtiçi veya yurtdışı), bu dövizli Türk Lirası'na çeviriyorlar, Türk Lirası ile de yüksek faizli iç borçlanma senedi satın alıyorlar. Bu yöntemle bankalar yüzde 20-25 oranında net getiri elde edebiliyor. Ancak Hazine'nin iç borçlanmada faiz oranlarını düşürme girişimi ve hemen ardından hızlı devalüasyon politikası uygulayacağı yolundaki beklentiler, yaklaşık 4-5 milyar dolar düzeyinde açık pozisyonu olduğu tahmin edilen bankalarda panik yarattı. Sonuçta döviz talebi, dolayısıyla da kur artışı hızlandı. Oysa kur artışından rahatsız olan kesim sadece bankalar değil. Döviz borcu (yükümlülükleri), döviz varlıklarından daha büyük olan her birim kurlardaki artıştan doğan zarara katlanmak zorunda. Türkiye'de en büyük döviz borçlusu 35 milyar dolarla Hazine. Onu bankalar ile kamu ve özel şirketler izliyor. Ekonominin likiditesini ayarlamakla görevli olan Merkez Bankası'nın döviz açığı (döviz yükümlülükleri-döviz varlıkları) ise 19.5 trilyon lira civarında. Kısaca hızlı devalüasyonu isteyen yalnızca ihracat yapan şirketler.

KONSOLİDE BÜTÇE NAKİT DENGESİ (OCAK-EYLÜL / MİLYAR TL)

	1992	1993	Değişim (%)
Nakit Dengesi	-33.030	-74.394	125.2
Finansman			
- İç Borçlanma	14.371	15.228	6.0
- Dış Borçlanma	4.620	8.210	77.7
- Merkez Bankası Avansı	11.529	24.367	111.4
- Hazine Bonoları	11.092	41.254	271.9
- Diğer	-8.582	-14.665	70.9
TOPLAM	33.030	74.394	125.2

Merkez Bankası döviz piyasalarında yaşanan paniği, piyasaya müdahale ederek kapattı. Piyasaya dolar satan banka, döviz kurlarındaki tırmanışı durdurduğu gibi, Kasım ayı sonuna kadar da doların 14 bin lirayı aşmasını izin vermedi. Hazine'nin Ekim ve Kasım ayında bütçe açıklarının kapatılmasında iç borçlanma yerine dış borçlanmayı tercih etmesi dikkat çekiciydi. Uluslararası para piyasalarından genelde uzun vadeli tahvil satışı yoluyla, yılbaşından Kasım ayı sonuna kadar 4 milyar dolarlık dış borç alındı. Bunun 1.6 milyar doları ise son iki ayda gerçekleştirildi. Böylece uluslararası para piyasalarından çoğunlukla, libor artı 2-3 aralığında kaynak sağlayan Hazine, şimdilik iç borçlanma faizlerini düşük tutmayı başarmış oldu.

Para ve sermaye piyasalarındaki diğer bir gelişme de 512 sayılı KHK ile Bankalar Kanunu'nda yapılan değişiklikti. Kararname bankalara, kanuni karşılık ayırmadan özkaynaklarının 6 katı kadar banka bonosu ve tahvil çıkarma olanağı getiriyor. Çiller'in faizleri düşürme operasyonunun bir parçası olan bu girişim, Sermaye Pi-

Türkiye'de en büyük döviz borçlusu 35 milyar dolarla Hazine. Onu bankalar ile kamu ve öz şirketler izliyor. Ekonominin likiditesini ayarlamakla görevli olan Merkez Bankası'nın döviz açığı (döviz yükümlülükleri-döviz varlıkları) ise 19.5 trilyon lira civarında. Kısaca hızlı devalüasyonu isteyen yalnızca ihracat yapan şirketler.

yasası Kurulu ve Hazine tarafından benimsenmedi. Bankaların kaynak maliyetinin düşürülmesini, dolayısıyla mevduat faizlerinin yükselişini engellemeyi hedefleyen menkul kıymet izninin geleceğinin ne olacağı ise merakla bekleniyor.

Bankaların, karşılık ayırmadan menkul kıymet ihracına karşı çıkışının temelinde, Merkez Bankası'nın "piyasadaki likiditeyi kontrol etmede zorlanacağı" görüşü yatıyor.

Borsa

Ekim ve Kasım ayında para ve sermaye piyasalarındaki hareketlilik ve belirsizliklerden İstanbul Menkul Kıymetler Borsası da (İMKB) etkilendi. Oysa, borsa 1993 yılına oldukça hızlı girmişti. Geçen yılın Kasım ayında 3471 olan borsa endeksi, Mayıs ayı ortasında 7827, Ağustos ayı ortasında da 10.199'a ulaştı. Endeks 10 bin sınırını aştıktan sonra Ekim ayı ortasında 15.194'ü buldu. Ekim ayında 16 bin endekse ulaşan borsa, dövizin hareketlenmesi ve kâr realizasyonlarıyla birlikte bir süre hızını kestiye de daha sonra yeniden toparlanarak yükselişe devam etti.

Piyasaların Geleceği

Para, sermaye ve döviz piyasalarının geleceği Hazine ve Merkez Bankası'nın güdümüyle belirlenecek davranışlara bağlı.

Hazine'nin yıl sonu itibarıyla bütçe açığının 122 trilyon lira olacağına ilişkin beklentisi var. Ancak bu açığın daha da artması bekleniyor. Kasım ayında bütçeye 85 trilyon liralık ekim yapılmasıyla birlikte açığın 150 trilyon liraya yaklaşacağı daha gerçekçi bir varsayım.

Bu açığın kapatılma yöntemi piyasaların geleceğini belirleyecek. Hazine'nin dış borç ve Merkez Bankası kaynaklarıyla 1993 yılını atlatacağına ise kesin gözle bakılıyor. Koşullarda olağanüstü değişimler olmadığı takdirde kurların günlük binde 2 oranında ayarlanmaya devam edeceği (en az yıl sonuna kadar) beklenmeli. Hazine'nin bütçe açıklarını kapatmada daha az iç borçlanmayı tercihi ise faizlerin önümüzdeki dönemde de önemli ölçüde yükselmeyeceğinin bir göstergesi.

Ancak bankaların karşılık ayırmayı gerektirmeyen menkul kıymet ihracına izin verilmemesi ve VDMK ihracının sınırlandırılması halinde mevduat faizlerinde bir yükselme olabilir. Borsa ise para ve döviz piyasalarındaki gelişmelere bağlı olarak gelişme trendi izleyebilir. Tabii ki bu koşulların değişmemesi varsayımıyla ve biliyorsunuz ki, biz iktisatçılar varsayımlarla konuşmayı severiz. ■

BU BÜYÜK BİR RANDEVU... YERİNİZİ ALIN!

ISOHA'94

7. Uluslararası
Isıtma, Soğutma,
Havalandırma ve
Doğal Gaz
Teknolojisi Fuarı

ISOHA'94 Sektörün en büyük buluşması.

- Soğutucular
- Dondurucular ve Soğuk Muhafaza Sistemleri
- Kazanlar
- Brülörler ve Isıtıcılar
- Klima Santralleri
- Konut ve Taşıtlar İçin Klima Cihazları
- Otomatik Kontrol, Ölçüm, Emniyet ve Yakıt Tasarruf Sistemleri
- Ve Doğal Gaz Çözümleri İçin En Son Yenilikleriyle Dünya Markaları.

Teknolojik gelişmenin hızla yaşandığı bu sektörde varlığınızı mutlaka kanıtlayın.

Fuarda yerinizi alın.

2 - 6 ŞUBAT

**FM SERGİ MERKEZİ
MECİDİYEKÖY • İSTANBUL**

AFEKS

Tel. (1) 243 15 46 (3 Hat) Faks. (1) 251 61 59

Rusya: Reform mu, Yıkım mı?

Dağılan SSCB eski bir krizi yaşamaktadır. Geçmeyi planladığı sermaye birikim tarzı ise zaten kendi krizini yaşamaktadır ve alternatif bir sermaye birikim tarzının ilk işaretleri bile henüz ortada yoktur. Bu koşullarda Glasnost ve Perestroyka ile giyinip kuşanmış olan SSCB'nin de gideceği bir yer yoktur.

**Dr. ERGİN
YILDIZOĞLU**

1990'dan bu yana eski SSCB'nin kapladığı, şimdi birçok parçaya bölünmüş olan ekonomik ve politik coğrafyada uluslararası kapitalizmle bütünleşen bir serbest piyasa ekonomisine geçilmeye çalışılıyor. Sonuç, bugüne kadar, nüfusun çoğunluğu açısından tam bir felaket oldu: Politik ve ekonomik bir kaos. Bu arada özellikle Ekim darbesinden sonra Rusya üzerinde G7 ülkelerinin etkisinin hızla arttığı, IMF ve Dünya Bankası'nın cenderesinin giderek daha sıkıştığı ve korkutucu bir işsizlik krizinin mayalanmakta olduğu anlaşıyor. Şimdi sorulardan biri şu. Rusya ekonomisi reforma tabi tutulabilir mi?

Ekonomik reformlar esas olarak ve tüm gücü ile 1990'da ilk 500 günlük program ile başladı. Reformların uygulanmaya başlandığının ilk iki yılında enflasyon yüzde 2000'e, devlet işletmelerinin ve diğer şirketlerin toplam borçları 39 milyar rubleden 3.200 milyar rubleye, piyasadaki toplam para miktarının üstüne çıktı.¹ Gerçek ücretler en az yüzde 40 düştü. Halkın genel refah seviyesi ise 1992 yılında bir önceki yıla göre yüzde 86 geriledi.²

Bu serbest piyasaya geçiş programının ilk etkisi, bu reform alanına giren yerlerde sanayiye

akla hayale gelmeyecek ölçülerde tahrib etmek oldu. Sanayi üretimi 1990'da 100 kabul edilirse, üretim endeksi 1991'de 91'e, 1992'de 73'e 1993'de de 64'e düştü. Bu düşüşten en fazla etkilenen sektör tüketim malları ve yüksek teknoloji ile çalışan sektörler oldu. Hafif sanayi (çoğunlukla tüketim malları) 1991-1993 arasında yüzde 50 geriledi. En son rakamlara göre 1993 yılının ilk 3 ayında, geçen yılın aynı dönemine göre enerji ve yanıcı maddeler üretimi yüzde 7.6, petrol çıkarma sanayii yüzde 7.9, elektrik üretimi yüzde 7 ve makina imalat sektörü yüzde 20 geriledi. Yatırımlar 1990-92 arasında yüzde 56 azaldı.³

1990-93 arasında GSMH'sı yüzde 38 küçülen Rusya'da işsizlik rakamı, eğer zorunlu ve ücretsiz izne çıkarılanlar ve işe gelmemesi için işletmeler tarafından minimal bir ücret verilerek işten çıkarılmayanlar sayılırsa 3.7 milyona ulaşmış durumda. Seçimlerden sonra başlayacak yeni reformlar dalgası ile de bir işsizlik krizi patlamak üzere. İşsizlik önümüzdeki bir iki sene içinde 10 milyona çıkacak.⁴

Bu ekonomik yıkım sosyal yaşama da tüm şiddeti ile yansıdı. 1992 yılında kayıtlara geçmiş, çocuklar tarafından işlenmiş suçların sayısı 200.000'e ulaşarak son 25 yılın toplam rakamını geçti. Ekonomik zorluklar yüzünden kürtaj yaptıran (1992'de yaklaşık 20 milyon) veya çocuklarını doğar doğmaz terkederek (1992'de 34.000) kadınların sayısı daha önce görülmemiş ölçülerde arttı. 1993'ün ilk 6 ayında, bir önceki yılın aynı dönemine göre cinayetler yüzde 47, hırsızlık yüzde 15 arttı. 1993'de Rusya'da çeşitli bölgeleri aralarında bölüşmüş 150 tane Mafya örgütü olduğu tahmin ediliyor. Bu arada tüberküloz, difteri gibi daha önce yok edilmiş salgın hastalıkların geri geldiği görülüyor.⁵

Demokrasi-Diktatörlük

Perestroyka, yeniden yapılanma yerine yıkım ve dağılma, krizi aşmak yerine krizin daha da derinleşmesini getirirken, Glasnost da demokratik bir düzen getirmek yerine giderek güçlenen bir başkanlık sistemine/tek adam yönetimi

Şçilerin öfkesi Rusya ve diğer Cumhuriyetlerin geleceğini belirlemede ne kadar etkili olacak?

Orta Asya'da her Cumhuriyetinde belli bir sanayi var. Ama hepsi birbirine muhtaç

ne ve yönetime talip olanlar arasında genel olarak bir otoriter rejim isteğinin gelişmesine yol açtı.

Ağustos darbesi Gorbaçov'u tasfiye etti ve Yeltsin'in Devlet Başkanı olmasının yolunu açtı. Yeltsin Devlet Başkanı olduktan sonra reform programını hızla uygulamaya girişti ve bu noktadan itibaren de çok tedavisine karşı direnen parlamento ile Yeltsin arasında bir çatışma, bir iktidar savaşı başladı.

Bu savaşın aşamalarını burada enine boyuna incelemeye gerek yok. Kısaca, önce Yeltsin'in kendine karar-namelerle yönetme yetkisi verdiğini, sonra buna karşı parlamentonun Yeltsin'in başkanlığını iptal etmeye kalkmasını, sonra da bundan vazgeçmesini, Yeltsin'in Nisan ayında yaptırdığı "yarı resmi" referandumla parlamentoya bir "by pass" uygulamasını ve nihayet bir anayasa darbesi ile parlamentoyu kapatmasını hatırlayabiliriz. Parlamentonun üyeleri bu karara direnince de Yeltsin bu direnişi KGB askeri güçlerini kullanarak şiddetle bastırdı.⁶

Darbenin bastırılmasından sonra Yeltsin iki ilginç adım daha attı. Bunlardan biri muhalefet partilerini ve yayın organlarını kapatmak, ikincisi de Moskova'daki Rus olmayan göçmenleri - özellikle Asya cumhuriyetlerinden gelenleri ve çingeneleri - sınır dışı etmeye başlamaktı. Böylece Yeltsin muhalefete bir gözdağı verirken, Rus milliyetçiliğini ve yabancı düşmanlığını da körüklüyordu. Yeltsin'in giderek güçlenmesinde ve diktatörlüşmesinde Batı'lı ülkelerin, özellikle G7 ülkelerinin desteğinin büyük payı oldu.

Bu gelişmeler, aşağıda kısaca tartışacağım gibi reform sürecinin zorluğundan, hatta belki de imkansızlığından, daha doğrusu reform süreci ile demokrasi sürecinin bir arada var olmasının imkansızlığından kaynaklanıyor.

İşte bu yüzden Rusya'nın karşılaştığı sorunları çöz-

mek için uluslararası modeller aramaya başlayanların ilk dikkatini çeken ülkelerden biri Şili ve lider olarak da Pinochet oldu. 1991'den beri Şili deneyi, Pinochet'in komünizmi nasıl ezdiği üzerine makaleler yazılıyor, araştırmalar yapılıyor. Moskovskij Komsololetz (Moskova'lı Genç Komünistler Birliği) dergisi, Pinochet darbesinde stadyuma doldurulan ve çoğu daha sonra katledilen insanların resimlerini "serseriler" alt başlığı ile yayınlarken, Pinochet'den de "cesaretli, akıllı ve İsa ruhlu adam" olarak bahsediyor.⁷ Rusya'nın geleceğine ilişkin en gerçekçi tespitlerden biri, yine dünyanın meşhur diktatörlerinden Malezya Devlet Başkanı Mahatir Muhammed'den geldi. Mahatir Muhammed "Demokrasi Rusya'ya kaos getirecektir. Rusya'ya gerekli olan politik istikrar ve bunun kazanılması için ne gerekiyorsa odur" derken, bu gibi konulardaki "engin" deneyini dile getiriyordu. İlginçtir, Dünya Bankası araştırmaları da "yeniden yapılanma" ve istikrar tedbirleri ile demokrasinin pek bağdaşmadığını gösteriyor. Dünya Bankası 1991 World Development isimli yıllığındaki bir araştırma bu bağlantıyı istatistiki olarak kanıtlıyor(!)⁸

Bu gelişmelerin, Perestroyka'nın yarattığı yıkımın, Glastnost'un diktatörlüğe yol açmasının arasında ise Rusya'da yaşanan ekonomik kriz ve bu durumun krizi aşmaya çalışanlar üzerinde yarattığı iç ve dış politik baskılar yatıyor. Bu yüzden şimdi de kısaca bu krizin özelliklerine bakalım.

"Giyindik, Kuşandık, Ama Gidecek Yerimiz Yok"⁹

Perestroyka'nın mimarlarından Abel Aganbegyan, The Challenge: Economics of Prestroika (1988) adlı kitabında, önce SSCB ekonomisinin 1960'ların sonunda bir krize girmeye başladığını tespit eder. Sonra da bu krizden çıkışın yolunun yaygın sanayileşmeden yoğun

DOSYA

sanayileşmeye geçmek olduğunu söyler. Benzer bir yaklaşımı Gorbaçov'un kendi yazdığı kitapta ve çeşitli konuşmalarında bulmak mümkündür.

Aganbegyan'ın yaptığı bu tespit, yazının bundan sonraki kısmı için iyi bir başlangıç noktası teşkil ediyor. Bu krize girdiği söylenen yaygın sanayileşmenin ortaya çıktığı döneme ve şimdi krize girdiği döneme bakınca şöyle bir ilginçlikle karşılaşıyoruz. Rusya'da sanayileşme esas olarak 1929'da Birinci 5 Yıllık Plan ile başlar. Bu dönem Batı'da, yaygın sermaye birikim tarzının krizini yaşadığı bir dönemdir. Batı kapitalizmi bu krizi Fordist sermaye birikim tarzının (yani yoğun sermaye birikiminin) gelişmesi ile aşar. Aşağıda değineceğim sebeplerden dolayı, Rusya'da sanayileşme başlarken, yoğun sanayileşmeye ilişkin bazı unsurları örneğin Taylorizmi barındırmamasına rağmen, SSCB'deki işçi sınıfının başına gelenlerden dolayı yoğun sanayileşme sermaye birikim tarzına geçilemedi. SSCB'de gelişecek olan, esas olarak yaygın sermaye birikim tarzı olacaktır. 1970'lerde SSCB yaygın sanayileşmenin/sermaye birikim tarzının krizine girdiği ve yönetici sınıfın yoğun sanayileşmeye geçmeyi arzu ettiği sırada ise dünyada yoğun sermaye birikim tarzı kendi krizini yaşamakta ve yoğun sanayi birikiminin temel özelliklerinden biri olan refah devletine vb. büyük bir saldırı gelişmekteydi.

Öyleyse SSCB eski bir krizi yaşamaktadır. Geçmeyi planladığı sermaye birikim tarzı ise zaten kendi krizini yaşamaktadır ve alternatif bir sermaye birikim tarzının ilk işaretleri bile henüz ortada yoktur. Bu koşullarda Glastnost ve Perestroyka ile giyinip kusanmış olan SSCB'nin de gideceği bir yer yoktur.

Rusya'da Sanayileşme

1929'da Birinci 5 Yıllık Plan ile başlayan hızlandırılmış sanayileşme süreci, sınıf temeli, seçilen teknikler ve amaçları itibarıyla sentez olurken, ortaya baskı ve terörün zorunlu olduğu, işçi sınıfının atomize olarak tutulmasının ön koşul olduğu bir sermaye birikim tarzı çıktı.¹⁰

Bu sermaye birikim modelinin temelinde Taylorist emek kontrol mekanizmaları ile üretkenliğin artırılması vardı. Böylece nisbi artı değer artacak ve sanayileşme hızlanacaktı. Ne var ki, nisbi artı değer artması ancak ekonomi çapında ücret mallarının gittikçe çeşitlenmesi, ucuzlaması, işçilerin yaşam koşullarının iyileşmesi ile gerçekleşebilir. Bu ise bir sosyal mühendisliğin ürünü değil, ancak toplumsal süreçlerin, esas olarak da sınıf mücadelesinin etkisi ile olur. Nisbi artı değer üretimi, emeğin iş sürecinde yoğun tüketimi anlamına gelir. Bunun sürekliliğinin sağlanabilmesi için işgücünün iş süreci dışında yoğun bir şekilde yeniden üretiminin gerçekleşmesi gerekir. Bu ise üretimdeki yoğunlaşmaya bağlı olarak işgücünün yeniden üretiminin yoğunlaşması, işçilerin yaşam koşullarının iyileşmesi demektir. Bunun mümkün olabilmesi için de ücret mallarının giderek daha fazla sanayi tarafından üretilmesi gerekir. Üstelik teknoloji de buna uygun olarak ve üretkenliği

arttırmak üzere sürekli gelişmeli/değişmelidir.

Bu durum ortaya bir tercih sorunu olarak çıkmaz. Üretkenliği arttırmak için Taylorist yöntemler, sonra da bunun bant sistemi ile birleşmiş şekli Fordist yöntemler uygulanmaya başlayınca, işçiler emeğin bu yeni yöntemlerle yoğun tüketimine kendiliklerinden olarak direnirler. Örneğin, en azından bu şekilde çalışanlar, ertesi gün işe dinlenememiş olarak gelirler. Bu yüzden işverenler üretkenliği ve işçi arzını garantiye alabilmek için işçilerin isteklerine cevap vermek zorundadırlar.¹¹

Bu karşılıklı etkileşim içinde yeni bir ücret ilişkisi doğar. Bu durumun en gelişmiş halini iki savaş arasında ABD'de ve savaştan sonra da Avrupa'da gelişmiş olan Refah Devleti diye tabir edilen sosyal güvenlik sisteminde ya da ücret ilişkisinde görmek mümkündür. Bu tarihsel süreç, teknolojinin gelişmesinde de sınıf mücadelesinin firmalar arası rekabetten çok daha önemli bir itici motor gücü olduğunu gösterir.

Yeni kapitalizmden çocuklara düşen yalnızca sefalet oluyor

SSCB'de ise tarihsel koşullar itibarıyla sınırlı sayıda işçi ve yaygın bir küçük köylülük üzerinde yoğun sanayileşmeye geçmeye kalkışılınca, ücret mallarının aynı anda ve hızla sanayileşemeyeceği ortaya çıkmıştır.¹² Bu durumun bir sebebi de, artık SSCB'de iktidarı ele geçirmeye başlamış olan bürokratik sınıfın, dar kaynakların önemli bir kısmını askeri harcamalara ayırmayı tercih etmesidir. Burada sanayileşme stratejisi ağır sanayiye önem vermek şeklinde belirlenmiştir. Ücret mallarının üretimi ise hiçbir zaman önem kazanmamıştır.

Bu koşullarda emeğin yoğun tüketimi, Taylorizm¹³, bant sistemi, parça başı ücret vb.¹⁴ fabrikaya sokulmaya başlanırken, buna sürekli direnmek durumunda kalan işçilerin baskı altına alınabilmesine uygun mekanizmalar da geliştirilmiştir. Bu sanayileşme süreci, işçi sınıfının Rusya'da Ekim Devrimi'nden sonra fabrika içinde kazandığı gücü yok etti. Ayrıca parça başı ücret, işçiler arası rekabet (Stakhanovizm vb.) işçi sınıfının bütünlü-

Çağdaş, atılcı Bankacılık

Dev projelerin finansmanı

Menkul değerler ve portföy yönetimi

En düşük faizli

En kolay ödeme koşullu

Yuva kredisiyle halkımıza büyük destek

Konut yapımında titizlik

Konut pazarlamasında uzmanlık

İnşaat sektöründe güçlü öncülük

Köklü geçmiş, tecrübe, gelenek

Geleceğin dünyasına bugünden hazırlık

Hizmette uzmanlığın ve güvenin ayrıcalığı

RENK DEVRİMİ

Dünyada Bankacılık, cari hesap cüzdanı sınırlarını aşan... Kompüterize ve evrensel

bir kavramdır bugün... Türkiye'de Emlak Bankası, Bankacılık boyutlarını yeni ufuklara

taşıyan... Yeni ve genç bir kadroyla güvenli bir geleceğe yatırım yapan kurumdur bugün...

EMLAK BANKASI

"Daha Uygar Bir Yaşam İçin"

DOSYA

günü, dayanışma yeteneğini kırdı. Bu sanayileşme işçi sınıfının var olan geleneğine saldırarak işe başladı ve tecrübeli işçileri "kapitalist iş kültürü" ile kirlenmiş oldukları iddiası ile tasfiye etti veya yıldır. Böylece işçi sınıfının, İç Savaş'tan sonra ne kadar kalmışsa o kadar var olan mücadele geleneğini kırdı.¹⁵

Yeni ve genç işçiler ise terfi ve üretim dışında, sistematik eğitim ve sonra da bürokrasi katlarına yükselme ihtimali ve bizzat olanağı yolu ile sisteme bağlandılar. Daha sonra işçi kitleği ortaya çıkınca, devlet terfi sistemini durduracak ve bürokrasinin artık kendi çocuklarının bürokrat olması, yani kendi kadro ihtiyacının kendi içinden karşılanması politikasını izleyecekti. Artık bürokrasi, işçi sınıfının içinden çıkmış görevliler olmaktan çıkıp, kendini diğer sınıflardan esas olarak bağımsız bir şekilde yeniden üretmenin koşullarını kurmaya başladı.¹⁶ Bu süreç gelişirken eski rejimin uzmanları da tekrar itibarları iade edilerek işbaşına getirilirler.¹⁷ Ve böylece eski rejimin kalıntıları ile bütünleşerek yeni kapitalist sınıf oluşturulur.

Kısacası, emeğin yoğun tüketimine dayalı üretim teknikleri-dürmek kontrol yöntemleri uygulamaya koyuldu-ğça işçilerden direnişle karşılaşmış, tüketim malları sanayinin geri, küçük meta üretiminin yaygın olduğu SSCB ekonomisinde emeğin yoğun tüketimine ilişkin metodları üretime sokmaya kalkmanın doğal sonucu baskı ve terörün de kurumsallaştırılması olmuştur.

Ne var ki bu durum "kendi Aşıl topuğunu" da beraberinde yaratacaktır. Bu zaaf da 1970'lerdeki krizi ve bugünkü çıkmazı açıklayacak ipuçlarını verir. Emeğin yoğun tüketimi ve aynı zamanda işgücünün yoğun yeniden üretimi ile (emek süreci kendine uygun ücret ilişkisi ile tamamlanmayınca) nisbi artı değer üretimini istikrara kavuşturmak mümkün olmayacaktır.

İşçi sınıfının direnişinin kırılmış olduğu yerde, kapitalist bir mantığın bir sonucu olarak teknolojik gelişme için de temel dürtü ortadan kalkmış olur. Ayrıca dünya pazarında rekabet gücü zayıf ve düşman devletler tarafından kuşatılmış olan SSCB bürokratik egemen sınıf, iç pazarı dünya ekonomisinden korunmak için kapatınca, rekabet veya dış yatırımlar vb. yolu ile teknoloji transferinin de yolları kapanır.

Bu koşullarda plan hedeflerine yanlamasına, yani yaygın büyüyen bir sanayileşmeyle ulaşılmaya çalışılmış ve sanayi belirgin bir nitelik değişikliği yaşamadan sürekli büyümüştür. Örneğin bir çelik fabrikasında üretkenlik sınırına gelince, bir çelik fabrikası daha açılmıştır. Bu durum tüm diğer koşullar sabit kalmak koşulu ile sermayenin organik bileşiminin artması sonucuna

yol açar. Organik bileşimin artışı hızla üretkenlik artışını geçmeye başlayınca da kâr oranları düşmeye başlayacaktır.

Bir krizin kısa zamanda kapıya dayanmamasında dört etken rol oynamıştır. Bunların dördü de baskı ve teröre dayanır. Birincisi, fabrika düzenini çok sıkı kontrol ederek, işçilerin hiçbir şekilde direnmesine imkan vermeden uzun saatler çalışılmasını sağlamak. İkincisi, çok miktarda köle emeği kullanmak.¹⁸ Üçüncüsü, kırsal ürüne değerinin altında fiyatlarla el koymak, böylece ücret mallarının fiyatlarını düşük tutmak, köylülük buna direnince de zorla mülksüzleştirmek. Dördüncüsü, kıtlık ve düşük kalite yolu ile gerçek ücretleri sürekli düşük tutmak.¹⁹

Ancak tüm çabalara rağmen fabrikalardaki işçi direnişi durdurulamamıştır. Nitekim 1960'larda sarhoşluk, serserilik, işten kaçmak, kaytarmak, üretime ilgisizlikten dolayı kalitenin sürekli düşmesi, makinelerin bakımsızlıktan sık sık bozulmaya başlaması gibi bireysel direniş biçimleri yaygınlaşır ve artık engellenemez hale gelir. 1970'lerin başında bu sorunlar, bir de dünya ekonomisinde düşen hammadde fiyatları, artan kredi ihtiyacı ve faizler yolu ile sistemden dışarı değer sızdırılmaya başlanmasıyla ağırlaşır ve krize dönüşür.

Dağılan Cumhuriyetler Ruble'ye muhtaç

Glasnost ve Perestrojka

1970'lerdeki durğunluğun ve ekonomik krizin bir çöküntüye dönmesinin temel sebebi, sistemi bir arada tutan baskı ve terör mekanizmalarının Glasnost ile kalkmaya başlamasıdır.

1980'de SSCB'nin ekonomik krizi derinleşti. Artık eskisi gibi devam etmek mümkün değildi. Bu sistemin krizini aşmak isteyenler, Gorbaçov'un Prestroika, Aganbegyan'ın da Challenge of Prestroika kitaplarında savundukları gibi, daha yüksek teknoloji ve daha az işçi ile daha hızlı ve çok üretim yapmak, yani yoğun sermaye birikimi aşamasına geçmek istiyorlardı.

Yoğun sermaye birikiminin kurulabilmesi için ise en az iki koşulun bir araya gelmesi gerekiyordu: a) Teknolojik yenilenme, b) İşçilerin yüksek teknoloji altında daha yoğun çalışmasının sonunda uğrayacakları fiziksel ve zihinsel aşınmayı telafi edebilecek bir refah seviyesine ulaşmak. Bu ise tüketim sektörünün canlanmasını gerektiriyor ve yine gelip teknolojik yenilenme sorunu-na dayanıyordu.

Gerekli teknolojiyi elde edebilmek için SSCB ekonomisi bu teknolojinin kaynağı olarak görülen dünya ekonomisine açıldı. Tüketimi canlandırma işi de serbest piyasaya geçiş sürecine bırakıldı. Bu geçiş sürecinde özel girişimcilik yayılacak ve bu yolla ekonomide tüketim malları bollayacak ve refah seviyesi artacaktır.

Ne var ki, bu plan hızla kaynak sorununa çarptı. Yeni teknolojinin elde edilmesi ve yatırımına harekete geçirilmesi için gerekli kaynaklar yoktu. Böylece sadece teknoloji transferi değil, ama bunun için gerekli mali kaynaklar da ancak dünya pazarından, devlet yardımları ve krediler şeklinde elde edilecekti.

Ne var ki, iki sebepten dolayı bu yardım ve krediler bugüne kadar gerektiği hızla ve miktarda elde edilemedi. Birincisi, reformlar başladığından beri tüm önemli değişikliklere rağmen eski bürokratik yapının genel olarak yerinde durduğunu görmek, kredi veya yardım verecek olan devletlerin reformların gelişme hızından hatta zaman zaman da geleceğinden kuşkuyla kapılmasına yol açıyordu. İkincisi, 1980'lerin sonundan itibaren, yani ekonomik reform sürecinin gerçekten başladığı yıllarda, kredi vermesi söz konusu olan Batılı ülkeler bir ekonomik durgunluğa girdiler. Bunların mali olanakları ve politik istikrarları zayıfladı. Böyle büyük çaplı bir yardımı bu yeni koşullarda artık kolay kolay kaldıramayacaklardı.

Diğer taraftan bu kaynak sorununun dışarıdan kaynak transferi ile çözülmesinin mümkün olmayacak kadar büyük olduğunu söylemek gerekir. Bu sorun eninde sonunda içerden çözülmek zorundadır. Bu da ister istemez dönüp dolaşıp, bizi yazının başındaki "reform mu yıkım mı" temasına geri getirir.

Önümüzdeki süreçte önce yük haline gelmiş olan sanayi işletmeleri yıkıma uğratarak, buradaki sermaye yok edilerek ekonomi küçültülecektir. Bu arada yüksek üretkenlik sağlamak için ister istemez iş disiplini daha da arttırılacak, baskı yöntemleri gelişecek, her işçi direnişi bastırılacaktır. Yabancı sermayeye ise istediği her türlü olanak sağlanacak ve bu arada Rusya Federasyonu eğer ayakta kalabilirse, dünya ekonomisine, üçüncü dünya ülkelerine benzer bir şekilde entegre olacaktır. Ancak bu gelişmeler krizin çözülmesi anlamına gelmeyecektir. Sadece ekonomi işler hale gelecektir.

Krizin çözülmesi ise yoğun sermaye birikimi tarzının genel krizinin çözülmesi ile bağlantılı olarak tartışılması gereken bir konudur. Tüm bunlardan dolayı eski SSCB, Perestrojka ve Glasnost'la giyiniyor kuşanmış, ama bir yere gidemeden ekonomik sosyal krizin sokaklarında sürtmeye başlamıştır. ■

Dipnotlar

- 1) The Economist Ülke Raporu: Rusya, 5 Aralık 1992, s. 5-6
- 2) Michel Chossudowski (1993), Dans La camisole de force du Fond Monétaire, Le Monde Diplomatique, Kasım 1993, s. 20
- 3) Jean Marie Chauvier (1993), Tourbillon de Crises en Russie, Le Monde Diplomatique, Ekim 1993, s. 4
- 4) The Economist, 20 Kasım 1993, s. 45: Not Working
- 5) Amnon Kapeliouk (1993), La Grande detresse de la societe Russe, Le Monde Diplomatique, Eylül 1993, s. 3
- 6) İlk başta Yeltsin'in darbeyi orduya dayanarak bastırıldığı izlenimi uyanmıştı. Daha sonra gelen bilgiler Rusya'da demokrasinin geleceği açısından daha vahim bir duruma karşı karşıya kalındığına işaret ettiler. Yeltsin, darbeyi bastırmak için ordu ile değil KGB ile işbirliği yapmış ve buna karşılık da KGB'ye geleceğe ilişkin önemli tavizler vermişti. Böylece hem KGB gücünü koruyor hem de Yeltsin dünyanın en yetkin terör örgütlerinden bi-

rini bundan sonra kullanma hakkına sahip oluyordu. (J. Michael Waller (1993), Yeltsin's Debt to Old KGB, Wall Street Journal, s. 6, Ekim 21, 1993).

- 7) Jean Marie Chauvier (1993), Les Choix assujettis du President Boris Yeltsin, Le Monde Diplomatique, Kasım 1993, s. 19.
- 8) Edward Balls (1993), Can Yeltsin be a democrat and a reformer? Financial Times, 11 Ekim, s. 4.
- 9) "All dressed up and no where to go" bir Anglo-sakson öz deyişi.
- 10) Lenin'de dahil Bolşeviklerin belki de en önemli yanılgıları teknolojiye nötr (tarafsız ve sınıflar üstü) bir nitelik atfetmeleriydi. Taylorizmin SSCB'ye sokulması böyle bir yanılgının sonucudur. Taylorizm, sonra Fordizm, kapitalist ile işçi sınıfı arasındaki mücadelenin içinde ve sermayenin emeği kontrol altına almak, iş süreci içinde işçinin elinde kalmış olan son kontrol kırıntılarını da elinden koparmak için geliştirdiği bir yöntem (Taylorizm) ve teknoloji (elektrikli bant sistemi vb. Fordizm) idi. İşçilerin bu sistem altında çalışıp da aynı zamanda iktidarda kalması mümkün değildi.
- 11) Henri Ford'un "T" modelini yapabilmek için, bant sistemine geçtikten sonra çalıştıracak işçi bulamayıp birdenbire ücretleri arttırmak zorunda kalmış olması gayet iyi bilinen bir örnektir.
- 12) NEP dönemi ve hemen arkasında SSCB'de yaşanan sanayileşme tartışmasında Probrajenski ve daha az ölçüde Troçki bu sorunu çok açık bir şekilde kavramışlar ve dikkati teknolojik bağlantı sorununa çekmeye çalışmışlardır.
- 13) Taylorizm ve SSCB'de Taylorizmin uygulaması ve etkileri için bazı kaynaklar: Bailes Kendal (1977), Alexei Gastev and the Soviet Controversy over Taylorism (1918-1924) Soviet Studies No:3, s. 373-394; Sochor Zenovia A. (1981), 'Soviet Studies Revisited' Soviet Studies No: 2, s. 246-264; Reinhart Kossler and Mammo Muchie (1990), 'American Dreams and Soviet realities: Socialism and Taylorism, a Reply to Chris Nyland', Capital and Class No:40, s. 61-89; Donald Fitzer (1986), Soviet Workers and Stalinist Industrialisation Formation of Modern Soviet Production Relations: 1928-1941, Pluto Press; Hiroaki Kuromiya (1990), Stalin's Industrial Revolution: Politics and Workers, 1928-1932, Cambridge University Press.
- 14) 1930'da işçilerin yüzde 29'u parça başı çalışırken, bu rakam 1944'de yüzde 80-90'a çıkar. Bkz. Cliff (1974), State Capitalism in Russia, s. 19. Ayrıca Kuromiya (1990), Lewis H. Siegelbaum (1990), Stakhanovism and the Politics of Productivity-Cambridge, Filtzer (1986).
- 15) Merkezi İş Enstitüsü Başkanı Gastev, Sovyetler Birliği'nde Taylorizmi savunanların içinde en etkililerindendi. Bu adam yaşlı işçilere büyük şiddetle saldırıyordu. Yaşlı işçiler, üretimi hızlandırmaya çalışan işçilerin grev kırıcılar ve hamiler olarak görüyor ve onlara saldırıyordu (Pravda 19 Ağustos 1929, Kuromiya 1990 içinde s. 102.). Yeni üretim sistemlerinin iş yerine sokulabilmesi için, Gastev'e göre bu yaşlı işçilerin çalışma geleneğinin kırılması gerekiyordu (Kuromiya, s. 103).
- 16) Terfilerin durmasına ve bürokrasinin personel ihtiyacının üniversitelerden ve bürokrasi saflarından sağlanmasına karar verildikten sonra, tabandan gelmesi muhtemel tepkilere karşı Kaganovich, 9. Komsomol Kongresi'nde "Bunlar da bizim insanlarımızdır, yabancı unsurlar değildir" diyerek güven vermeye çalışmak zorunda kalıyordu (Kuromiya, s. 279). Aynı anda işçilerin işyerlerinden ayrılarak siyasi çalışmaya, parti görevlerine katılması veya siyasi kampanyalar için harekete geçirilmesi yasaklandı (26 Mart 1931 tarihli hükümet kararı, aktaran Kuromiya, s. 279).
- 17) Vasenka Gazetesi Mayıs 1931: "Mühendis üretimin yöneticisi ve lideri olmalıdır"; "Sovyet mühendislerinin çalışması için doğal koşulları garanti etmek gerekir." Kuromiya, s. 273.
- 18) Çalışma kamplarında 1928'de 30,000 kişi vardı. Sanayileşmenin başladığı iki senede, 1930'da bu rakam 662,257 kişiye çıkar. 1940'ların başında bu rakamın 8-15 milyon kişiye ulaştığı tahmin edilmektedir. (Cliff, a.g.e. s. 30)
- 19) İşçilere verilen maaş alabildiği mal kadar değerlidir. Bu maaşlarla satın alınabilecek malların kalitesini düşük tutmak bir yöntemse, piyasaya mal sürmerek üretimin bir kısmının harcanmadan banka sistemine geri dönmesine yol açmak da bir diğer ücretleri düşürme yöntemidir. Voslensky, bu iki yöntemin SSCB'de sıkça başvurulan, farketirmeden ücret düşürme yöntemi olduğunu söylüyor. Bkz. Voslensky (1980), Nomenklatura, Anatomy Of Soviet Ruling Class.

**Eğer araştırma formu, bir başkası
tarafından alınmışsa, yenisi için
lütfen (0212) 288 10 50' yi arayınız.**

Lufthansa Avrupa'nın en kapsamlı Business Class Araştırması'nı başlatıyor.

Sloganımız, her zaman, "En iyi havayolu, kendini hiç durmadan geliştirir" oldu. Ve hep bu slogan doğrultusunda yolcularımıza verdiğimiz hizmette her zaman en iyiyi yakalamayı amaçladık. Hedefimiz, Lufthansa Business Class'ı her yönüyle kusursuz kılmak. Bu nedenle, Avrupa çapında şimdiye ka-

dar yapılmış en kapsamlı Business Class Araştırması'nı gerçekleştiriyoruz: Business Class Survey. Bu araştırma bize, ihtiyaç ve beklentileriniz doğrultusunda kendimizi yeniden gözden geçirmemiz için iyi bir olanak sağlayacaktır. Sizden ricamız, değerli zamanınızdan birkaç dakika ayırıp ekteki formu doldura-

rak bize göndermeniz. Araştırma formu elimize geçtiğinde size bir de küçük teşekkürümüz olacak: Özel Lufthansa Telefon Kartı. Yardımlarınıza şimdiden teşekkür ederiz.

Lufthansa. Sizin Havayolunuz.

Lufthansa